

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS KATEDRA

JURGITA PETKUTĖ
(TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMA CIVILINĖS TEISĖS SPECIALIZACIJA)

**VALSTYBĖ KAIP GINČO ŠALIS TARPTAUTINIAME KOMERCINIAME
ARBITRAŽE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Lekt. Gediminas Pranevičius

Konsultantas –
Doc. dr. Ignas Vėgėlė

Vilnius,
2006

TURINYS

ĮVADAS.....	4
I. BENDRIEJI VALSTYBĖS KAIP GINČO ŠALIES TARPTAUTINIAME KOMERCINIAME ARBITRAŽE KLAUSIMAI.....	8
1.1. Tarptautinio komercinio arbitražo samprata.....	8
1.2. Arbitražo šalių samprata.....	11
1.3. Valstybės kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže samprata.....	12
1.3.1. Struktūrinė teorija.....	13
1.3.2. Funkcinė teorija.....	15
1.3.3. Mišri teorija.....	16
1.3.4. Valstybės sampratos harmonizavimas.....	17
II. ARBITRAŽO PROCESO YPATUMAI, KUOMET VIENA GINČO ŠALIŲ - VALSTYBĖ.....	19
2.1. Įpareigojimų sukūrimas arbitražinio susitarimo nesudariusiems šalims tarptautiniame komerciniame arbitraže.....	19
2.1.1. Pagrindinės teorijos.....	20
2.1.2. Aktuali teismų praktika.....	24
2.2. Valstybės imunitetas.....	31
2.2.1. Valstybės imuniteto doktrinos esmė ir istorinė raida.....	31
2.2.2. Valstybės imuniteto taikymo ypatumai arbitražo procese.....	35
2.3. Kiti proceso tarptautiniame komerciniame arbitraže ypatumai, kai viena ginčo šalių – valstybė.....	48
III. LIETUVOS RESPUBLIKA KAIP GINČO ŠALIS TARPTAUTINIAME KOMERCINIAME ARBITRAŽE.....	51
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	58
SANTRAUKA.....	66
SUMMARY.....	67
PRIEDAI.....	68

PAGRINDINIŲ SAŲVOKŲ IR NAUDOJAMŲ SUTRUMPINIMŲ PAAIŠKINIMAI

Arbitražas - alternatyvus ginčo sprendimo būdas, kai ginčo subjektai (fiziniai ar juridiniai asmenys), remdamiesi savo susitarimu, tarpusavio ginčui spręsti kreipiasi arba įsipareigoja kreiptis ne į valstybės teismą, o į jų susitarimu pasirinktą arba įstatymo nustatyta tvarka paskirtą trečiąjį asmenį ar asmenis, kuris priima jiems privalomą sprendimą;

Arbitražinis susitarimas - šalių susitarimas perduoti spręsti arbitražo teismui visus ar tam tikrus ginčus, kilusius ar galinčius kilti tarp jų dėl kokių nors konkrečių sutartinių ar kitokių teisinių santykių, kurie gali būti arbitražinio nagrinėjimo dalyku; arbitražinis susitarimas tekste vartojamas nedarant skirtumo ar jis sudarytas arbitražinės išlygos, ar atskiros sutarties forma, nebent tai nurodoma atskirai;

Arbitražo teismas - nustatyta tvarka paskirti visi (vienas arba keli) arbitrai, įgavę teisę spręsti šalių ginčą;

ICSID - Tarptautinis investicinių ginčų sprendimo centras;

ICSID konvencija - Konvencija dėl valstybių ir kitų valstybių fizinių bei juridinių asmenų investicinių ginčų sprendimo¹;

Niujorko konvencija - 1958 metų Niujorko konvencija dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo²;

Valstybinis subjektas - juridinis asmuo, kuris tam tikra forma yra priklausomas nuo valstybės ir kuris turi atskirą teisinį subjektiškumą (angl. *state entity*);

angl. – anglų kalba;

d. – diena;

liet. – lietuvių kalba;

lot. – lotynų kalba;

m. – metai;

pvz. – pavyzdžiui;

str. – straipsnis;

t. y. – tai yra;

žr. – žiūrėti.

¹ Konvencija dėl valstybių ir kitų valstybių fizinių bei juridinių asmenų investicinių ginčų sprendimo // Valstybės žinios. 2002, Nr. 115-5137.

² Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. I-760 „Dėl 1958 metų Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 10-208.

IVADAS

*Vis dėlto jau tapo truizmu tai,
kad valstybė su privačiais partneriais
groja jei ne skirtingais instrumentais,
tai bent jau skirtingose tonacijose.*

M. Blessing, 2005

Temos aktualumas ir problema. Arbitražas yra laikomas pačiu populiariausiu alternatyviu ginčų sprendimo būdu, kurio užuomazgos siejamos dar su pirmaisiais komerciniais santykiais, kuomet pirkliai tarp jų kilusį ginčą pavesdavo spręsti nepriklausomam trečiajam asmeniui. Ilgainiui šis ginčų sprendimo būdas įgavo teisinę formą, kurios tam tikri bruožai laikomi aiškiais privalumais lyginant su ginčų sprendimo procesu teismuose. Nors alternatyvių ginčų sprendimo būdų užuomazgos Lietuvoje atsirado jau XVI a. viduryje, tačiau arbitražas čia žengia tik pirmuosius žingsnius populiarumo link - institucinių arbitražų veiklą Lietuvoje reglamentuoja 1996 m. balandžio 2 d. priimtas Lietuvos komercinio arbitražo įstatymas³, o nuolatinė arbitražo institucija „Vilniaus komercinio arbitražo teismas“ buvo įkurta 2003 m. spalio 27 d., reorganizavimo būdu sujungus dvi nuolatinės arbitražo institucijas „Arbitražo teismą prie Asociacijos Tarptautiniai prekybos rūmai Lietuva“ bei „Vilniaus tarptautinį komercinį arbitražą“. Tačiau ir Lietuvoje galime stebėti didėjančią tendenciją spręsti ginčus arbitraže (žr. Priedą Nr. 1).

Nors valstybė paprastai nagrinėjama kaip viešosios teisės subjektas, tačiau jos veiklos svarba komerciniuose santykiuose taip pat yra plačiai pripažįstama. Tokie faktoriai, kaip dvišalių investicinių sutarčių skaičiaus žymus išaugimas, besivystančių ir išsivysčiusių ekonomikų priklausomybė, globalizaciniai procesai, o postsovietinėse valstybėse ir kapitalo perdavimas į privačias rankas lėmė valstybės didėjančią vaidmenį komerciniuose santykiuose, kas neišvengiamai sąlygojo ir tai, kad valstybė vis dažniau yra ginčo šalimi tarptautiniame komerciniame arbitraže. Tai liudija ir spartus mišriojo arbitražo populiarumo augimas, kurio akivaizdus įrodymas yra didėjantis Tarptautinių investicinių ginčų sprendimo centro (ICSID) priimamų ginčų skaičius (žr. Priedą Nr. 2) bei Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo teismo bylų, kurių viena šalis yra valstybė arba valstybinis subjektas, didėjantis skaičius (žr. Priedą Nr. 3, diagramą Nr. 2). Pažymėtina ir tai, kad statistinė medžiaga rodo, jog yra regionų, kurių Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo teisme nagrinėtų bylų, kurių viena šalis yra valstybė arba valstybinis subjektas, skaičius siekia net trisdešimt procentų, palyginus su visomis šiame arbitraže nagrinėtomis to regiono bylomis (žr. Priedą Nr. 3, diagramą Nr. 3)

³ Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 39-961.

Proceso tarptautiniame komerciniame arbitraže ypatumus lemia daugelis aplinkybių, tačiau neabejotina, kad vienas įtakojančių faktorių yra ir valstybės, kaip ginčo šalies, specialūs bruožai. Būtent dėl šių valstybės ypatumų iškyla nemažai teorinių ir praktinių problemų su kuriomis pirmiausia susiduria teisės praktikai, kuomet arbitraže yra sprendžiamas ginčas, kurio viena šalių – valstybė. Be to, kaip matysime, Lietuvoje ši tema apskritai nėra nagrinėta, plačiau ji analizuojama užsienio autorių darbuose. Taigi, atsižvelgiant į tai, jog valstybės yra vis dažnesnės ginčo šalys tarptautiniuose komerciniuose arbitražuose taip pat į tai, kad teisės praktikai susiduria su valstybės, kaip ginčo šalies, specifika bei į tai, kad teisinė literatūra šiuo klausimu yra skurdi, būtina išanalizuoti ir įvertinti valstybės, kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže lemiamus ypatumus.

Temos ištyrimo lygis ir darbo naujumas. Tarptautinis komercinis arbitražas yra mažai nagrinėtas Lietuvos teisės literatūroje, o ir tas keletas mokslinių darbų ginčo šalių arbitraže klausimo arba apskritai nenagrinėja, arba nagrinėja labai fragmentiškai, nors praktikoje šis klausimas sukelia problemų.

Kalbant apie Lietuvos autorių darbus, visų pirma paminėtinas V. Mikelėno ir G. Domino darbas „Tarptautinis komercinis arbitražas“ (1995 m.)⁴, kuriame nagrinėjami tarptautinio komercinio arbitražo aktualūs klausimai, tačiau ginčo šalių ypatumams ir problematikai skirta mažai dėmesio, apsiribojant jų įvardinimu ir pagrindiniais bruožais. J. Šatas monografijoje „Arbitražas tarptautinėje komercijoje“ (1998 m.)⁵, nagrinėdamas arbitražo sampratą, tarptautinių komercinių ginčų sprendimo būdus, kai kuriuos arbitražo procedūrinius klausimus bei keletą tarptautinio komercinio arbitražo institucijų pagrindinius bruožus, ginčo šalių problematikos apskritai neaptaria. Mykolo Romerio universiteto magistrantė S. Gavorskaitė magistro baigiamajame darbe „Arbitražo procedūros“ (2003 m.)⁶, nagrinėdama arbitražo procedūrinius klausimus, taip pat neanalizuoja ginčo šalių problematikos.

Išsamiau valstybės, kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže, problematika atskleista užsienio autorių moksliniuose darbuose. J. Collier ir V. Lowe knygoje „Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros“ (1999 m.)⁷, išsamiai aptardami atskiras arbitražo institucijas, aptaria ginčo šalių padėtį kiekvienoje iš jų, iškelia probleminius aspektus bei, naudodami dokumentų analizės metodą, nagrinėja iki šių dienų susiformavusią arbitražo teismų patirtį. Taip pat tyrimas nagrinėjamu klausimu yra atliktas A. Tweeddale ir K. Tweeddale darbe „Arbitration of Commercial Disputes. International and

⁴ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. – Vilnius: Justitia, 1995.

⁵ Šatas J. Arbitražas tarptautinėje komercijoje. – Kaunas: Technologija, 1998.

⁶ Gavorskaitė S. Arbitražo procedūros: magistro baigiamasis darbas. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2003.

⁷ J. Collier, V. Lowe. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. – Vilnius: Eugrimas, 2002.

English Law and Practice“ (2005 m.)⁸, kuriame išsamiai nagrinėjamos arbitražo procedūros, arbitražo teismų sprendimai bei Anglijos arbitražo teisė. Šio darbo autoriai, remdamiesi arbitražo teismų sprendimais, nagrinėja ginčo šalių procesinę padėtį, pažymi valstybės – kaip ypatingos arbitražo šalies – problematiką, imuniteto doktriną ir jos taikymą, valstybės atstovavimo ir subjektiškumo problemas. Taip pat A. Redfern, M. Hunter savo darbe „Law and Practice of International Commercial Arbitration“ (1991 m.)⁹, detalai aptardami arbitražo procesą neaplenkia ir valstybės, kaip ginčo šalies, aktualių klausimų. C. H. Schreuer monografijoje “The ICSID Convention: A Commentary” (2001 m.)¹⁰ valstybės subjektiškumo klausimą paliečia Tarptautinio investicinių ginčų sprendimo centro rėmuose. Daugiau valstybės, kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže, problema buvo nagrinėjama mokslininkų ir praktikų B. Leon, J. Terry, G. R. Delaume, G. Rosenberg, M. Blessing, R. Boivin ir kt. moksliniuose straipsniuose bei monografijose.

Mokslinė problema. Atlikta literatūros analizė leidžia konstatuoti magistro baigiamojo darbo mokslinę problemą – valstybės, kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže, teisinio reglamentavimo mokslinių tyrimų stoką.

Darbo mokslinė hipotezė. Valstybės, kaip ypatingo juridinio asmens, ypatumai, lemia proceso tarptautiniame komerciniame arbitraže ypatumus, kuomet viena ginčo šalių yra valstybė, todėl privatūs subjektai, sudarydami arbitražinį susitarimą su valstybe, jame turi nustatyti specialias sąlygas.

Darbo objektas ir dalykas. Darbo objektas – tarptautinis komercinis arbitražas, kuomet vieną iš ginčo šalių – valstybė. Darbo dalykas – tarptautinį komercinį arbitražą reglamentuojantys nacionaliniai, užsienio valstybių ir tarptautiniai teisės aktai bei aktuali arbitražo teismų bei nacionalinių teismų praktika.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra išanalizuoti ir įvertinti valstybės, kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže, sąlygotas teorines ir praktines problemas bei pasiūlyti galimus jų sprendimo būdus.

Darbo uždaviniai. Siekiant užsibrėžto baigiamojo magistro darbo tikslo, iškeliami tokie uždaviniai:

- 1) išanalizuoti tarptautinio komercinio arbitražo, arbitražo šalių ir valstybės kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže sampratas;

⁸ A. Tweeddale, K. Tweeddale. Arbitration of Commercial Disputes. International and English Law and Practice. – New York: Oxford University Press, 2005.

⁹ A. Redfern, M. Hunter. Law and Practice of International Commercial Arbitration. – London: Sweet and Maxwell, 1991.

¹⁰ C. H. Schreuer. The ICSID Convention: A Commentary. – United Kingdom: Cambridge University Press, 2001.

- 2) išanalizuoti ir įvertinti teisės teorijoje nustatytas taip pat nacionalinių ir užsienio teismų praktikoje bei arbitražo teismų praktikoje kilusias situacijas, kuomet valstybė pripažįstama arbitražinio susitarimo, kurio ji nepasirašė, šalimi;
- 3) išanalizuoti ir įvertinti valstybės imunitetą reglamentuojančius nacionalinius ir tarptautinius teisės šaltinius bei įvertinti šio instituto poveikį arbitraže;
- 4) išanalizuoti ir įvertinti kitų valstybei būdingų bruožų įtaką procesui tarptautiniame komerciniame arbitraže;
- 5) išanalizuoti Lietuvos, kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže, patirtį.

Darbo metodai. Magistro baigiamajame darbe naudojami žemiau išvardinti teoriniai metodai:

- 1) naudojant abstrakcijos, sintezės, indukcijos ir dedukcijos metodus formuluojamos darbe naudojamos sąvokos, atliekama literatūros analizė;
- 2) analogijos metodu bus rengiami galimi nustatytų problemų sprendimo būdai;
- 3) apibendrinimo metodas naudojamas apibendrinant, sisteminant informaciją, gautą analizuojant aktualius teisės šaltinius;
- 4) sisteminės analizės metodas naudojamas valstybės, kaip ginčo šalies, ypatumų bei lemiamų problemų nustatymui, remiantis tarptautinio komercinio arbitražo proceso sistema, joje susiklosčiusiais įvairiapusiais subjektų funkciniais ir tiksliniais ryšiais;
- 5) lyginimo metodas naudojamas lyginant Lietuvos ir kitų šalių nacionalinius teisės aktus bei lyginant skirtingų tarptautinių komercinių arbitražų bei nacionalinių teismų praktiką;
- 6) analizės metodas naudojamas atskirų darbo objektų ir subjektų apibūdinimui.

Taip pat darbe naudojamas empirinis - teisinių dokumentų analizės - metodas, kuris būtinas tiriant tiek nacionalinę, tiek tarptautinę teisinę bazę, reglamentuojančią valstybės, kaip ypatingos ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže, statusą ir ypatumus bei jų sukeltas problemas.

I. BENDRIEJI VALSTYBĖS KAIP GINČO ŠALIES TARPTAUTINIAME KOMERCINIAME ARBITRAŽE KLAUSIMAI

1.1. Tarptautinio komercinio arbitražo samprata

Tam, kad visapusiškai būtų atskleista nagrinėjama tema, būtina aptarti komercinio arbitražo sampratą, kadangi tai yra ta terpė, kurioje atliekami valstybės veiksmai bus nagrinėjami šiame darbe, be to, toks apibrėžimas leidžia nustatyti nagrinėjamų santykių, kuriuose veikia valstybė, ribas. Siekiant atskleisti tarptautinio komercinio arbitražo sampratą, visų trijų šios sąvokos elementų turinys aptartinas atskirai.

Arbitražas gali būti suprantamas įvairiomis reikšmėmis: (i) kaip teisės normų visuma, sudaranti materialinį - procesinį teisės institutą; (ii) kaip ginčą tarp šalių nagrinėjantis asmuo - arbitru kolegija ar arbitras; (iii) kaip specializuota organizacija (įmonė) teikianti ginčų sprendimo organizavimo ir administravimo paslaugas; (iv) tačiau visų pirma arbitražas – tai atskiras, (alternatyvus teisminiam ginčų nagrinėjimui) ginčų nagrinėjimo būdas. Būtent šia prasme arbitražas ir bus nagrinėjamas šiame darbe.

Arbitražo kaip ginčų sprendimų būdo universalus apibrėžimo nėra: skirtinguose teisės sistemose arbitražo procesas vyksta skirtingai ir pagal skirtingas teisės normas. Kiekvienos valstybės teisės normomis gali būti nuspręsta kas yra ir kas nėra arbitruotini ginčai, kas gali būti arbitru ir koks bus arbitražo procesas, atitinkamai, kiekviena teisės sistema nustato ir ginčo šalių diskrecijos arbitražo procese ribas .

Įvairūs autoriai taip pat skirtingai apibrėžia arbitražą, arbitražo sampratoje išskirdami pagrindinius jo bruožus. Štai A. Redfern ir M. Hunter išskiria tokius pagrindinius arbitražo požymius: (i) šalys turi būti susitarusios perduoti ginčą spręsti arbitražui, t. y. šalys turi būti sudariusios arbitražinį susitarimą; (ii) arbitražas priima sprendimą dėl ginčo esmės, kuris yra privalomas ginčo šalims; (iii) arbitražo sprendimas, nors kylantis iš privataus susitarimo, sukelia svarbius viešus teisinius padarinius ir gali būti pripažintas bei įvykdytas teismine tvarka¹¹.

Tuo tarpu A. Tweeddale ir K. Tweeddale teigia, kad visose arbitražo apibrėžimuose galime rasti šiuos pagrindinius arbitražo bruožus: (i) arbitražinį susitarimą; (ii) ginčą; (iii) ginčo perdavimą trečiajam asmeniui tam, kad jis jį išspręstų; (iv) ir arbitražinį sprendimą, kuris privalomas¹². V. Mikelėnas ir G. Dominas išskiria šiuos pagrindinius arbitražo bruožus: (i) arbitražinį susitarimą; (ii) ginčo perdavimą nepriklausomam trečiajam asmeniui; (iii) arbitražo priimtą sprendimą, kuris šalims yra privalomas ir vykdytinas¹³.

¹¹ A. Redfern, M. Hunter. Law and Practice of International Commercial Arbitration. P. 3 - 8.

¹² A. Tweeddale, K. Tweeddale. Arbitration of Commercial Disputes. International and English Law and Practice. P. 34-39.

¹³ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. P. 17 - 19.

Taigi, įvertinus aukščiau pateiktą autorių nuomonę ir apibendrinant arbitražo kaip ginčų sprendimo būdo esmę, trumpai jį būtų galima apibūdinti atskleidžiant kertinius arbitražo požymius: visų pirma, arbitražo pagrindas yra tarp šalių sudaryta sutartis, deleguoti ginčo sprendimą arbitražui – arbitražinis susitarimas; antra, ginčą turi spręsti nešališka trečioji šalis ir trečia, priimtas sprendimas šalims yra privalomas.

Arbitražo apibrėžimas nėra pateikiamas pagrindiniuose arbitražą reglamentuojančiuose tarptautiniuose dokumentuose: nei 1958 m. Niujorko konvencijoje, nei 1976 m. UNCITRAL Arbitražo taisyklėse, nei 1985 UNCITRAL pavyzdiniame arbitražo įstatyme. Arbitražo samprata yra nusistovėjusi praktikoje ir detalai aiškinama doktrinoje, todėl lyg ir nereikalauja konkretaus apibrėžimo pozityviojoje teisėje, tačiau Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo 2 straipsnyje nustatyta, kad: *„arbitražas - ginčo sprendimo būdas, kai fiziniai ar juridiniai asmenys, remdamiesi savo susitarimu, tarpusavio ginčui spręsti kreipiasi ar įsipareigoja kreiptis ne į valstybės teismą, o į jų susitarimu pasirinktą arba įstatymo nustatyta tvarka paskirtą trečiąją asmenį ar asmenis“*¹⁴.

Atsižvelgiant į doktrinoje nurodomus arbitražo bruožus, manytina, kad ir pozityviojoje teisėje nustatytos sąvokos turėtų apimti bent jau pagrindinius arbitražo požymius, tam, kad būtų suvienodintos sąvokos naudojamos teorijoje bei praktikoje ir, kad dėl jų skirtumų nekiltų nesusipratimų vykdant tolimesnius tyrimus. Kaip matyti Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatyme pateiktas arbitražo apibrėžimas nėra išsamus. Kadangi beveik universaliai doktrinoje kaip pagrindinis arbitražo bruožas yra nurodomas arbitražo priimtas sprendimas, kuris yra privalomas šalims, be to, šis bruožas skiria šį alternatyvų ginčų nagrinėjimo būdą nuo kitų, todėl siūlytina šį bruožą įtraukti ir į Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatyme pateiktą arbitražo sąvoką, nurodant, kad arbitražas - ginčo sprendimo būdas, kai fiziniai ar juridiniai asmenys, remdamiesi savo susitarimu, tarpusavio ginčui spręsti kreipiasi ar įsipareigoja kreiptis ne į valstybės teismą, o į jų susitarimu pasirinktą arba įstatymo nustatyta tvarka paskirtą trečiąją asmenį ar asmenis, kurie priima sprendimą, kuris yra privalomas ginčo šalims.

Moderniojoje arbitražo teisėje ir praktikoje žodis *„komercinis“* tapo neatskiriama arbitražo sąvokos dalimi. Tai lėmė ne tik faktas, kad arbitražas tapo labai populiariu ginčų, kylančių iš komercinių - ūkinių santykių, sprendimo būdu, bet taip pat ir ta aplinkybė, kad arbitražu gali būti sprendžiami ne bet kokio pobūdžio ginčai - t. y., su retom išimtim arbitražu gali būti sprendžiami tik komerciniai - ūkiniai ginčai. Arbitražo procesas yra neformalus. Nors tai yra vienas iš esminių arbitražo privalumų sprendžiant komercinius ginčus, tačiau daugelio kitokio pobūdžio ginčų sprendimui tai nėra priimtina visuomenės intereso apsaugos atžvilgiu. Nagrinėjant baudžiamąsias, šeimos, darbo ir daugelį kitokių bylų ypač svarbu laikytis griežtų

¹⁴ Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas, 2 straipsnis.

proceso taisyklių. Apskritai, teisingumo vykdymas yra neabejotina valstybės monopolija, kuri įgyvendinama tik per valstybės teismų sistemą, tai aiškiai įtvirtina ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹⁵ 109 straipsnis. Arbitražo tikslas nėra ir negali būti teisingumo vykdymas, arbitražu siekiama sureguliuoti šalių ginčą abiem šalims labiausiai priimtinomis sąlygomis.

Tarptautinėje praktikoje yra priimta žodį „komercinis“ interpretuoti plačiaja prasme taip, kad šis terminas apimtų visų rūšių prekybos ir verslo sandorius. UNCITRAL pavyzdiniame arbitražo įstatyme nėra pateikta konkretaus termino „komercinis“ apibrėžimo, tačiau 1 straipsnio 1 dalies pastaboje nurodyta, kad: „terminas „komercinis“ turi būti interpretuojamas plačiai, taip, kad apimtų klausimus, kylančius iš visų komercinės prigimties santykių, neatsižvelgiant į tai, ar jie sutartiniai ar nesutartiniai“¹⁶. Taip pat minėtoje pastaboje pateikiamas sąrašas sandorių, kurie turėtų būti laikomi komercinės prigimties.

Svarbu pažymėti, kad santykių, dėl kurių kilo ginčas, pobūdis, turi aiškias teises pasekmes, kurios tampa ypač svarbios, kai viena ginčo šalių yra valstybė. Pripažįstama, kad pagal šiuolaikinę riboto valstybės imuniteto doktriną, valstybė išlaiko galimybę remtis imunitetu, tik veikdama viešųjų santykių sferoje. Taigi komercinių ir viešųjų santykių atskyrimas yra svarbus tarptautiniame arbitraže ir turi būti atliekamas remiantis aiškiais kriterijais¹⁷.

Komercinis arbitražas yra skirstomas į tarptautinį ir nacionalinį. Tarptautiniu arbitražu pripažįstamas arbitražas, kuris vyksta tarp skirtingos nacionalinės priklausomybės šalių, kai arbitražo vietos valstybė nesutampa su šalių vietos valstybe ir kitais atvejais, kai arbitražas apima teisinius santykius su užsienio elementu.

Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas yra taikomas tiek tarptautiniam, tiek nacionaliniam arbitražui ir pažymėtina, kad teisinis reguliavimas iš esmės nesiskiria. Analizuojant minėtą įstatymą, galima teigti, kad pagrindiniai skirtumai tarp nacionalinio ir tarptautinio arbitražo yra tokie - tarptautinio arbitražo atveju šalys gali susitarti dėl arbitražo proceso kalbos, o nacionalinio arbitražo atveju byla turi būti nagrinėjama lietuvių kalba, taip pat tarptautinio arbitražo atveju ginčas sprendžiamas taikant tos valstybės teisę, kurią reikėtų taikyti pagal tarptautinės privatinės teisės normas, o nacionalinio arbitražo atveju, jeigu šalys nėra susitarusios kitaip, ginčas nagrinėjamas, taikant Lietuvos teisę.

Arbitražas, ko gero, dažniau naudojamas sprendžiant tarptautinio pobūdžio ginčus. Ir tai suprantama, nes šalys sprendamos tokius ginčus gali pilnai išnaudoti arbitražo teikiamus privalumus.

¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹⁶ UNCITRAL Model Law On International Commercial Arbitration, adopted on 21 June 1985 by the International Trade Law Commission of the United Nations // <http://www.jus.uio.no/lm/un.arbitration.model.law.1985/>; prisijungimo laikas: 2006 m. gruodžio 5 d., 1 straipsnio 1 dalies pastabos vertimas atliktas autorės.

¹⁷ Plačiau apie komercinių santykių atskyrimo kriterijus žr. šio darbo 2.2. skyrių.

1.2. Arbitražo šalių samprata

Santykių, susiklosčiusių nagrinėjant bylą arbitraže, subjektai yra vadinami arbitražo proceso dalyviais. Priklausomai nuo savo teisinės padėties bei vaidmens procese arbitražo proceso dalyviai skirstomi į tris grupes:

- 1) arbitrą (arbitrus);
- 2) šalis ir jų atstovus;
- 3) kitus proceso dalyvius¹⁸.

Šalimis arbitraže gali būti tiek fiziniai, tiek juridiniai asmenys, kurie yra ginčijamo materialinio teisinio santykio subjektai ir kurių ginčą dėl teisės jų susitarimu turi išspręsti arbitražas. Abi ginčo šalys būtinai turi turėti teisnumą ir veiksnumą, t. y. galėti būti atitinkamų santykių subjektais ir galėti savarankiškai įgyvendinti teises ir pareigas. Besibylinėjančių tarptautiniame komerciniame arbitraže šalių buveinės paprastai yra skirtingose valstybėse, todėl šalių teisnumas ir veiksnumas yra nustatomi pagal tarptautinės privatinės teisės normas. Lietuvoje šiuos klausimus reguliuoja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso antros knygos, I dalies pirmas ir antras skyrius bei II dalies šeštas skyrius, o kolizinės normos numatytos 1.19-1.23 straipsniuose¹⁹. Arbitražinį susitarimą sudariusių šalių neveiksnumas pagal atitinkamos valstybės įstatymus, taikomus konkrečiu atveju, sukelia griežtas pasekmes, o pagal Niujorko konvencijos 5 straipsnį, tai yra pagrindas nepripažinti arbitražo teismo sprendimo²⁰.

Valstybė, būdama juridiniu asmeniu, taip pat gali būti arbitražo proceso šalimi, tačiau šiuo atveju daugelio valstybių nacionalinė teisė numato tam tikrus apribojimus, Lietuvos Respublikos teisė ne išimtis – pagal Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymą, arbitražui negali būti perduoti ginčai, jeigu viena iš šalių yra valstybės ar savivaldybės įmonė, taip pat valstybės ar savivaldybės įstaiga ar organizacija, išskyrus Lietuvos banką, jeigu tokiam susitarimui nebuvo gautas išankstinis šios įmonės, įstaigos ar organizacijos steigėjo sutikimas. Taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir jos įgaliota valstybės institucija bendra tvarka gali sudaryti arbitražinį susitarimą dėl ginčų, susijusių su Vyriausybės ar jos įgaliotos valstybės institucijos sudarytomis komercinėmis ir ūkinėmis sutartimis²¹. Pagal Austrijos, Italijos, Graikijos įstatymus, valstybinės institucijos gali tapti arbitražo proceso šalimis taip pat tik atitinkamų valstybinės valdžios organų leidimu²². Kai kuriose šalyse (Olandijoje, Didžiojoje

¹⁸ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. P. 209-210.

¹⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

²⁰ Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. I-760 „Dėl 1958 metų Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo“, 5 straipsnis.

²¹ Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas, 11 straipsnis.

²² Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. P. 211

Britanijoje) tokių apribojimų nėra, taip pat yra valstybių, pavyzdžiui Saudo Arabija, kurių įstatymai draudžia tiek pačiai valstybei, tiek jos institucijoms būti arbitražo proceso šalimi²³.

Taigi matome, kad valstybės, kaip ypatingo juridinio asmens, statusas yra įtvirtintas nacionaliniuose komercinį arbitražą reglamentuojančiuose teisės aktuose, kurie varžo valstybinių subjektų galimybę dalyvauti arbitraže. Tokių normų tikslas - siekis apsaugoti valstybę nuo įpareigojimų jai sukūrimo, kas išimtinu atveju gali atsitikti valstybei net nesudarius arbitražinio susitarimo.

1.3. Valstybės kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže samprata

Valstybė yra, be jokių abejonių, ypatingas juridinis asmuo, todėl prasidėjus arbitražo, kurio viena šalis yra valstybė, procedūrai iškyla daugybė papildomų klausimų. Prasidėjus arbitražo procesui itin svarbu nustatyti, ar viena iš ginčo šalių yra valstybė / valstybinis subjektas (angl. *state entity*), kuriam taikomos tokios pačios taisyklės kaip ir valstybei. Taigi faktas, kad valstybė, kaip tokia, negali savęs atstovauti bei kad ji yra tam tikra abstrakcija lemia labai svarbius arbitražo proceso ypatumus, kai ginčo šalis yra valstybė.

Valstybinio subjekto sampratos svarbą taip pat rodo Didžiosios Britanijos Parlamento debatai Lordų Rūmuose, kurių metu, svarstant Didžiosios Britanijos Valstybės imuniteto aktą, Lordas Kancleris (Lordas Elwyn Jones) pažymėjo, kad valstybės: „*apibrėžimas yra labai svarbus todėl, kad daugumą prekybinių, pramoninių ir finansinių veiksmų, atliekamų valstybės vardu yra įvykdomi valstybinių institucijų, todėl kuo platesnis jų apibrėžimas tuo mažiau lieka erdvės valstybei remtis imunitetu*“²⁴.

Taip pat sampratos svarbą galima iliustruoti štai tokia situacija: pvz. sutartį, kurioje yra arbitražinė išlyga pasirašė valstybės Z valstybinė institucija X ir privatus asmuo Y. Y manymu sutartis buvo netinkamai vykdoma, todėl jis paduoda ieškinį arbitražo teismui. Duodant ieškinį iš karto iškyla klausimas, ar atsakovu šiuo atveju yra laikoma institucija X, ar valstybė Z? O gal institucija X yra valstybės Z atstovė? Galimas atvejis, kad institucija X veikia kaip atskiras juridinis asmuo ir yra visiškai nepriklausoma nuo valstybės. Jeigu atsakovas yra valstybė Z, tuomet ar arbitražo teismas turi jurisdikciją šioje byloje, kadangi sutartį, kurioje buvo įrašyta arbitražinė išlyga, pasirašė institucija X? Taip pat nuo atsakymo ar institucija X laikytina valstybine institucija / valstybiniu subjektu priklauso tai, ar ji gali remtis valstybės imunitetu.

Taigi, kaip matyti iš pateikto pavyzdžio, bei kaip matysime iš žemiau pateiktų praktinių situacijų, klausimas, ar ginčo šalis yra valstybė (valstybinis subjektas), nėra lengvas, tačiau atsakymas į šį klausimą yra svarbus arbitražo procese. Todėl šioje darbo dalyje bus aptariamos

²³ Ten pat.

²⁴ Op.cit., D. Chamlongrasdr. Defining a State for the purposes of immunity and liability of a State and its entities // European Business Law Review. 2005, No 5. P. 1287.

trys pagrindinės, t. y. struktūrinė, funkcinė ir mišri teorijos, pagal kurias nustatoma ar ginčo šalis laikytinas valstybiniu subjektu, taip pat šioje dalyje bus analizuojama šiuo klausimu aktualiausia teismų bei arbitražų praktika bei pagrindiniai teisės aktai.

1.3.1. Struktūrinė teorija

Tuo metu kai buvo pripažįstama absoliuti valstybės imuniteto doktrina²⁵, buvo laikoma, kad nustatant, kas turi būti įtraukta į valstybinės institucijos sampratą, svarbiausia yra atsižvelgti į institucijos struktūrą ar statusą (lot. *ratione personae*) – tokia buvo struktūrinės teorijos pradžia. Anglijoje, kur absoliuti imuniteto teorija buvo stipriai įsitvirtinusi, buvo pripažįstama, kad kuo labiau valstybinė institucija yra nepriklausoma nuo valstybės, tuo mažiau ji turi galimybių taikyti valstybinį imunitetą²⁶. Nors valstybinių institucijų funkcijos (privačios ar viešosios) taip pat buvo vertinamos, tačiau į jas buvo atsižvelgiama, kaip į valstybinės institucijos veiklos objektą, bet ne kaip į konkretų atliekamą institucijos veiksma, kuris ir lėmė ginčą.

Vėliau struktūrinė teorija buvo įtakota riboto valstybės imuniteto doktrinos, todėl jos kriterijai šiek tiek pakito: institucija gali būti laikoma valstybės dalimi, jeigu galima įrodyti jos struktūrinį ryšį su valstybe. Struktūrinio ryšio su valstybe formos yra šios: (i) teisinis subjektiškumas (inkorporacija); (ii) nuosavybė (akcijų turėjimas); (iii) kontrolė ir inkorporacijos vieta.

1.3.1.1. Teisinis subjektiškumas

Laikoma, kad valstybinis subjektas yra valstybės dalis, jeigu jo teisinis subjektiškumas nėra atskirtas nuo valstybės. Ir priešingai, jeigu subjektas yra atskiras juridinis asmuo, jis nebetenka teisės remtis valstybės imunitetu. Kita vertus, pastaroji taisyklė nėra absoliuti, nes teisinio subjektiškumo kriterijaus svarbą nulemia kiekvienos jurisdikcijos ypatumai. Atskiras teisinis subjektiškumas taip pat gali apimti atskirumą nuo vykdomųjų institucijų, galėjimą pareikšti ieškinį ar būti atsakovu, galėjimą sudaryti sutartis, įgyti turtą, disponuoti turtu savo vardu ir t.t.

1.3.1.2. Nuosavybė

Kita struktūrinio ryšio forma gali atsirasti per nuosavybės teises į subjektą. Jeigu institucija yra valstybės organas arba politinis padalinys, nuosavybės požiūriu egzistuoja labai glaudus ryšys tarp valstybės ir atitinkamos valstybės institucijos, todėl tokia institucija laikytina valstybės dalimi. Tačiau jeigu kalbame apie atstovą, tarpininką, valstybės įmonę, ypatingą korporaciją, tuomet ryšys tarp valstybės ir valstybinio subjekto nuosavybės požiūriu nėra toks

²⁵ Plačiau apie absoliučią valstybės imuniteto doktriną žr. šio darbo 2.2. dalį.

²⁶ C. H. Schrauer. State Immunity: Some Recent Developments. – Grotius Cambridge, 1988. P. 93.

akivaizdus. Bendra taisyklė yra tokia - jei didesnė dalis subjekto akcijų priklauso valstybei ar jos politinei institucijai, tuomet tikėtina, kad tokia institucija turi tokias pačias teises, kaip ir pati valstybė, todėl pavyzdžiui gali remtis imunitetu nuo arbitražo teismo jurisdikcijos.

Paprastai teisės aktai nenurodo ar yra koks nors ryšys tarp valstybės nuosavybės teisių į instituciją ir jos statuso. Bene vienintelis svarbus dokumentas nurodantis tam tikrą ryšį yra Jungtinių Amerikos Valstijų 1976 m. spalio 31 d. Užsienio suvereno imuniteto įstatymas (angl. *Foreign sovereign immunities act*)²⁷. Šiame įstatyme nustatyta, kad jeigu institucija priklauso užsienio valstybei ar jos politiniam padaliniiui, tuomet ji patenka į valstybės apibrėžimą, todėl jai atitinkamai taikomas imunitetas. Jeigu institucijos nuosavybė yra mišri t. y. jos dalis priklauso valstybei, o kita dalis privačiam subjektui, tuomet institucija gali būti priskirta valstybei pagal atstovavimo arba tarpininkavimo taisykles, tačiau tokia institucija gali turėti tokias pačias teises kaip valstybė tik tokiu atveju, jei valstybei priklauso daugiau nei pusė tokios institucijos akcijų.

Nuosavybės kriterijaus nereikėtų pervertinti, nustatant institucijos ryšį su valstybe, kaip tai yra pažymėję ir patys Jungtinių Amerikos Valstijų teismai. Akivaizdu, kad nuosavybės kriterijus yra visiškai netinkamas taikyti, kai kalbame apie socialistines valstybes, kurių ekonomika yra planinė, ir kur įmonės yra kontroliuojamos valstybės. *Yessenin-Volpin v. Novosti Press Agency Tass*²⁸ byloje Jungtinių Amerikos Valstijų teismas pažymėjo, kad Užsienio suvereno imuniteto įstatymo formulotės yra nepagrįstos kalbant apie socialistines valstybes, todėl susiduriama su dideliais sunkumais nustatant, kas yra tikras nuosavybės teisių turėtojas tokiose valstybėse. Todėl siūlytina, kad tokiais atvejais, kai sunku nustatyti privačios ir viešos nuosavybės santykį, nuosavybės kriterijus turėtų nevaidinti lemiamos reikšmės, tuomet svarbiausiu kriterijumi turėtų būti kontrolės elementas.

1.3.1.3. Kontrolė

Kontrolės kriterijaus esmė yra ta, kad subjektas gali būti laikomas valstybės atstovu arba patikėtiniu tuo atveju, jei įmanoma įrodyti, kad subjektas yra pakankamai kontroliuojamas valstybės, nepaisant to, kad institucija priklauso privatiems asmenims. Išskyla klausimas, kokia valstybės kontrolė laikytina pakankama, kad būtų galima pripažinti instituciją valstybės dalimi. Teismai, atsakydami į šį klausimą, įvairius faktorius laikė reikšmingais, *inter alia*, valstybės kasdieninis kišimasis į institucijos valdymą, jos subsidijavimas, institucijos galimybė turėti sąskaitą banke, taip pat pirkti ar parduoti turtą bei savo vardu sudaryti sutartis. Vis dėlto ir

²⁷ 21 October 1976 (US) Foreign Sovereign Immunities Act // 15 ILM 1388 (1976).

²⁸ 23 January 1978 judgment of United States District Court, S. D. New York in case *Alexander S. Yessenin-Volpin v. Novosti Press Agency, Tass Agency and the Daily World Novosti Press*, No. 77 Civ. 639 (CHT).

kontrolės kriterijaus taip pat nereikėtų suabsoliutinti, todėl idealiai nustatant institucijos statusą, reikėtų derinti nuosavybės ir kontrolės kriterijų taikymą.

1.3.1.4. Institucijos registracijos vieta ir pavadinimas

Šis kriterijus taip pat geriausiai atsispindi Jungtinių Amerikos Valstijų Užsienio suvereno imuniteto įstatyme. Šio kriterijaus esmė yra ta, kad tik ta institucija, kuri yra įregistruota pagal tos pačios valstybės įstatymus, gali reikalauti tokių pat teisių, kaip ir pati valstybė. Ši taisyklė pateisinama tuo, kad valstybė negali išplėsti, pavyzdžiui, savo imuniteto taikymo subjektams, kurie yra netgi nesudaryti pagal jos teisės reikalavimus.

Subjekto pavadinimo teisinė reikšmė nustatant jo statusą yra nedidelė ir visiškai atsitiktinė. Tačiau tam tikrais atvejais gali būti, kad institucijos pavadinimas rodys tam tikrą ryšį su valstybe, o tai svarbu nustatant subjekto teises ir pareigas.

1.3.2. Funkcinė teorija

Kartu su riboto imuniteto doktrina, kuri daugiau dėmesio skiria valstybės veiksmams, nei pačiam valstybės statusui, netrukus išsikristalizavo ir funkcinė teorija. Teismai, taikydami šią teoriją, pagrindinį vaidmenį skiria institucijos, veikusios ginčijamame sandoryje, atliktai funkcijai. Pagal funkcinę teoriją subjektas, kuris nori įrodyti esantis valstybės dalimi, turi pateikti įrodymus, kad sudarydamas ir vykdydamas ginčijamą sutartį, jis atliko valstybinę funkciją arba naudojos suvereno galiomis. Taigi šiuo atveju esminis ryšys tarp valstybės ir institucijos nustatomas atsižvelgiant į atliktų veiksmų esmę. Ir atvirkščiai, jeigu iš konkretaus sandorio akivaizdu, kad jis buvo vykdomas atliekant veiksmus, kurie būdingi privatiems asmenims, tuomet institucijos galimybės remtis tokiomis pačiomis teisėmis kaip valstybė yra mažos, net jeigu ši institucija turi valstybės organo statusą, o ne atskirą teisinį subjektiškumą.

Kaip ir struktūrinės, taip ir funkcinės teorijos apraiškų galime rasti įvairiuose teisės aktuose. Pavyzdžiui, funkcinė teorija atsispindi vienoje naujausių Tarptautinės teisės komisijos kodifikacijų JTO Konvencijoje dėl Valstybių jurisdikcinių imunitetų ir jų turto (toliau – JTO Valstybių imuniteto konvencija)²⁹, kurios 2 (1) (b) (iii) straipsnyje nurodoma, kad į valstybės sampratą patenka *“valstybės atstovai ir patikėtiniai taip pat kitos institucijos, tiek kiek jos yra įgaliotos atlikti arba atlieka veiksmus vykdydami suvereno funkcijas.”*

Šioje normoje funkcinė teorija matoma iš frazės: *„atlieka veiksmus, vykdydamos suvereno funkcijas“*.

²⁹ United Nations Convention on Jurisdictional Immunities and Their Property (Jungtinių Tautų Konvencija dėl valstybių jurisdikcinio imuniteto ir jų turto – vertimas autorės) patvirtinta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija A 59/49: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf; prisijungimo laikas 2006 m. rugsėjo 26 d.

1.3.3. Mišri teorija

Praktikoje teismai, nustatydami ar institucija laikytina valstybės dalimi šiuo metu dažniausiai taiko kriterijus priskirtus tiek struktūrinei, tiek funkicinei teorijai. Kai kurių teisės aktų analizė taip pat leidžia teigti, kad šie teisės aktai atstovauja mišriai teorijai³⁰. Pagal mišrios teorijos nuostatas valstybinis statusas yra suteikiamas tik tiems subjektams, kurie patenka į valstybinių institucijų sistemą ir kurie atlieka veiksmus, priskirtinus valstybės funkcijoms. Pvz. *Trendtex Trading Corp*³¹ byloje Anglijos teismas konstatavo, kad nustatant, ar institucija yra valstybės dalis, reikia įvertinti jos sandarą, institucijos galias ir pareigas bei organizacijos atliekamus veiksmus.

Mišrios teorijos taikymas padeda išvengti neigiamų pasekmių, atsirandančių taikant išimtinai struktūrinę arba funkcinę teoriją, kadangi taikant pirmąją, susikoncentruojama į užsienio valstybės, o antrąją - į nacionalinę teisę. Balansas tarp šių dviejų teorijų randamas būtent taikant mišrią teoriją.

JTO Valstybių imuniteto konvencija³² taip pat pripažįsta mišrią teoriją, ką galime matyti iš 2 straipsnio formuluotės, kurioje valstybės statusas suteikiamas įgaliotiems subjektams ar politiniams padaliniais, atstovams ar patikėtiniams ar kitiems subjektams kurie atitinka du pagrindinius kriterijus: statusą ir realius atliktus veiksmus.

Aptarus svarbiausias teorijas, darytina išvada, kad nepaisant to, jog struktūrinė teorija yra išvirtinusi Užsienio suvereno imuniteto įstatyme, išimtinai taikant vien šią teoriją, rezultatas gali būti pirmiausia nelauktas ir neteisingas privačių šalių atžvilgiu, kadangi šios teorijos taikymas grindžiamas užsienio teisės normomis. Be to, esant tam tikroms aplinkybėms, tam tikro subjekto statusas pagal užsienio teisės normas ne visada gali būti aiškus. Ši problema lėmė funkcinės teorijos atsiradimą, kuri taip pat ne visais atvejais gali atvesti prie optimalaus rezultato, ypač situacijose, kuomet privatūs asmenys veikia vykdydami valstybinius įgaliojimus. Šiuo atveju priimtinausia išėitį pasiūlo mišri teorija, kuri padeda išvengti problemų, taikant kitas dvi teorijas. Taigi taikant mišrią teoriją, pirmiausia, naudojamas struktūrinės teorijos siūlomas kriterijus, pagal kurį įvertinami tarp valstybės ir atitinkamo subjekto susiklostę santykiai tam, kad būtų galima nustatyti ar yra glaudus ryšys tarp šių subjektų. Jeigu į struktūrinės teorijos užduotą klausimą atsakoma teigiamai t. y. nustatomas ryšys tarp valstybės ir subjekto, tuomet taikomas funkcinės teorijos kriterijus, nustatant ar ginčijamas veiksmas buvo subjekto atliktas vykdamas valdingus įgaliojimus (*jure imperii*). Tokiu būdu, nustatant subjekto statusą, valstybės

³⁰ 20 July 1978 (UK) State Immunity Act // 17 ILM 1123 (1978), Article 14;

³¹ Queens Bench Division case *Trendtex Trading Corp v. Central Bank of Nigeria*, [1977] 1, 529 (CA).

³² Jungtinių Tautų Konvencija dėl valstybių jurisdikcinio imuniteto ir jų turto, patvirtinta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija A 59/49, 2 straipsnis.

sąvoka netampa per daug plačia, o valstybinių subjektų nustatymas tampa aiškesniu ir labiau nuspėjamu.

Žinoma, visų minėtų teorijų taikymas pagrįstas ir vertinamaisiais kriterijais, tačiau laikytina, kad detalus sąrašas, nurodantis, kokie subjektai yra laikomi valstybės dalimi tarptautiniuose teisės aktuose nėra galimas dėl teisinių sistemų skirtumų ir įvairių valstybių darbo ir valdymo organizavimo formų. Taip pat negalime tikėtis, kad nacionaliniais valstybių įstatymais bus nustatyti visų valstybinių subjektų statusai ir priklausomybė nuo valstybės, todėl siūlytina kiekvienu konkrečiu atveju vadovautis mišrios teorijos siūlomais kriterijais, nustatant, ar valstybinis subjektas arbitražo procese gali remtis valstybei priklausančiomis teisėmis.

1.3.4. Valstybės sampratos harmonizavimas

Ne viename nacionaliniame ar tarptautiniame teisės akte galime rasti pateiktą valstybės ar užsienio valstybės apibrėžimą. Tačiau šie apibrėžimai įvairių valstybių įstatymuose ganėtinai skiriasi dėl skirtingų socialinių, ekonominių, politinių ir teisinių sistemų skirtumų. Kaip atsakas į šiuos skirtumus gali būti vertinamas Jungtinių Tautų Organizacijos Tarptautinės teisės komisijos (toliau – TTK) darbas, kodifikuojant valstybių imuniteto taisykles jau minėtoje JTO Valstybių imunitetų konvencijoje³³. Ruošiant šios konvencijos tekstą penkiasdešimt pirmosios TTK sesijos metu buvo sudaryta darbo grupė, kurios dėmesio be specifinių imuniteto klausimų susilaukė ir valstybės sampratos klausimas. Darbo grupės tikslas buvo įvertinti aktualią valstybių praktiką, norminius aktus bei kitus faktorius apimančius atskirų valstybių komentarus ir nuomones bei nustatyti bendrą priimtinausią valstybės sampratos apibrėžimą. 2000 m. JTO Generalinės Asamblėjos penkiasdešimt penktosios sesijos metu sudarytas *ad hoc* komitetas tęsė darbo grupės pradėtą darbą. Todėl JTO Valstybių imuniteto konvencija nusipelno ypatingo dėmesio, nes šios konvencijos tekstas buvo kruopščiai formuluojamas, atsižvelgiant į bendrą daugelio valstybių nuomonę ir siekiant harmonizuoti požiūrių tarp valstybių skirtumus.

JTO Valstybių imuniteto konvencija valstybę apibūdina, kaip apimančią:

- „(1) *Valstybę ir jos įvairius valdymo organus;*
- (2) *federacinės valstybės sudedamąsias dalis ar valstybės politinius darinius;*
- (3) *valstybės agentus, patikėtinius ir kitas institucijas;*
- (4) *valstybės atstovus.*³⁴“

Bendra taisyklė yra ta, kad valstybė veiksmus gali atlikti tik per savo institucijas, kurios kartu veikia ir kaip valstybės atstovai. Valstybės valdžią sudaro valdžios organai, departamentai ar ministerijos, kurie veikia valstybės naudai. Jeigu ginčo subjektu yra vyriausybė arba valstybės

³³ Ten pat.

³⁴ Ten pat, 2 straipsnis.

pagrindiniai valdžios organai, tuomet tokiaime procese beveik kiekvienu atveju atsakovu bus pati valstybė. Taigi, beveik universaliai į valstybės sąvoką patenka institucijos, veikiančios valstybės naudai nepaisant to, kaip jos vadinasi – t. y. valstybės vadovas, vyriausybės vadovas, centrinė vyriausybė, ministerijos ir vyriausybės padaliniai, ministerijų padaliniai, taip pat subordinaciniais santykiais susijusios institucijos ir misijos, reprezentuojančios valstybę apimant diplomatines misijas ir konsulines institucijas. Taip pat į valstybės sampratą patenka glaudžiai su valstybės struktūra susijusios ir vykdančios esmines valstybines funkcijas institucijos, tokios, kaip karinės pajėgos.

Bene daugiausia problemų sukelia JTO Valstybių imuniteto konvencijos 2 straipsnio (1) (b) (iii) dalies aiškinimas, kuriuo buvo stengiamasi apimti platų spektrą institucijų, kurios įvairiose valstybėse gali įgauti įvairias formas pagal tų šalių praktiką. Šis punktas tam tikrais atvejais gali apimti nevyriausybines organizacijas bei komercinius bankus, kuriems valstybinė valdžia galėjo pavesti importo ar eksporto licencijavimą, priklausantį išimtinai valstybės galioms.

Žinoma, ne kiekvienas atstovas ar kita institucija gali įgyti valstybinį statusą. Tokiam statusui įgyti reikalinga, kad atitinkama institucija būtų įgaliota atlikti ar atliktų veiksmus, vykdydama valdingus valdžios įgaliojimus. Todėl, kai privatus subjektas atlieka tokius veiksmus, jis turi būti traktuojamas kaip valstybė. Ir atvirkščiai, kai valstybės atstovai ir subjektai, įsteigti valstybės, atlieka komercinius veiksmus arba kai jie nėra įgalioti vykdyti valstybinių funkcijų, jie negali būti laikomi valstybe ir taip naudotis tam tikromis teisėmis.

Paskutinė kategorija subjektų patenkančių į valstybės sampratą apima valstybės atstovus, kurie yra fiziniai asmenys įgalioti atstovauti valstybę. Tokių atstovų pavyzdžiai yra suverenai, valstybių vadovai, vyriausybių vadovai, ministerijų, departamentų vadovai, ambasadoriai, misijų vadovai, diplomatiniai agentai, konsuliniai darbuotojai, atvykę kariuomenės daliniai, teisės vykdymo pareigūnai. Fizinis asmuo, patenkantis į šią kategoriją, gali būti laikomas turinčiu valstybinį statusą vien tik todėl, kad valstybė yra abstrakti kategorija sukurta teisės ir gali veikti tik per individualius asmenis. Taigi, veiksmai, atlikti prieš asmenis atstovaujančius užsienio valstybę, kiek tai susiję su viešosiomis funkcijomis yra laikomi veiksmais atliktais prieš pačią valstybę.

Svarbu pažymėti, kad valstybės atstovas galėtų remtis valstybiniu statusu, turi būti tenkinama dar viena labai svarbi sąlyga t. y. veiksmas kurį jis atlieka, turi būti įvykdomas savo kompetencijos ribose (*ratione materiae*), o tai reiškia – veikiant kaip valstybės atstovui.

Aptarus, pagrindines teorijas ir aktus, kurie vienaip ar kitaip reglamentuoja valstybės sampratos klausimą, akivaizdu, kad norint atsakyti į klausimą, kas yra valstybė, kiekvienu konkrečiu atveju susiduriama su skirtingų aplinkybių visetu, kurį teismui reikia vertinti.

Vertinant šias aplinkybes, pasitelkiami įvairių teorijų siūlomi kriterijai, kurie vienaip ar kitaip įneša vertinamuosius elementus į teismo darbą, todėl aiškumą šiais klausimais tegali lemti tarptautinių konvencijų (tokių kaip JTO Valstybių imuniteto konvencija), teorijų (tokių kaip mišri teorija) bei teismų ir arbitražų praktikos nustatyti kriterijai.

II. ARBITRAŽO PROCESO YPATUMAI, KUOMET VIENA GINČO ŠALIŲ - VALSTYBĖ

2.1. Įpareigojimų sukūrimas arbitražinio susitarimo nepasirašiusioms šalims tarptautiniame komerciniame arbitraže

Tiek nacionalinėje teisėje³⁵, tiek tarptautinėje teisėje³⁶ bei doktrinoje nekyla abejonių dėl principo *pacta tertiis nec nocent, nec prosunt*³⁷ universalumo. Kadangi arbitražinio susitarimo prigimtis taip pat yra sutartinė, todėl remiantis aukščiau minėtu principu darytina išvada, jog arbitražinis susitarimas įpareigoja tik tas šalis, kurios išreiškė savo valią jį sudaryti. Kadangi arbitražinė išlyga dažnai yra inkorporuota į pagrindinės sutarties tekstą, taip pat svarbi universaliai pripažinta arbitražinės išlygos savarankiškumo doktrina (angl. *separability doctrine*), pagal kurią arbitražinė išlyga laikoma autonomiška, atskira ir savarankiška nuo pagrindinės sutarties ir pagal kurią arbitražinis susitarimas laikomas galiojančiu net ir tada, kai pagrindinė sutartis negalioja³⁸.

Taigi, arbitražinis susitarimas atlieka dvi esmines funkcijas: jis apibrėžia: (i) šalis, kurios susitarė dėl ginčo nagrinėjimo arbitraže; ir (ii) kreipimosi į arbitražą apimtį. Moksliniuose darbuose taip pat pažymima, kad:

„Tarptautiniame komerciniame arbitraže arbitražinis susitarimas atlieka keletą svarbių funkcijų. Šiame kontekste iš šių funkcijų svarbiausia yra ta, kad toks susitarimas rodo, jog šalys sutiko dėl savo ginčų sprendimo arbitraže. Šis sutikimo elementas yra esminis. Be sutikimo elemento arbitražas negali būti galiojantis“³⁹.

³⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 6.189 str. 1 dalis.

³⁶ Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios. 2002, Nr. 13-480, 34 straipsnis.

³⁷ *Pacta tertiis nec nocent, nec prosunt* (lot.) – liet. sutartys tretiesiems nei kenkia, nei padeda.

³⁸ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. P. 143. Arbitražinio susitarimo autonomiškumo doktriną tiesiogiai įtvirtina ir UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 16 str. 1 dalis (UNCITRAL Model Law On International Commercial Arbitration, adopted on 21 June 1985 by the International Trade Law Commission of the United Nations; UNCITRAL arbitražo taisyklių 21 str. 1 dalis (UNCITRAL Arbitration Rules, adopted on 15 December 1976 by the General Assembly of the United Nations // <http://www.jus.uio.no/lm/un.arbitration.rules.1976/>; prisijungimo laikas: 2006 m. gruodžio 3 d.) bei ICC arbitražo taisyklių 16 str. 1 dalis (ICC Rules of Arbitration, came into effect on 1 January 1998 // <http://www.iccwbo.org/court/english/arbitration/rules.asp>; prisijungimo laikas: 2004 m. kovo 15 d.).

³⁹ A. Redfern, M. Hunter. Law and Practice of International Commercial Arbitration. - London, Sweet & Maxwell, 2001. P. 7.

Visgi *pacta tertiis nec nocent, nec prosunt* principas, kaip ir dauguma kitų principų, nėra absoliutus ir todėl tiek teorijoje, tiek praktikoje analizuojami atvejai, kuomet įsipareigojimai kyla šaliai, kuri net nesudarė sutarties (angl. *binding non-signatories*). Be abejonės, šie atvejai yra išimtiniai. Situacija, kai siekiama įpareigoti sutarties nesudariusios šalies yra labai aktuali ir problematinė šiuolaikinėje tarptautinių arbitražų praktikoje. Kaip matysime, net ir taikytinų teorijų bei realiai kilusių bylų analizė nesuteikia neabejotino atsakymo dėl daugybės vertinamųjų kriterijų egzistavimo siūlomuose sprendimuose.

Teisės teorijoje taip pat pripažįstama, kad įpareigojimų sukūrimas sutarties nepasirašiusiai šaliai yra būdingas būtent tarptautiniams komerciniams arbitražams, kuriuose viena iš šalių yra valstybė (ypač investiciniams ginčams)⁴⁰. Tokia situacija nestebina dėl valstybės, kaip juridinio asmens, specifikos – visiškai natūralu, kad valstybė, reikšdama savo valią, veikia per daugybę subjektų su kuriais valstybė yra susijusi tam tikrais funkciniais ryšiais, būtent tai ir lemia specialias problemas arbitražo proceso metu. Toliau darbe ir bus nagrinėjamos pagrindinės teorijos, nustatančios kriterijus, kuomet šalis nesudariusi arbitražinio susitarimo laikoma juo įpareigota, bei aktuali teismų praktika šiuo klausimu⁴¹.

2.1.1. Pagrindinės teorijos

Pagrindinės teorijos, nustatančios atvejus, kada šalis, nesudariusi arbitražinio susitarimo yra laikoma įpareigota šiuo susitarimu gimė Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šios valstybės teismas byloje *Fisser v. International bank*⁴² įvardino tokias penkias teorijas:

- 1) padalinio sutartinio įsipareigojimo spresti ginčą arbitraže perkėlimas padalinį kontroliuojančiam subjektui;
- 2) prisijungimas prie arbitražinio susitarimo, perimant pareigas, nustatytas sutartyje, kurioje inkorporuotas arbitražinis susitarimas;
- 3) sąlygos, kuri sukuria abipusišką įpareigojimą spresti ginčą arbitraže, vykdymas;
- 4) sutarties, kurioje inkorporuotas arbitražinis susitarimas, vykdymas, atliekamas sutarties nepasirašiusios šalies, kuris įvyksta novacijos pagrindu, įskaitant ir vykdymą nukreiptą prieš kitą, sutarties nesudariusią šalį, kuri yra pavaldi šaliai, sudariusiai arbitražinio susitarimo;

⁴⁰ M. Blessing. State Arbitration: Predictably Unpredictable Solutions? // Journal of International Arbitration. 2006, No 6 (Vol. 22), taip pat žr. R. Boivin. International Arbitration with States: An Overview of the Risks // Journal of International Arbitration. 2002, No 4 (Vol. 19).

⁴¹ Aptariama problema t. y. atvejis, kuomet sutarties nepasirašiusiai šaliai sutartimi yra sukuriama tam tikri įpareigojimai yra būdinga ir kitiems subjektams pvz. įmonių grupėms (apibendrintai galima teigti, kad ši problema būdinga kuomet susiklosto tam tikri atstovavimo ar teisių perleidimo santykiai), tačiau šie atvejai šiame magistro baigiamajame darbe nebus nagrinėjami, kadangi nepatenka į šio darbo nagrinėjimo dalyką.

⁴² 1 August 1960 Judgment of the United States Court of Appeal, Second Circuit in case *Fisser v. International bank* No 282 F.2d 231, 233.

- 5) įmonės kreditoriaus sutarties vykdymas, kuris atliekamas dar iki galo nesudarius sutarties.

Minėtos teorijos vėlesniais teismų sprendimais buvo peržiūrėtos ir modifikuotos, kol palaipsniui išsikristalizavo į teorijas, kurios šiuo metu yra pripažįstamos bei taikomos nagrinėjant ginčus be kurias aptarsime detaliau t. y: (i) inkorporacija darant nuorodą (angl. *incorporation by reference*); (ii) įsipareigojimų prisiėmimas (numanomi veiksmai) (angl. *assumption (implied conduct)*); (iii) atstovavimas (angl. *agency*); (iv) „korporacijos uždangos pakėlimas ir pervėrimas“⁴³ / *alter ego* (angl. *lifting and piercing the corporate veil* / lot. *antrasis „aš“*) ir (iv) *estoppel* principas⁴⁴ (kelio užkirtimas galimybei ginčyti savo atliktų veiksmų padarinius)⁴⁵ (angl. *estoppel*). Vėliau prie šių teorijų prisijungė dar viena – trečiosios šalies - naudos gavėjos teorija (angl. *third-party beneficiary*)⁴⁶.

2.1.1.1. Inkorporacijos, darant nuorodą, teorija

Ši teorija laikoma viena tų, kuri sukelia mažiausiai problemų, nustatant, ar šalis, nesudariusi arbitražinio susitarimo, gali būti laikoma arbitražinio susitarimo šalimi. Inkorporacijos, darant nuorodą, teorijos esmė yra ta, jog nepaisant to, kad šalis nepasirašė sutarties, kurioje yra arbitražinis susitarimas, ji vis tiek yra laikoma įpareigota arbitražiniu susitarimu dėl to, kad ji sudarė atskirą sutartį, kurioje daroma nuoroda į sutarties, kurioje įrašytas arbitražinis susitarimas, nuostatas. Taigi, taikydamas šią teoriją teismas turi išspręsti du pagrindinius klausimus: (i) ar sutartyje, tariamai inkorporuojančioje arbitražinį susitarimą, yra būtini ir tinkami žodžiai rodantys inkorporaciją; ir (ii) ar arbitražinis susitarimas yra pakankamai platus, kad apimtų jo nepasirašiusią šalį.

Vis dėlto analizuojant teismo sprendimus, kuriuose buvo taikoma inkorporacijos, darant nuorodą, teorija, galime pastebėti tam tikrų skirtumų. Jungtinių Amerikos Valstijų teismų požiūriu, galimybė taikyti šią teoriją yra fakto klausimas sprendžiamas, nustatant, ar šalis išreiškė savo valią įsipareigoti arbitražine sutartimi⁴⁷. Tuo tarpu tarp Jungtinės Karalystės teismų sprendimų galime rasti ir kitokią nuomonę – teismai reikalauja, kad sutartyje, kurioje daroma

⁴³ Tokį teorijos „lifting and piercing the corporate veil“ pavadinimo vertimas yra siūlomas Lietuvos moksliniuose leidiniuose. Žr. Gineitis A. Laivo vėliavos kolizinio principo taikymas krovinio vežimo jūra sutartinėms prievolėms // *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 33(25). P. 66.

⁴⁴ Šis terminas į lietuvių kalbą dažniausiai nėra verčiamas, todėl ir šiame darbe bus vartojamas angliškas terminas „*estoppel*“.

⁴⁵ Armalytė O., Pažūsis L. Anglų - lietuvių kalbų teisės žodynas. - Vilnius: Alma littera, 1998. P. 170-171.

⁴⁶ Pažymėtina, kad kai kurie autoriai išskiria net 12 tokių teorijų, bet dėl magistro baigiamojo darbo ribotos apimties šiame darbe visos teorijos nebus aptariamos. Plačiau žr. J. M. Hosking. Non-signatories and International Arbitration in the United States: the Quest f Consent // *Arbitration International*. 2004, No 3 (Vol. 20).

⁴⁷ *Op. cit.*, J. M. Hosking. Non-signatories and International Arbitration in the United States: the Quest f Consent. P. 289.

nuoroda į sutartį su arbitražine išlyga, būtų aiškiai ir atskirai nurodoma į arbitražinį susitarimą, tam, kad būtų galima pripažinti inkorporacijos, darant nuorodą, teorijos pasekmes⁴⁸.

2.1.1.2. Įsipareigojimų prisiėmimo teorija

Ši teorija kai kuriuose šaltiniuose apibūdinama kaip atsisakymo (angl. *waiver*) teorija. Kitaip nei *estoppel* teorija, kuri akcentuoja ieškovo rėmimąsi sutartimi, kurioje įrašytas arbitražinis susitarimas, įsipareigojimų prisiėmimo teorijos pagrindu yra susitarimo nesudariusios šalies platūs veiksmai, kurie ir lemia įpareigojimų atsiradimą. Pagal prielaidos teoriją, arbitražinio susitarimo nesudariusi šalis gali būti laikoma įpareigota, jei jos veiksmai ir elgesys rodo, kad ji ketino prisiimti sutartinius įsipareigojimus įskaitant ir įsipareigojimus kylančius iš arbitražinio susitarimo arba jeigu iš elgesio yra aišku, kad subjektas atsisakė prieštaravimų tokiems įsipareigojimams. Tokio elgesio pavyzdžiu galėtų būti subjekto aktyvus dalyvavimas arbitražo procese, kuris rodo, kad subjektas prisiėmė pareigą nagrinėti ginčą arbitraže ir atsisakė prieštaravimų dėl arbitražinio nagrinėjimo.

2.1.1.3. Atstovavimo teorija

Atstovavimo teorija gali būti taikoma, kai arbitražiniu susitarimu įpareigojami atstovaujantieji, nors arbitražinį susitarimą sudarė atstovaujamojo atstovas. Nors bendra taisyklė yra ta, kad atstovas, kuris sudaro sutartį, kurioje yra inkorporuotas arbitražinis susitarimas, atskleisdamas, kad sudaro ją atstovaujamojo naudai, nėra įpareigotas sudaryta sutartimi, tačiau galima ir šios taisyklės išimtis, t. y. tam tikrais atvejais atstovavimo teorija gali būti taikoma, siekiant arbitražiniu susitarimu įpareigoti atstovus, kurie pasirašė arbitražinį susitarimą atstovaujamojo naudai.

Atkreiptinas dėmesys, kad atstovavimo teorijos taikymo kriterijai yra griežti. Pirmiausia, norint pritaikyti šią teoriją, turi būti nustatyti atstovavimo teisiniai santykiai, susiję su ginčo dalyku. Be to, būtina atstovavimo teorijos sąlyga yra atstovo veikimas atstovavimo santykių ribose, pasirašant sandorį, kuriuo yra įpareigojamas atstovaujamas. Pažymėtina, kad pareiga įrodyti veikimą atstovavimo santykių ribose tenka šaliai, kuri siekia įpareigojimus sukurti sutarties nepasirašiusiai šaliai.

Žymiojoje byloje *Bridas S.A.P.I.C; Bridas Energy International, Ltd.; Intercontinental Oil & Gas Ventures, Ltd.; and Bridas Corporation v. Government of Turkmenistan, state*

⁴⁸ Žr. šio darbo III dalyje aptartą bylą - *Svenska Petroleum Exploration AB v. Government of the Republic of Lithuania, Geonafta AB*.

*concern Turkmeneft*⁴⁹ (toliau vadinama – *Bridas I byla*), kurioje buvo analizuojama ir atstovavimo teorijos galimybė, Jungtinių Amerikos Valstijų teismas nurodė, visus minėtus kriterijus, reikiamus atstovavimo teorijai pritaikyti ir pažymėjo, kad neužtenka arbitražinio susitarimo pasirašymo tam, kad būtų galima įpareigoti trečiąją šalį, taip pat neužtenka susiklostančių santykių tarp įmonės ir jos savininkų – sutartyje turi būti aiškiai matomas atstovavimo santykis, kuriuo buvo ketinta įpareigoti sutarties nepasirašiusią šalį.

2.1.1.4. „Korporacijos uždangos pakėlimo ir pervėrimo“ teorija

„Korporacijos uždangos pakėlimo ir pervėrimo“ teorija iliustruoja išimtį iš bendros taisyklės, pagal kurią juridiniai asmenys, kiekvienas atskirai savo vardu prisiima prievolės ir už jas atsako, net ir tuo atveju, kai egzistuoja tam tikra įmonių grupė.

Pagal „korporacijos uždangos pakėlimo ir pervėrimo“ teoriją vieno juridinio asmens prievolės tam tikrais atvejais gali būti perkeltos kitam juridiniam asmeniui, kai tie asmenys veikia grupėje. Ši teorija plačiai žinoma įmonių teisėje ir nagrinėjama analizuojant įmonių grupės atsakomybę. Šios teorijos svarba pasireiškia ir kalbant apie valstybę arbitraže, kadangi valstybė, būdama juridiniu asmeniu⁵⁰ veikia per tam tikrus subjektus, kuriuos ji vienaip ar kitaip kontroliuoja.

Teismų praktika, kurioje taikoma aptariama teorija, nėra nusistovėjusi, todėl dažnai galima pastebėti, kad teismai taiko skirtingus kriterijus, nustatydami, ar galima „pakelti korporacijos uždangą“. Pvz. *Thomson-CSF, S.A. v. American Arbitration Association* byloje Jungtinių Amerikos Valstijų teismas pažymėjo, kad ši teorija gali būti taikoma dviem atvejais: (i) jei siekiama užkirsti kelią sukčiavimui ar kitiems neteisėtiems veiksams arba (ii) jei patronuojanti įmonė dominuoja ir visiškai kontroliuoja dukterinę įmonę⁵¹. Tuo tarpu kitoje – *InterGen* byloje teismas išskyrė tris kriterijus reikalingus pritaikyti „korporacijos uždangos pakėlimo ir pervėrimo“ teoriją: (i) tiriami subjektai nepaisė savo atskirų operacijų savarankiškumo; (ii) atsakovas panaudojo subjektų daugetą kaip priemonę machinacijai atlikti arba sukčiavimo schemai įgyvendinti ir (iii) jeigu korporacinis subjektas būtų laikomas neatsakingu, būtų pažeisti teisingumo ir sąžiningumo principai⁵².

Visais atvejais kuomet teismai analizavo „korporacijos uždangos pakėlimo ir pervėrimo“ teoriją, jie pripažino, kad šios teorijos taikymas itin priklauso nuo faktinių

⁴⁹ United States court of Appeals judgment in case *Bridas S.A.P.I.C; Bridas Energy International, Ltd.; Intercontinental Oil & Gas Ventures, Ltd.; and Bridas Corporation v. Government of Turkmenistan, state concern Turkmeneft* No 02-20929, 2003.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2.35 str.

⁵¹ D. E. Williams. Binding Nonsignatories to Arbitration Agreements // *Franchise Law Journal*. 2006, No 4 (Vol. 25). P. 179.

⁵² *Ibid.*

aplinkybių, pvz. *Bridas I* byloje teismas įvardino net dvidešimt vieną tokį kriterijų. Faktinių aplinkybių visumos svarba, taikant šią teoriją, nėra stebinanti, kadangi be faktinių aplinkybių (tokių kaip dukterinės įmonės finansų atskirumas, kasdieninių operacijų ypatumai, valdymo organų atskirumas, juridinių asmenų turto naudojimas ir pan.) viseto būtų neįmanoma nustatyti juridinių asmenų tarpusavio ryšio.

2.1.1.5. *Estoppel* teorija

Bendraja prasme *Estoppel* teorija reiškia, kad subjektas pats savo veiksmais nulėmė, jog jis negali neigti kitos šalies galimybės remtis arbitražiniu susitarimu. Šios teorijos taikymo pavyzdžiais galėtų būti keletas atvejų: (i) arbitražinio susitarimo nepasirašiusi šalis laikoma įpareigota šiuo susitarimu, kai ji specialiai naudojasi arba tiesiogiai gauna naudos iš sutarties, kurioje įrašytas arbitražinis susitarimas (šiuo atveju teismai buvo linkę leisti naudotis *estoppel* teorija daugiau kaip gynybos priemone, o ne kaip priedanga, t. y. buvo leidžiama arbitražinį susitarimą pasirašiusiai šaliai pradėti arbitražo procesą su šio susitarimo nepasirašiusia šalimi); (ii) leidžiama naudotis šia teorija, jei nustatomas specialus ryšys tarp pareikšto ieškinio ir sutarties, kurioje įrašytas arbitražinis susitarimas, ir jei nustatomi specialūs tarpusavio santykiai tarp šalių⁵³.

Taigi, ši teorija apima vertinamuosius kriterijus, kurių interpretacija gali būti ganėtinai skirtinga, todėl ši teorija gali pasitarnauti kaip lengviausias sprendimas sudėtingoje teisinėje situacijoje.

2.1.1.6. *Trečiosios šalies - naudos gavėjos* teorija

Pagal šią teoriją sutarties, kurioje yra arbitražinis susitarimas, nepasirašiusi trečioji šalis, jei sutartimi buvo ketinta suteikti naudą šiai šaliai gali / turi spręsti iškilusį ginčą arbitraže su sutartį pasirašiusiomis šalimis, jeigu ginčas kilo dėl tos sutarties nuostatų.

Iš pirmo žvilgsnio trečiosios šalies - naudos gavėjos teorijos nuostatos yra labai panašios į *estoppel* teorijos nuostatas. Tačiau iš tiesų taip nėra. *Estoppel* teorija yra grindžiama tuo, kad trečioji šalis remiasi ar naudojasi nepasirašyta sutartimi. Tuo tarpu trečiosios šalies - naudos gavėjos teorija yra grindžiama kitu pagrindu, t. y. pasirašant sutartį egzistuojančiu sutartį pasirašiusių šalių ketinimu suteikti naudą sutarties nepasirašiusiai šaliai.

2.1.2. Aktuali teismų praktika

Nustačius teorijų, kurių pagrindu gali būti įpareigojamas subjektas, nepasirašęs arbitražinio susitarimo, pagrindinius bruožus, ne mažiau svarbu išanalizuoti, ar ir kaip šios

⁵³ J. M. Hosking. Non-signatories and International Arbitration. P. 291-292.

teorijos buvo taikomos teismuose. Dėl magistro baigiamojo darbo apimties ir tikslų nebus siekiama įvardinti ir išanalizuoti visų bylų, kuriose kilo klausimas ar valstybė, nesudariusi arbitražinio susitarimo vis dėlto gali būti įpareigota tokiu susitarimu. Todėl toliau, nagrinėjamo klausimo kontekste, bus analizuojamos keturios bylos, kurios buvo pasirinktos atsižvelgiant į jų aktualumą bei remiantis teisės doktrinoje išsakytomis nuomonėmis.

2.1.2.1. *Westland Helicopters Ltd. v. UAE Saudi Arabia, Qatar, ABH, Arab Organization for industrialization* byla⁵⁴

Westland Helicopters Ltd. v. UAE Saudi Arabia, Qatar, ABH, Arab Organization for industrialization byla (toliau – Westland byla) kilo, kuomet buvo likviduota Arabų Industrializacijos organizacija (angl. Arab Organization for Industrialization) (toliau – AOI), kuri buvo įsteigta Jungtinių Arabų Emyratų, Saudo Arabijos, Kataro valstybės ir Egipto. Westland Helicopters Ltd. 1978 m. sausio 4 d. su AOI sudarė bendros įmonės (Arab British Helicopters company) steigimo sutartį, pagal kurią AOI priklausė 70%, o Westland Helicopters Ltd. priklausė 30% bendros įmonės, kuri turėjo gaminti ir pardavinėti „Lynx“ sraigtasparnius, akcijų. Bendros įmonės steigimo sutartyje buvo numatytas arbitražinis susitarimas, pagal kurį visi iš sutarties sprendžiami ginčai turėjo būti sprendžiami Tarptautinių prekybos rūmų (ICC) arbitraže Ženevoje. Taigi likvidavus AOI, 1980 Westland Helicopters Ltd. padavė ieškinį arbitražui.

Arbitražo teismas, įvertinęs tai, jog keturios arabų valstybės lėmė įmonės bankrotą pripažino, jas atsakingomis arbitražo procese.

Nors trys iš keturių atsakovų neginčijo arbitražo teismo sprendimo, tačiau Egiptas nusprendė inicijuoti sprendimo pripažinimo negaliojančiu procesą, teigdamas, kad jis nėra sutarties tarp AOI ir Westland Helicopters Ltd. šalimi. Ženevos teismas panaikino arbitražo sprendimą teigdamas, kad AOI buvo savarankiškas ir autonomiškas nuo jį įsteigusių valstybių subjektas, todėl arbitražinis susitarimas įpareigojo tik AOI, todėl jo galia negali būti išplečiama keturioms valstybėms, kurios nors ir buvo AOI steigėjos, tačiau jos nebuvo arbitražinio susitarimo šalimis. Šveicarijos Federacinis aukščiausiasis teismas patvirtino šį sprendimą 1988 m.

2.1.2.2. *SPP v. Arab Republic of Egypt Venera, Egyptian Company for Tourism and Hotels* byla

*SPP v. Arab Republic of Egypt, Egyptian General Company for Tourism and Hotels*⁵⁵ (toliau – Pyramids byla) byloje ginčas kilo dėl Egipto Arabų Respublikos (toliau – Egiptas)

⁵⁴ *Westland Helicopters Ltd. v. UAE Saudi Arabia, Qatar, ABH and Arab Organization for industrialization*, 23 ILM 1071 (1984).

⁵⁵ 16 February 1983, ICC award in case *SPP v. Arab Republic of Egypt, Egyptian General Company for Tourism and Hotels* No 3493.

veiksmų, kurie pažeidė tarp SPP ir Egyptian general Company for Tourism and Hotels (toliau – EGOH) sudarytas sutartis, pagal kurias buvo įsteigta bendra įmonė, turėjusi statyti turistų miestelį prie garsiųjų Egipto piramidžių. Vienoje iš sutarčių buvo įrašas, kad su šia sutartimi sutinka, ją pavirtina ir ratifikuoja Turizmo Ministerija, o po šiuo įrašu pasirašė ministras. Tačiau atsiradus visuomenės pasipriešinimui dėl planuojamų statybų, Vyriausybė priėmė keletą teisės normų aktų dėl kurių Pyramids projekto vykdymas tapo nebeįmanomu dėl ko jis buvo sustabdytas. Ieškovai dėl tokių vyriausybės veiksmų prašė iš jos priteisti patirtus nuostolius ir teigė, kad vyriausybė sutartimi prisiimdama tam tikras prievoles taip pat yra įpareigota sutartyje esančio arbitražinio susitarimo.

Arbitražo teismas pripažino, kad vyriausybės atlikti veiksmai lėmė, jog Pyramids projektas turėjo būti sustabdytas, todėl šie veiksmai reiškia sutarties pažeidimą. Be to, arbitražo teismas pabrėžė, kad vyriausybė tokiais savo veiksmais pažeidė tiek kontinentinės teisės sistemos valstybių, tiek ir bendrosios teisės sistemos valstybių pripažįstamą principą pagal kurį negalima atlikti tam tikrų veiksmų po to, kai savo veiksmais paskatini kitą šalį elgtis taip kaip ji nebūtų pasielgusi, žinodama apie vėlesnius pirmosios šalies veiksmus. Taigi buvo pripažinta, kad Egiptas savo veiksmais paskatino sudaryti sutartį, kuri priešingos šalies buvo sudaroma pasitikint Egipto veiksmais. Arbitražo teismas pabrėžė, kad Egiptas yra suverenus ir turi tarptautinės teisės jam garantuojamą teisę į suverenitetą, kuri lemia teisės leidybos laisvę, tačiau kadangi Egipto veiksmai lėmė sutarties pažeidimą, todėl atsakovas laikytinas atsakingu dėl ko jis turi atlyginti nuostolius.

Vis dėlto Paryžiaus apeliacinis teismas, teisės doktrinos atstovų nuostabai, nusprendė, kad Egiptas nebuvo sutarties tarp SPP ir EGOH šalimi, šį sprendimą vėliau patvirtino Prancūzijos kasacinis teismas. Vienas iš pagrindinių šių teismų argumentų buvo tas, kad SPP atstovai, sudarydami sutartį negalėjo apsirinkti dėl Egipto ir EGOH atskirumo ir patys tarp šių dviejų subjektų darė skirtumą. Taigi teismai Pyramids byloje pasigedo Egipto išreikštos valios būti arbitražinio susitarimo šalimi, kas lėmė universaliai pripažinto arbitražinio susitarimo galiojimo elemento trūkumą. Be to, Prancūzijos kasacinis teismas pateikė dar vieną argumentą, kuris vėliau susilaukė kritikos t. y. Egiptas negali būti laikomas sutarties šalimi, kadangi išanalizavus keletą koncesijos sutarčių sudarytų Egipto matyti, kad ši valstybė yra linkusi spręsti ginčus savo teismuose, o ne arbitražuose.

Apibendrinant Westland ir Pyramids bylas, galima pasakyti, kad teismai abiejose bylose nesustojo nustatę, kad valstybė nepasirašė arbitražinės sutarties, tačiau vertino įvairiausias faktines aplinkybes, norėdami nustatyti, ar valstybė, vienaip ar kitaip dalyvaudama komercinių santykių srityje, prisiėmė atsakomybę. Abiejose bylose ieškovai bandė įrodyti, kad jie pasitikėdami valstybės veiksmais sudarė vienas ar kitas sutartis, todėl jiems turi būti atlyginti

nuostoliai. Abi šios bylos susilaukė labai didelio teisės teoretikų dėmesio, ypač daug kritikos sulaukė Pyramids bylos teismų sprendimai. Iš šių bylų darytinios tokios išvados:

- 1) pripažįstama, kad valstybė, nesudariusi sutarties su arbitražine išlyga, vis dėlto gali būti įpareigota arbitražine išlyga; tačiau
- 2) tokiu atveju valstybės įpareigojimas priklauso nuo faktinių aplinkybių visumos, kurios turėtų rodyti, kad šalys ketino sutartimi įpareigoti ir valstybę; taigi
- 3) privačiai šaliai kyla sunkumų įrodyti, kad valstybė yra įpareigota sutartimi, kurioje nėra aiškiai išreikštas sutikimas būti įpareigota (valstybei neužtenka patvirtinti sutarties – reikalinga faktinių aplinkybių visuma ir teorinis pagrindas).

2.1.2.3. *Bridas S.A.P.I.C., Bridas Energy International Ltd. and intercontinental Oil and Gas ventures v. Government of Turkmenistan and Concern Balkanbebitgazsenagat byla*

Toliau nagrinėjamos bylos kilo iš tos paties rūšies sutarčių, susijusių su naftos koncesijomis Turkmėnistane, suteiktomis bendrai įmonei, sudarytai iš Argentinos bendrovės ir Turkmėnistanui priklausančios bendrovės, kurios veiklos tikslas buvo vystyti naftos ir dujų verslą Kemiro bloke (telkinys pietiniame Turkmėnistano regione). Vėliau verslas buvo apsunkintas Turkmėnistano valstybės veiksmais apimančiais dekretą sustabdyti bendros įmonės veiklą, taip pat draudimą Bridas vykdyti eksportą ir importą. Todėl 1996 m. Bridas pradėjo arbitražo procesą tiek prieš koncerną Balkanbebitgazsenagat, tiek prieš Turkmėnistano valstybę, kuri nebuvo bendros įmonės sutarties šalimi. Pradėjus *Bridas S.A.P.I.C., Bridas Energy International Ltd. and intercontinental Oil and Gas ventures v. Government of Turkmenistan and Concern Balkanbebitgazsenagat*⁵⁶ bylą (toliau – Bridas byla), Turkmėnistanas koncerno Balkanbebitgazsenagat teises ir pareigas perdavė kitam subjektui – valstybiniam koncernui Turkmenefit, kuris buvo įtrauktas atsakovu arbitraže.

Bridas byloje arbitražo teismas pripažino, kad Turkmėnistano valstybė nebuvo bendros įmonės steigimo sutarties šalimi, tačiau toliau arbitražo teismas analizavo sutartinius santykius ir sutarties kontekstą, įvertindamas ieškovų ir atsakovų santykius prieš sutarties sudarymą, sudarant sutartį ir po sutarties sudarymo.

Šioje byloje arbitražo teismas įvertino daugybę aplinkybių, tame tarpe ir tai, kad eksploatuojami resursai priklauso Turkmėnistanui, taip pat Turkmėnistanas aktyviai dalyvavo

⁵⁶ 25 June 1999 ICC Court of International Arbitration first partial award in case *Bridas S.A.P.I.C., Bridas Energy International Ltd. and intercontinental Oil and Gas ventures v. Government of Turkmenistan and Concern Balkanbebitgazsenagat* No 9058; 21 October 1999 ICC Court of International Arbitration second partial award in case *Bridas S.A.P.I.C., Bridas Energy International Ltd. and intercontinental Oil and Gas ventures v. Government of Turkmenistan and Concern Balkanbebitgazsenagat*; 2 September 2000 ICC Court of International Arbitration third partial award, *Bridas S.A.P.I.C. v. Government of Turkmenistan* No. 9058/FMS/KGA; 26 January 2001 ICC Court of International Arbitration final award in case *Bridas S.A.P.I.C. v. Government of Turkmenistan*, No 9058/FMS/KGA.

derybose, pačioje sutartyje galima išskirti dvidešimt tris sąlygas, kurias galima įvykdyti tik vyriausybės pagalba. Taigi arbitražo teismas priėjo išvados, kad nei viena aplinkybė atskirai negalėtų būti interpretuojama taip, kad būtų galima konstatuoti, jog šalių valia buvo įpareigoti vyriausybę, kaip sutarties šalių. Tačiau įvertinus visas aplinkybes kartu, akivaizdu, kad vyriausybės įtaka šiame sandoryje labai didelė. Arbitražo teismas įvertinęs objektyviai teisingus ir subjektyviai protingus šalių teisėtus lūkesčius, nusprendė, kad teisėti šalių lūkesčiai gali būti įvertinti, kaip šalių ketinimai ir šalių valia, todėl Turkmėnistanas laikytinas arbitražinio susitarimo šalimi. Be to, arbitražo teismas pripažino Turkmėnistaną tiesiogiai atsakingu už sutarties pažeidimą ir priteisė iš jo ieškovo patirtus nuostolius, t. y. 495 milijonus JAV dolerių.

Komentuodamas arbitražo teismo sprendimą *Bridas* byloje teisės teoretikas ir praktikas George Rosenberg pažymėjo, kad nagrinėjant tokius atvejus: „*būtų geriau išvengti klausimų dėl šalies ketinimo būti įpareigotai, o vietoj to taikyti taisykles, kurios reglamentuoja trečiųjų šalių įtraukimą į sutartinius santykius, pvz. tokias taisykles, kaip tos, kurios reglamentuoja atstovavimo santykius*“⁵⁷. Pritartina G. Rosenberg nuomonei, kad šalių teisėti lūkesčiai ir neapibrėžtų faktinių aplinkybių visuma išties neturėtų būti lemiamas faktorius nustatant, ar sutarties nesudariusi šalis gali būti ja įpareigota, nes priešingu atveju tai gali tapti puikiu įrankiu ekonominiams ir politiniams interesams tenkinti. Vietoj to, iš tiesų, pirmiausia verta taikyti teisėje pripažintas teorijas, kurios ir turėtų būti pagrindu arbitražo teismui priimti vienokią ar kitokią sprendimą.

Tačiau arbitražo teismo sprendimu *Bridas* byla nepasibaigė. *Bridas S.A.P.I.C.* ir Turkmėnistanas valstybė bei *Turkmenneft* tęsė bylinėjimąsi Jungtinių Amerikos Valstijų apygardos teisme (Teksaso apygardos teismui priklauso nagrinėti skundus dėl arbitražų, kurių vieta buvo Hiūstonas). Šis teismas sprendimu⁵⁸ patvirtino Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo teismo sprendimą, nurodydamas, kad *Turkmenneft* veikė, kaip valstybės atstovas ir valstybė savo veiksmais lėmė, negalėjimą išvengti pareigos nagrinėti ginčą arbitraže.

Turkmėnistanas valstybė tokį apygardos teismo sprendimą apskundė Jungtinių Amerikos Valstijų apeliaciniam teismui (*Bridas I* byla). Šis teismas išsamiau, jau mūsų aptartų teorijų rėmuose, analizavo ar Turkmėnistanas gali būti pripažįstamas įpareigotu sutartimi, kurią jis patvirtino. *Bridas I* byloje buvo pripažinta, kad tarp šalių nesusiklostė atstovavimo santykiai, taip pat nustatyta, kad *estoppel* principas taip pat negali būti taikomas kaip ir trečiosios šalies – naudos gavėjos principas. Tačiau apeliacinis teismas neatmetė galimybės, kad Turkmėnistanas

⁵⁷ G. Rosenberg. State as Party to Arbitration // *Arbitration International*. 2004, No 4 (Vol. 20). P. 397.

⁵⁸ 30 September 2001 award of the United States District Court for the Southern District of Texas in case *Bridas S.A.P.I.C., Bridas Energy International Ltd. and intercontinental Oil and Gas ventures v. Government of Turkmenistan and Concern Balkanbeitzgaszenagat*, No H-99-CV-2171.

gali būti pripažintas atsakingu pagal „*korporacijos uždangos pakėlimo ir pervėrimo*“ teoriją, tačiau trūkstant įrodymų, šis teismas gražino bylą svarstyti apygardos teismui.

Teksaso apygardos teismas detaliam aptarė santykius susiklosčiusius tarp Turkmėnistanas ir Turkmenefit ir nustatė, kad Turkmenefit buvo panaudota atlikti valstybės machinacijas ir sukčiavimą. Tačiau teismas nenustatė pakankamai faktų, t. y. nenustatė reikiamos kontrolės fakto, jog būtų galima pritaikyti „*korporacijos uždangos pakėlimo ir pervėrimo*“ teoriją.

Tuomet byloje sekė antroji apeliacija (toliau antroji byla apeliaciniame teisme vadinama *Bridas II*⁵⁹). Apeliacinis teismas nustatė visas faktines aplinkybes reikalingas „*korporacijos uždangos pakėlimo ir pervėrimo*“ teorijai pritaikyti, t. y. nustatė (i) Turkmėnistanas kontrolę Turkmenefit atžvilgiu; ir (ii) kontrolės panaudojimą sukčiavimui atlikti. Taigi apeliacinis teismas nustatė, kad Turkmenefit yra Turkmėnistanas *alter ego* ir, kad valstybė yra atsakinga už sutartinius pažeidimus ir turi atlyginti ieškovų patirtus nuostolius. Valstybės sukčiavimas teismui tapo akivaizdus iš fakto, kad vienas valstybės subjektas, buvęs bendros įmonės šalimi, buvo pakeistas kitu, siekiant atitolinti Turkmėnistaną nuo galimos atsakomybės, tuo tarpu pati valstybė ėmėsi akivaizdžių veiksmų sužlugdyti sutartį. Teismas taip pat įvardijo ne vieną faktorių, kuris rodo Turkmėnistanas kontrolę Turkmenefit atžvilgiu tame tarpe: (i) bendras valdymo institucijas; (ii) visiška finansinę kontrolę; (iii) patronuojantis subjektas (valstybė) mokėjo atlyginimus dukterinei įmonei; (iv) dukterinė įmonė užsiėmė išimtinai patronuojančios įmonės siūlomomis verslu; (v) patronuojantis subjektas naudojo dukterinės įmonės turtą kaip savo ir pan. Taigi išties detali daugybės faktorių visumos analizė teismui leido konstatuoti, kad Turkmėnistanas manipulavo Turkmenefit (ypač naudodamasis finansine priklausomybe), dėl ko turi būti „*pakelta korporacijos uždanga*“ ir atsakinga turi būti laikoma valstybė.

Timothy G. Nelson⁶⁰ siūlo į šią ilgai užsitęsusią ir labai detaliam arbitražo ir teismų nagrinėtą bylą žiūrėti kaip į taisyklę, kuri pripažįstama kontinentinės ir bendrosios teisės sistemų valstybėse ir pagal kurią, patronuojantis subjektas, siekiantis panaudoti dukterinę įmonę išvengdamas savo įsipareigojimų, rizikuoja tiesiogine atsakomybe už tokius veiksmus.

2.1.2.4. *Joint venture Yashlar and Bridas S.A.P.I.C. v. Government of Turkmenistan* byla

Joint venture Yashlar and Bridas S.A.P.I.C. v. Government of Turkmenistan byla⁶¹ (toliau – *Yashlar* byla) labai panaši į *Bridas* bylą, kadangi ginčas kilo iš tos pačios rūšies

⁵⁹ 21 April 2006 award of the United States Court of Appeal for the fifth circuit in case *Bridas S.A.P.I.C., Bridas Energy International Ltd. and intercontinental Oil and Gas ventures v. Government of Turkmenistan and Concern Balkanbeitzgaszenagat*, No 04-20842.

⁶⁰ T. G. Nelson. *BRIDAS v. Government of Turkmenistan: US Courts Uphold an Arbitrator's Power to Hold a Foreign Sovereign Liable for the Acts of its State-Owned Enterprises* // *Arbitration Association bulletin*. 2006, No 3. P. 599.

⁶¹ 8 June 1999 ICC award in case *Joint venture Yashlar and Bridas S.A.P.I.C. v. Government of Turkmenistan*, No 9151.

sutarčių. Yashlar byla kilo sudarius bendros įmonės steigimo sutartį tarp produkcijos asociacijos Turkmengeologia ir Bridas S.A.P.I.C., kuria buvo įsteigta įmonė Yashlar. Kadangi santykiai tarp bendros įmonės Yashlar ir Turkmėnijos pusės sukėlė nemažai problemų, ieškovas – bendra įmonė – teigdamas, kad kita sutarties šalis yra Turkmėnistanas valstybė kreipėsi į arbitražą, prašydama sustabdyti sutarties vykdymą ir išspręsti jos galiojimo klausimą bei atlyginti žalą.

Arbitražo teismas Yashlar byloje, priešingai nei Bridas byloje nusprendė, kad Turkmėnistanas nėra sutarties šalimi. Arbitražo teismas pažymėjo, kad pagal Turkmėnistanas civilinį kodeksą valstybinės organizacijos nėra atsakingos už valstybės prievoles ir atvirksčiai – valstybė nėra atsakinga už valstybinių organizacijų prievoles. Tačiau tuo pačiu šioje byloje buvo pabrėžta, kad vieneto buvimas atskiru juridiniu asmeniu nereiškia, kad jis jokių būdu negali veikti kaip valstybės institucija ar valstybės *alter ego*.

Taigi, matome, kad šioje byloje arbitražo teismas taiko kiek kitokius kriterijus nei kitose, šiame skyriuje jau aptartose, bylose. Šioje byloje teigiama, kad nepaisant subjektų teisinio atskirumo, valstybinis subjektas dėl vienu ar kitu priežasčių gali egzistuoti kaip „*valstybės antrininkas*“. Šis arbitražo teismo argumentas visiškai nesuderinamas su jau įvardintų teorijų esminiais teiginiais bei su juridinių asmenų atskirumo principo logika.

Taip pat šioje byloje arbitražo teismas atskyrė buvimą valstybiniu subjektu, veikiančiu valstybės naudai, ir buvimą sutarties šalimi. Kitaip tariant, arbitražo teismas nurodė, kad jeigu Turkmengeologia būtų laikoma valstybės institucija ar veiklos įrankiu, tai dar nereikštų, kad Turkmėnistanas yra konkrečios sutarties šalimi. Norint Turkmėnistaną pripažinti sutarties šalimi reikalinga jos aiški valia. Dėl Turkmėnistanas valios išraiškos arbitražo teismas taip pat pažymėjo, kad Turkmėnistanas aiškiai pasirinko netapti sutarties šalimi, vietoj to patvirtindamas sutartį, sudarytą valstybinio subjekto, kuris yra atskiras juridinis asmuo, savo žinioje turintis atskirą biudžetą. Be to, arbitražo teismo nuomone, Turkmėnistanas turėjo aiškiai nuspręsti netapti sutarties šalimi, kadangi jos net nepasirašė ir visai nesvarbu, kad jis dalyvavo derintis dėl sutarties sąlygų; arbitražo teismo teigimu, tai visiškai nestebina, nes Turkmėnistanas pusės veikla pagal bendros įmonės steigimo sutartį yra komercinė, o ne viešoji.

Akivaizdu, kad arbitražo teismo argumentacija, pateikta Yashlar byloje palieka neatsakytų klausimų. Visų pirma, ar ką nors pakeistų ir ką pakeistų faktas, kad Turkmengeologia turėtų ne atskirą, o bendrą biudžetą su valstybe. Ir antra, ar ką nors pakeistų ir ką pakeistų, jei veikla pagal bendros įmonės veiklos sutartį būtų viešoji, o ne komercinė. Šie abu arbitražo teismo iškelti klausimai šiek tiek stebina, kadangi nei vienas, nei kitas faktorius neturėtų būti lemiantis, nes pvz. atvejais, kuomet bendra įmonė įkuriamas vykdyti viešosios teisės funkcijų, yra labai reti.

Išanalizavus pačias aktualiausias bylas dėl įpareigojimų sukūrimo šalims nepasirašiusiems arbitražinio susitarimo t. y. Bidas ir Yashlar bylas, galima būtų apibendrinti, kad pirmasis klausimas sprendžiant, ar valstybė yra sutarties ir arbitražinio susitarimo šalimi yra ar šalys ketino sutartimi įpareigoti valstybę. Tuomet analizuojami privataus subjekto ir pačios valstybės subjektyvūs ketinimai. Objektyvūs faktoriai gali tik patvirtinti arba paneigti ketinimus, kitaip tariant vien objektyvūs kriterijai nelemtų valstybės atsakomybės, jei nebūtų subjektyvaus ketinimo. Jeigu ketinimai nėra nustatomi, tuomet valstybė nelaikytina sutarties šalimi. Priešingu atveju, taikomi tolimesni kriterijai, kurie yra labai įvairūs, kaip matyti iš analizuotų bylų.

Autorės nuomone, pagrindinė priemonė išvengti ginčo dėl to, kokie subjektai yra įpareigoti arbitražiniu susitarimu, yra specialių nuostatų įtraukimas į sutartį, kuria sudaromas arbitražinis susitarimas. Tokiose sutarties sąlygose turėtų būti aiškiai įvardinta šalių valia, dėl arbitražiniu susitarimu įpareigotų šalių.

2.2. Valstybės imunitetas

2.2.1. Valstybės imuniteto doktrinos esmė ir istorinė raida

Tarptautinė teisė pripažįsta, kad visų valstybių suverenitetas yra lygus, todėl vienos valstybės teismų ir kitų valdžios institucijų jurisdikcija negali būti taikoma kitai valstybei. Tarptautinėje teisėje valstybės imunitetas - tai teisinės normos ir principai, nustatantys sąlygas, pagal kurias užsienio valstybė gali reikalauti laisvės nuo kitos valstybės jurisdikcijos (įstatymų leidybos, teisminių ir administracinių galių). Taigi valstybės imunitetas dažniausiai pasireiškia ir yra apibrėžiamas, nurodant kuriose srityse valstybė gali ginti savo suverenumą imunitetu, t. y.:

- 1) valstybė naudojasi imunitetu nuo užsienio valstybių teismų jurisdikcijos;
- 2) valstybė naudojasi imunitetu nuo ieškinio užtikrinimo;
- 3) valstybė naudojasi imunitetu nuo užsienio valstybių teismų sprendimų priverstinio vykdymo.

Pagrindinės valstybės imuniteto doktrinos išsirutuliojo istoriškai. Jau romėnų teisė suformulavo taisykles, kurios tapo istoriškai pirmesnės, absoliučios valstybės imuniteto doktrinos, pagrindu: *par in parem non habet imperium* (lot.) (liet. lygus lygiam neturi valdžios); *par in parem non habet potestas* (lygus lygiam neturi įgaliojimų) ir *par in parem non habet jurisdictionem* (lygus lygiam neturi jurisdikcijos)⁶². Iki Didžiosios Prancūzijos revoliucijos laikų Vakarų Europos šalių valstybėms imuniteto problema apskritai nebuvo aktuali, kadangi galiojo principas: „*karalius negali daryti žalos ar kito blogio*“⁶³ (pranc. „*le Roi ne perit mal faire*“)⁶⁴.

⁶² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. – Vilnius: Justitia, 2005. T. 2. P. 586-587.

⁶³ Vėliau šis principas buvo pakeistas kitu atsakomybės principu – „*karalius pats savarankiškai nusprendžia, kas yra teisinga, o kas ne*“, o dar vėliau įsigalėjo principas – „*karalius yra paprastas ir teisingas vaikinąs*“.

Valstybė tuo metu buvo tapatinama su monarchu, kuris laikytas neliečiamu. Vėliau šis principas transformavosi į valstybės imuniteto doktriną (angl. *state immunity*), pagal kurią valstybė, kaip aukščiausias suverenas, buvo pripažįstamas esančiu už jurisdikcijos ribų, todėl jai negalėjo būti taikomi tokie patys principai kaip ir privatiems asmenims⁶⁵. Taip ir išsirutuliojo absoliutaus imuniteto doktrina, kurios esmė yra tokia: kadangi valstybės yra nepriklausomos ir teisiškai lygios, jokia valstybė negali vykdyti jurisdikcijos kitoje valstybėje be pastarosios sutikimo; valstybės teismai taip pat iš esmės negali prisiimti kitos valstybės jurisdikcijos.

Pabrėžtina, kad bendrosios teisės šalys kur kas ilgiau nei dauguma civilinės teisės šalių laikėsi senosios absoliutaus suvereniteto teorijos, pagal kurią valstybės galėjo naudotis imunitetu visai savo veiklai, įskaitant ir komercinę veiklą. Tačiau 1952 metais Jungtinės Amerikos Valstijos atsisakė absoliutaus imuniteto taisyklės, įtvirtindami riboto imuniteto doktriną, pagal kurią valstybė nebegali naudotis imunitetu tose srityse, kuriose ji pati veikia kaip komercinių santykių subjektas, tačiau, remiantis ribota valstybės imuniteto doktrina, valstybė naudojami imunitetu, veikdama viešosios teisės reguliuojamuose santykiuose, kaip subjektas turintis specialius, valdingus įgaliojimus.

Anglijos teismai ir po 1952 metų, sekdami ankstesnėmis Anglijos teismų nagrinėtomis bylomis, kuriose taikyta ši taisyklė, vadovavosi absoliutaus imuniteto taisykle; 8-ojo dešimtmečio viduryje jie ėmė linkti link riboto imuniteto doktrinos, tačiau iš to kilęs konfliktas tarp senųjų ir naujųjų bylų Anglijos teisę šiuo klausimu padarė labai neapibrėžtą. 1978 metais įsikišo Britanijos parlamentas, priėmęs įstatymą „Dėl valstybės imuniteto“, kurio 3 straipsnyje numatyta, kad užsienio valstybės neturi imuniteto komerciniuose sandoriuose.

Taigi šiuo metu vyrauja tendencija (bent daugelio valstybių praktikoje) taikyti riboto imuniteto doktriną, t. y. valstybės naudojami imunitetu tik jų valstybinio pobūdžio veiksmų atžvilgiu t. y. *acte jure imperii* (lot.) veiksmams. Tuo tarpu komerciniuose santykiuose t. y. atliekant *acte jure gestionis* (lot.) veiksmus, laikoma, kad valstybė veikia, kaip ir bet kuris kitas privatus asmuo, todėl šių veiksmų atžvilgiu valstybė negali remtis valstybės imunitetu. Toks valstybių veiksmų akivaizdžiai liudija faktą apie augantį valstybių aktyvumą tiek ekonominiame, tiek vidiniame, tiek ir tarptautiniame gyvenime, ypač nuo XIX amžiaus.

Lietuvoje taip pat gana ilgą laiką buvo laikytasi absoliučios valstybės imuniteto doktrinos. Senojo 1964 m. Civilinio proceso kodekso 479 straipsnis nustatė, kad pareikšti ieškinį užsienio valstybei, užtikrinti ieškinį ir nukreipti išieškojimą į užsienio valstybės turtą, esantį Lietuvos Respublikoje, gali būti leidžiama tik kompetentingų atitinkamos užsienio valstybės institucijų sutikimu, o Lietuvos Respublikos teisės aktuose ir tarptautinėse sutartyse nurodyti

⁶⁴ Selelionytė S. Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas // Jurisprudencija. 2004, Nr. 59 (51). P. 128-129.

⁶⁵ Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. – Vilnius: Justitia, 1995. P. 370.

užsienio diplomatai ir kiti asmenys, naudojami imunitetu nuo civilinės jurisdikcijos, išskyrus atvejus, kai jie tampa civilinių teisinių santykių subjektais kaip privatūs asmenys⁶⁶.

Tačiau dar galiojant 1964 m. Civilinio proceso kodeksui, Lietuvos Aukščiausiasis teismas praktikoje suformulavo visiškai priešingą taisyklę, nurodydamas, jog: „*Faktinė padėtis patvirtina, kad Lietuvos Respublika yra atsisakiusi absoliutaus valstybės imuniteto, t. y. Lietuvos Respublika pripažįsta valstybės imunitetą tik viešosios teisės srityje <...>*“⁶⁷. Taigi, Lietuvos Aukščiausiasis teismas nustatė, kad valstybei turi būti taikomas ne absoliutus, o ribotas valstybės imunitetas, kitaip tariant valstybei, kai ji veikia kaip privatinės teisės subjektas, imunitetas nuo užsienio teismų jurisdikcijos netaikomas. Tokios taisyklės suformavimas teismų praktikoje, kuri yra priešinga aukštesnės galios teisės akte nustatytai normai, be abejo, prieštarauja įprastai teisės šaltinių hierarchijai. Tačiau reikia pažymėti, kad tokia situacija Lietuvoje susiklostė dėl ypatingos politinės ir istorinės situacijos, kuomet įstatymai, priimti dar prieš Lietuvai atkuriant nepriklausomybę, kuri laiką galiojo ir po jos atkūrimo, nustatydami taisykles prieštaraujančias laisvos tautos valiai, todėl nurodytas pavyzdys laikytinas pateisinamu vienu iš teisės aiškinimo *contra legem* pavyzdžių⁶⁸.

Taigi, kaip minėta, istoriškai vėliau susiklostė dar viena – riboto valstybės imuniteto – doktrina, kuri šiuo metu vyrauja pasaulio teisinėse sistemose. Ji, kaip matėme, buvo pripažinta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje ir šiuo metu galiojančiame naujajame Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse. Todėl iš esmės nebekyla klausimas dėl Lietuvos požiūrio į valstybės imuniteto taikymą.

Taikant ribotą valstybės imuniteto doktriną itin svarbu atskirti, kada valstybė atlieka komercinius veiksmus (lot. *acte jure imperii*), o kada viešuosius veiksmus (lot. *acte jure gestionis*). Tam nustatyti yra taikomi dvejopo pobūdžio testai, t. y. veiksmų pobūdžio testas (angl. *nature test*) ir veiksmų tikslo testas (angl. *purpose test*). Taikant veiksmų pobūdžio testą yra nustatoma, ar valstybės atliekamus veiksmus gali atlikti ir privatus subjektas, ar tiems veiksmams nėra reikalingi valdingi įgaliojimai. Jeigu atsakymas yra teigiamas, tuomet laikoma, kad veiksmas yra *acte jure gestionis* ir jam netaikomas valstybės imunitetas. Tuo tarpu jeigu tam tikrą veiksmą gali atlikti tik viešas subjektas, pvz. teisės aktų leidyba, ar teisminė veikla – tuomet imunitetas šiems veiksmams turėtų būti taikomas. Kiek kitokius

⁶⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 93-1809.

⁶⁷ 1998 m. sausio 5 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis c. b. V. Stukonis v. JAV ambasada Nr. 3K-1/1998 (aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. 5). Taip pat ši pozicija pakartota ir vėlesnėse Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse: 2000 m. spalio 4 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis c. b. Rusijos UAB „Nord-K“ v. Lietuvos Respublikos Vyriausybė Nr. 3K-3-926; 2001 m. birželio 25 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis c. b. A. Cudak v. Lenkijos Respublikos ambasada Nr. 3K-3-203/2001 bei 2003 m. gegužės 7 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis c. b. Norvegijos įmonė Vilnius Property AS v. Rusijos Federacija Nr. 3K-3-556/2003.

⁶⁸ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. – Vilnius: Justitia, 1999. P. 259-260.

rezultatus galime gauti taikydami tikslo testą, kuriuo yra nustatomas motyvas, dėl ko vienas ar kitas veiksmas yra atliekamas t. y. ar jo tikslas yra tenkinti privačius ar viešuosius poreikius. Tikėtina, kad teikiant pirmenybę tikslo testui būtų labiau apsaugotas valstybės imunitetas nei taikant veiksmo pobūdžio testą. Tai galima būtų iliustruoti jau klasikiniu tapusiu pavyzdžiu: jeigu valstybė sudaro pirkimo-pardavimo sutartį, pagal kurią įsigyja batų savo kariuomenei, taikant veiksmų pobūdžio testą nustatome, kad valstybė negali naudotis imunitetu šio sandorio atžvilgiu (tokiems veiksmams atlikti, t. y. sudaryti batų pirkimo-pardavimo sutartį nereikia jokių įgaliojimų) tuo tarpu taikant veiksmų tikslo testą gautume visiškai priešingą rezultatą – akivaizdu, kad kariuomenės aprūpinimas tenkina viešuosius, o ne privačius tikslus. Svarbu pažymėti, kad tiek Jungtinės Amerikos Valstijos, tiek Didžioji Britanija savo teisės aktais reglamentuojančiais valstybės imunitetą įtvirtina valstybės veiksmų pobūdžio testą, nustatant, ar veiksmai papuola į komercinių valstybės veiksmų apimtį⁶⁹.

Lietuvos teisės normų aktuose nėra apibrėžtas testas, taikytinas nustatant, ar valstybė atlieka veiksmus kaip privatus, ar kaip viešasis asmuo. Tačiau iš teismų praktikos analizės galima daryti išvadą, kad Lietuvoje taip pat yra pripažįstamas veiksmų pobūdžio testas. Lietuvos aukščiausiasis teismas vienoje iš nutarčių yra konstatavęs, kad valstybė ir savivaldybės, kaip viešieji asmenys, vykdo dvejopas funkcijas. Be valdžios funkcijų viešojo administravimo srityje, kurių realizavimo tvarką reglamentuoja viešoji teisė, todėl šiems santykiams būdingas valdžios - pavaldumo elementas, valstybė atlieka ir kitokio pobūdžio veiksmus:

„ <...> tiek valstybė, tiek ir savivaldybės, be valdžios funkcijų, taip pat vykdo ir ūkinę komercinę veiklą, t.y. atlieka civilinio teisinio pobūdžio veiksmus - dalyvauja civiliniuose teisiniuose santykiuose, kaip civilinių teisinių santykių subjektai. Valstybės ir savivaldybių veiklos skirstymą į viešąjį administravimą ir ūkinę-komercinę veiklą pripažįsta ne tik nacionalinė teisė (pvz., Lietuvos CK 1, 33, 34, 95, 97, 98, 99, 101, 614 straipsniai, Žemės įstatymo 22-24 straipsniai), bet ir šiuolaikinė tarptautinė teisė (pvz., Europos Tarybos 1972 m. gegužės 16 d. Konvencija dėl valstybės imuniteto). <...> Civiliniuose teisiniuose santykiuose valstybė ir savivaldybė dalyvauja lygiais pagrindais kartu su kitais civilinių teisinių santykių subjektais, t.y. šiems santykiams nėra būdingas valdžios-pavaldumo arba subordinacijos elementas, nes šiuos santykius reguliuoja privatinė teisė“⁷⁰.

⁶⁹ R. J. Oparil. Waiver of Sovereign Immunity in the United States and Great Britain by a Arbitration Agreement // Journal of International Arbitration. 1986, No 4. P. 67.

⁷⁰ 2000 m. spalio 31 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis c. b. P. M. v. J. A., Marijampolės apskrities viršininko administracija, Marijampolės rajono valdyba, Žemės ir kito nekilnojamojo turto registro ir kadastro valdyba Nr. 3K-7-989/ 2000.

Iš cituotos nutarties matyti, kad teismas, nustatydamas kokioje srityje veikia valstybė, analizuoja, ar veiksmo atlikimui būdingas valdžios ir pavaldumo santykis arba subordinacinis elementas, kitaip tariant teismas taiko veiksmų pobūdžio testą.

2.2.2. Valstybės imuniteto taikymo ypatumai arbitražo procese

Valstybės galimybė arbitražo procese gintis valstybės imunitetu, išskiria ją iš kitų arbitražo subjektų. Teisės doktrina taip pat pripažįsta, kad kuomet viena iš ginčo, sprendžiamo arbitraže, šalių yra valstybė, tuomet be kitų papildomų klausimų gali iškilti ir valstybės imuniteto taikymo klausimas, todėl privačiam subjektui pasirašant arbitražinę išlygą su ypatinga šalimi – valstybe, būtina atkreipti dėmesį į vieną iš probleminių aspektų – valstybės imunitetą, nes, priešingu atveju, palankus arbitražo sprendimas gali tapti neveiksmingu.

Norint išsamiai išnagrinėti valstybės imuniteto taikymo ypatumus arbitražo procese būtina nustatyti kokie teisės šaltiniai reglamentuoja valstybės imuniteto taikymą, bei išanalizuoti, kaip valstybės galimybes remtis imunitetu reglamentuoja pagrindiniai teisės šaltiniai bei teismų ir arbitražų praktika šiose arbitražo proceso stadijose:

- 1) arbitražo bylos iškėlimo ir nagrinėjimo metu (imunitetas nuo jurisdikcijos);
- 2) arbitražo teismo sprendimo pripažinimo proceso metu (*exequatur*);
- 3) arbitražo teismo sprendimo vykdymo proceso metu.

2.2.2.1. Pagrindiniai šaltiniai

Valstybės imuniteto klausimo problematiką didele dalimi lemia tai, kad bandymai tarptautiniu lygiu kodifikuoti klausimus, susijusius su valstybės imunitetu, dažnai buvo nesėkmingi arba nesusilaukė didelio valstybių susidomėjimo.

Kalbant apie teisės šaltinius nacionaliniu lygmeniu, paradoksalu, tačiau būtent bendrosios teisės tradicijos valstybės yra priėmusios teisės aktus, reglamentuojančius valstybių imunitetą:

- 1) JAV 1976 m. spalio 31 d. Užsienio suvereno imuniteto įstatymas (angl. *Foreign sovereign immunities act*)⁷¹;
- 2) Jungtinės Karalystės 1978 m. liepos 20 d. Valstybės imuniteto aktas (angl. *State immunity Act*)⁷²;
- 3) Kanados 1978 m. liepos 25 d. Valstybės imuniteto aktas (angl. *State Immunity Act*)⁷³;

⁷¹ 21 October 1976 (US) Foreign sovereign immunities act.

⁷² 20 July 1978 (UK) State Immunity Act.

⁷³ 20 July 1978 Canada State Immunity Act // <http://www.canlii.org/ca/sta/s-18/>; prisijungimo laikas: 2006 m. gruodžio 4 d.

- 4) Australijos 1985 m. gruodžio 16 d. Užsienio valstybių imunitetų aktas (angl. *Foreign States Immunities Act*)⁷⁴;
- 5) Pietų Afrikos 1981 m. spalio 6 d. Užsienio suvereno imuniteto įstatymas (angl. *Foreign Sovereign Immunities Act*)⁷⁵.

Tuo tarpu valstybėse, kurios atstovauja kontinentinės teisės tradicijai, valstybės imuniteto klausimai išimtinai palikti teismų kompetencijai (išskyrus tas valstybes, kurios ratifikavo 1972 m. Europos Konvenciją dėl valstybės imuniteto⁷⁶ t. y. Austrija, Belgija, Kipras, Vokietija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Jungtinė Karalystė, buvusi Jugoslavijos Respublika Makedonija⁷⁷).

Tiek nacionaliniais, tiek tarptautiniais teisės aktais daugiausia yra reguliuojami klausimai, susiję su valstybių diplomatų ir diplomatinių atstovybių imunitetu pvz. Lietuvoje galioja 1949 m. Europos Tarybos privilegijų ir imunitetų pagrindinis susitarimas ir jo Pirmasis ir Šeštasis protokolai⁷⁸, 1961 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių⁷⁹; 1963 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Vienos konvencija dėl konsulinių santykių⁸⁰; 1947 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl specializuotų agentūrų privilegijų ir imunitetų⁸¹. Tuo tarpu tarptautinių dokumentų valstybės imuniteto klausimais yra palyginti nedaug. Viena žymiausių iš tokių sutarčių yra jau minėta 1972 m. Europos konvencija dėl valstybės imuniteto⁸², kuri atspindi valstybių poziciją, pripažįstančią riboto valstybės imuniteto doktriną. Šios konvencijos 4-11 straipsniai nustato, kad valstybė negali reikalauti taikyti imuniteto doktrinos bylose, kylančiose iš prievolinių bei kitokių santykių, reguliuojamų privatinės teisės normomis.

Kontraversiškas valstybių imuniteto klausimas, kurio sprendimas vienu ar kitu būdu didele dalimi įtakoja valstybių ekonominius ir teisinius santykius, taip pat jau kelis dešimtmečius buvo bandomas spręsti tarptautinių organizacijų: Tarptautinės teisės asociacijos, Tarptautinės teisės instituto ir Jungtinių Tautų tarptautinės teisės komisijos. Būtent dėl pastarosios organizacijos pastangų kodifikuoti normas, reglamentuojančias

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ 1972 m. Europos konvencija dėl valstybės imuniteto: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html /074.htm>; prisijungimo laikas: 2006 m. rugsėjo 23 d.

⁷⁷ Žr. <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=074&CM=8&DF=12/2/2006&CL=ENG>; prisijungimo laikas: 2006 m. gruodžio 2 d.

⁷⁸ Europos Tarybos privilegijų ir imunitetų pagrindinis susitarimas ir jo Pirmasis ir Šeštasis protokolai // Valstybės žinios. 1998, Nr. 59.

⁷⁹ 1961 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių // Valstybės žinios. 1999, Nr. 83-2455.

⁸⁰ 1963 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Vienos konvencija dėl konsulinių santykių // Valstybės žinios. 1999, Nr. 83-2456.

⁸¹ 1947 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl specializuotų agentūrų privilegijų ir imunitetų // Valstybės žinios. 1999, Nr. 83-2458.

⁸² 1972 m. Europos konvencija dėl valstybės imuniteto.

valstybių imuniteto klausimą, šiuo metu valstybės yra ant universalios konvencijos priėmimo slenksčio – 2004 m. lapkričio 9 d. šeštasis Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos Komitetas priėmė JTO Valstybių imuniteto konvenciją⁸³. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinė asamblėja 2004 m. gruodžio 2 d. patvirtino šią konvenciją rezoliucija A 59/49 ir nuo 2005 m. sausio 17 d. JTO Valstybių imuniteto konvencija yra atvira valstybių prisijungimui ir ji įsigalios, po to kai šią konvenciją ratifikuos trisdešimta valstybė.

JTO Valstybių imuniteto konvencija sprendžia labai aktualius ir plačiai diskutuojamus klausimus dėl valstybės imuniteto taikymo arbitraže. Pagrindinė nuostata, reglamentuojanti valstybių imunitetą arbitraže yra JTO Valstybių imuniteto konvencijos 17 straipsnis:

“Jeigu valstybė raštu sudaro arbitražinį susitarimą su užsienio fiziniu ar juridiniu asmeniu, kuriuo susitaria perduoti nesutarimus kylančius dėl komercinio sandorio spręsti arbitražui, valstybė negali remtis imunitetu prieš kitos valstybės teismą, kuris yra kompetetingas procese susijusiame su :

- a) arbitražinio susitarimo galiojimu, aiškinimu ar taikymu;*
- b) arbitražo procesu; ar*
- c) patvirtinimu dėl arbitražo sprendimo negaliojimo,*

nebent arbitražinis susitarimas nurodo kitaip”⁸⁴.

Kaip matome TTK šioje konvencijoje įtvirtina plačiai pripažįstamą poziciją, jog arbitražinis susitarimas yra numanomas atsisakymas nuo jurisdikcijos, tačiau jokių būdu arbitražinis susitarimas negali būti laikomas atsisakymu nuo imuniteto dėl arbitražo sprendimo įvykdymo.

Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų kontinentinės teisės tradicijos valstybių, valstybės imuniteto klausimas nėra *expressis verbis* įtvirtintas pozityviojoje teisėje. Tačiau išanalizavus Lietuvos teismų praktiką šiuo klausimu, matyti, jog valstybės imuniteto nuostatas Lietuvos teismai linkę priskirti viešajai tvarkai ir kildina jas iš Lietuvos Respublikos imperatyviosiose normose ir Konstitucijoje įtvirtintų vertybių: *„Teisėjų kolegija laiko teisinga pirmosios instancijos teismo išvadą ta apimtimi, kuria pripažinta, kad Sutarties 35 straipsnio 35.1 pastraipsnyje numatytas Vyriausybės neatšaukiamas atsisakymas neliečiamybės viešosios teisės normų reguliuojamų teisinių santykių srityje prieštarauja imperatyvioms teisės normoms ir Lietuvos Respublikos viešajai tvarkai.“⁸⁵*

⁸³ Jungtinių Tautų Konvencija dėl valstybių jurisdikcinio imuniteto ir jų turto patvirtinta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija A 59/49.

⁸⁴ Ten pat, 17 straipsnis. Vertimas į lietuvių kalbą atliktas autorės.

⁸⁵ 2006 m. kovo 20 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. AB “Geonafta” v. Svenska Petroleum Exploration AB Nr. 2A-130/2006.

Lietuvos teismai, sprenddami klausimus, susijusius su valstybės imuniteto taikymu, yra linkę atsižvelgti į aktualius tarptautinės teisės aktus ir tarptautines konvencijas, net jei šios konvencijos nėra ratifikuotos Lietuvos Respublikos :

„Valstybės imuniteto (absoliutaus ir riboto) samprata yra apibrėžta 1972 m. gegužės 16 d. Europos konvencijoje “Dėl valstybės imuniteto”. Nors Lietuvos Respublika nėra prisijungusi prie šios konvencijos, taip pat ir JAV nėra jos šalimi, tačiau ji analizuotina lyginamuoju aspektu kaip svarbus tarptautinės teisės šaltinis, galintis būti laikomas šiuolaikiniu valstybės imuniteto supratimo etalonu, nes po šios konvencijos pasirašymo daugelis valstybių priėmė nacionalinius įstatymus valstybės imuniteto klausimais, šalia kitų dalykų įtvirtindamos ir riboto imuniteto principą. 1976 m. tokį įstatymą priėmė ir JAV (The Foreign Sovereign Immunity Act, 1976). Šios konvencijos preambulėje konstatuotas faktas, jog tarptautinėje teisėje egzistuoja tendencija apriboti bylų kategorijų skaičių, kuriose valstybė galėtų reikalauti imuniteto nuo užsienio teismų jurisdikcijos. Šios konvencijos 4-11 str. nustato, kad valstybė negali reikalauti taikyti imuniteto doktrinos bylose, kylančiose iš prievolinių bei kitokių santykių, reguliuojamų privatinės teisės normomis. Konvencijos 5 str. konkrečiai nustato, kad valstybė negali reikalauti imuniteto nuo užsienio valstybės teismo jurisdikcijos, jeigu ginčas kilo iš darbo sutarties tarp valstybės ir asmens, kai darbas pagal šią sutartį turėjo būti atliktas teismo vietos valstybėje.“⁸⁶

2.2.2.2. Valstybės imunitetas arbitražo bylos iškėlimo ir nagrinėjimo metu (imunitetas nuo jurisdikcijos)

Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo taisyklių 28 straipsnio 6 dalis įtvirtina, universaliai pripažįstamą taisyklę, jog šalys, perduodamos ginčą spręsti arbitražui: *„bus laikomos atsisakiusiomis savo teisės į bet kokios formos regresą tiek, kiek toks atsisakymas gali būti teisėtai atliktas“*. Šios taisyklės pasekmė arbitraže, kuomet viena iš ginčo šalių yra valstybė, pasireiškia tuo, kad valstybė, sudariusi arbitražinį susitarimą, yra laikoma atsisakiusia gintis imunitetu arbitražo procese.

Didžiosios Britanijos 1978 m. Valstybės imuniteto akto 9 (1) dalis⁸⁷ taip pat laiko arbitražinį susitarimą kaip numanomą atsisakymą nuo jurisdikcijos (angl. *implied waiver from immunity*). Šioje dalyje nustatyta, kad jei valstybė raštu įsipareigojo spręsti kilusį arba būsimą ginčą arbitraže, valstybė neturi teisės remtis savo imunitetu nuo jurisdikcijos Didžiosios Britanijos teismų procesuose susijusiuose su arbitražu. Suprantama, tai nereiškia, kad tokiu

⁸⁶ 1998 m. sausio 5 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis c. b. *V. Stukonis v. JAV ambasada* Nr. 3K-1/1998 (aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. 5).

⁸⁷ (UK) State Immunity Act, 9 (1) straipsnis.

atveju valstybė apskritai praranda teisę ginčyti arbitražo teismo jurisdikciją, valstybė ir toliau tai gali daryti, tačiau visiškai kitais pagrindais: valstybė gali teigti, kad ji nėra arbitražinio susitarimo šalimi, arba gali ginčyti arbitražinio teismo sudėtį ir t. t.

1972 m. Europos Konvencijos dėl valstybės imuniteto 12 straipsnis⁸⁸, JTO Valstybių imuniteto konvencijos 17 straipsnis⁸⁹ bei ICSID konvencijos 26 ir 53 straipsniai⁹⁰ taip pat patvirtina aukščiau minėtą taisyklę, jog valstybė, pasirašiusi arbitražinį susitarimą, netenka teisės remtis imunitetu, kaip gynybos priemone nuo arbitražo jurisdikcijos.

Taigi, Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo 28 straipsnio 6 dalis nustato, jog tokia dalimi, kokia ginčas yra perduotas nagrinėti arbitražui, tokia pat dalimi yra atsisakoma imuniteto. Tačiau tai, ką šalys perdavė nagrinėti arbitražui vis dėlto gali būti ginčo objektu. Gali atsitikti taip, kad valstybė ginčus, kylančius iš tam tikrų santykių apskritai negali ar nenori perduoti nagrinėti arbitražui, dėl politinių priežasčių arba dar ir dėl to, kad to jai neleidžia daryti Konstitucija. Panašią situaciją Lietuvos teismų praktikoje yra sprendęs Lietuvos apeliacinis teismas, kuomet teismo buvo prašoma nustatyti ar Vyriausybė galėjo vienu iš sutarties straipsnių atsisakyti savo imuniteto visose srityse. Lietuvos apeliacinis teismas konstatavo, jog:

„Teisėjų kolegija sutinka su pirmosios instancijos teismo išvada pripažinti negaliojančiu Sutarties 35 straipsnio 35.1 pastraipsnį ta apimtimi, kiek tai susiję su Vyriausybės atsisakymu nuo neliečiamybės santykiuose, reguliuojamuose viešosios teisės normų. Pirmosios instancijos teismo sprendime pagrįstai akcentuota, kad Lietuvos Respublikos gamtos ištekliai, įskaitant žemės gelmes, yra valstybės suvereniteto ir valstybingumo garantas, ekonominio ir politinio nepriklausomumo pagrindas. Šių valstybės gyvenimo pamatinių principų įgyvendinimas, visų pirma, sietinas su būtinybe užtikrinti, kad būtų griežtai vykdoma konstitucinė nuostata dėl valstybės išimtinių teisių į žemės gelmių valdymą, naudojimą ir disponavimą jomis. Kaip jau minėta, tokia konstitucinė nuostata reiškia, kad ginčai dėl žemės gelmių naudojimo, tyrimo ir apsaugos sietini su viešąja teise. Viešosios teisės srityje kylančius santykius reguliuojančių teisės normų paskirtis yra užtikrinti viešosios tvarkos principų įgyvendinimą. Viešąją tvarką nustato imperatyvios Lietuvos Respublikos Konstitucijos, administracinės ir kitų teisės šakų normos. Vyriausybės teisės ir įsipareigojimai pagal Sutartį, jai atliekant administracines valdymo ir kontrolės funkcijas, turėtų būti analizuojami ir vertinami viešosios teisės normų

⁸⁸ 1972 m. Europos konvencija dėl valstybės imuniteto, 12 straipsnis.

⁸⁹ Jungtinių Tautų Konvencija dėl valstybių jurisdikcinio imuniteto ir jų turto patvirtinta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija A 59/49, 17 straipsnis.

⁹⁰ J. Collier, V. Lowe. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros, ICSID konvencija, 53 straipsnis. P. 381.

reguliavimo pagrindu. Teisėjų kolegija laiko teisinga pirmosios instancijos teismo išvadą ta apimtimi, kuria pripažinta, kad Sutarties 35 straipsnio 35.1 pastraipsnyje numatytas Vyriausybės neatšaukiamas atsisakymas neliečiamybės viešosios teisės normų reguliuojamų teisinių santykių srityje prieštarauja imperatyvioms teisės normoms ir Lietuvos Respublikos viešajai tvarkai.“⁹¹ (pabraukta autorės)

Kaip matome iš aukščiau minėtų teismų sprendimų, egzistuoja galimybė, jog valstybei esant vienai iš ginčo šalių, arbitražo jurisdikcija gali būti peržengta todėl, kad valstybės tam tikrų klausimų negalėjo arba neketino perduoti nagrinėti arbitražui, kadangi tai jai draudžia nacionalinė teisė.

Sprendžiant šia problema, bet koks bendrų standartų nustatymas atrodo beprasmiškas ir neišsprendžiantis problemos su kuria gali susidurti privatus subjektas. Taigi dar kartą tenka konstatuoti, jog tuo atveju, kai viena arbitražo šalių yra valstybė, arbitražinis susitarimas turi būti sudaromas labai kruopščiai, jis turi būti pakankamai detalus, tam, kad būtų išvengta minėtų problemų.

2.2.2.3. Valstybės imunitetas arbitražo sprendimo pripažinimo proceso metu (exequatur procese)

Nepaisant to, kokia forma, pagal nacionalines civilinio proceso taisykles, tam tikroje valstybėje vyksta arbitražo sprendimo pripažinimo procesas, šio proceso tikslas visuomet yra vienodas – nuspręsti, ar arbitražo sprendimas gali būti vykdomas tos valstybės teritorijoje. Siejant arbitražo sprendimo pripažinimo procesą su valstybės imunitetu, svarbu pažymėti, kad šioje srityje tiek tarptautiniuose dokumentuose, tiek nacionalinių teismų sprendimuose egzistuoja nuomonių įvairovė, t. y., kai kurių valstybių teismai (pvz. Prancūzijos teismai) laikosi pozicijos, jog valstybės imuniteto klausimas gali būti svarstomas ir gali turėti atitinkamas teises pasekmes tiek pripažįstant arbitražo sprendimą, tiek ir jį vykdant (kuomet yra keliamas klausimas, ar galima vykdyti arbitražo sprendimą iš tam tikro, valstybei priklausančio, turto). Tačiau egzistuoja ir kita nuomonė – laikoma, kad pripažinimo procesui valstybės imunitetas jokios reikšmės neturi, kadangi valstybė jo atsisakė sudarydama arbitražinį susitarimą, todėl svarstyti tik valstybės imuniteto taikymas, vykdant arbitražo sprendimą.

Šiame darbe toliau nagrinėjant valstybės imuniteto taikymą arbitražo procese remiamasi prancūziškuoju požiūriu, kadangi jis leidžia aptarti tiek imuniteto taikymo praktiką pripažįstant arbitražo teismo sprendimą, tiek ir jį vykdant.

Rengiant JTO Valstybių imuniteto konvenciją, buvo laikomasi nuostatos, kad arbitražo sprendimo pripažinimas yra baigiamoji arbitražo proceso grandis, o ne pirmoji arbitražo teismo

⁹¹ 2006 m. kovo 20 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. AB “Geonafta” v. Svenska Petroleum Exploration AB Nr. 2A-130/2006.

sprendimo vykdymo grandis, todėl vadovaujantis šia konvencija, valstybė, pasirašiusi arbitražinį susitarimą, yra laikoma atsisakiusia imuniteto nuo arbitražo teismo sprendimo pripažinimo⁹².

Kadangi Jungtinių Amerikos Valstijų ir Prancūzijos teismų praktikoje galime matyti skirtumą tarp valstybės imuniteto pripažįstant arbitražo teismo sprendimą ir jį vykdam, nagrinėjant valstybės imuniteto klausimą arbitražo sprendimo pripažinimo procese svarbu atsižvelgti į šių valstybių teismų praktiką šiuo klausimu.

Jungtinių Amerikos Valstijų teismai šį klausimą sprendė trejopai. *S & Davis International Inc. v. Republic of Yemen*⁹³ byloje ieškovas siekė Jemeno Respublikos, kuri nebuvo Niujorko konvencijos šalimi, nenaudai įvykdyti GAFTA asociacijos sprendimą Jungtinėse Amerikos Valstijose. Jungtinių Amerikos Valstijų apeliacinis teismas šioje byloje nusprendė, kad Jemeno Respublikos ministerija negali remtis imunitetu, kadangi sutarties sudarymu išreikštas imuniteto atsisakymas patenka į Užsienio suvereno imuniteto įstatyme (angl. *Foreign sovereign immunities act*)⁹⁴ numatytas išimtis.

Tuo tarpu byloje *Seetransport Wiking Trader Schiffahrtsgesellschaft Mbh & Co. v. Navimpex Centrala Navala* Jungtinių Amerikos Valstijų apeliacinis teismas nurodė, jog dėl tos priežasties, kad Rumunija buvo Niujorko konvencijos šalimi, todėl ji turėjo numatyti visus arbitražo sprendimo pripažinimo ir vykdymo veiksmus kitose Niujorko konvenciją ratifikavusiose šalyse, todėl ji negali remtis imunitetu⁹⁵.

Dar vienas garsus Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo teismo (ICC arbitražo) sprendimas byloje *Creighton Ltd v. Government of the State of Qatar*⁹⁶ dėl kompensacijos už ligoninės pastatymą Kataro valstybėje buvo pateiktas vykdymui Jungtinėse Amerikos Valstijose. Tačiau Jungtinių Amerikos Valstijų apeliacinis teismas atsisakė pripažinti arbitražo sprendimą ir leisti jį vykdyti motyvuodamas tuo, jog Kataro valstybei nesant Niujorko konvencijos šalimi, negalima manyti, jog sutikimas perduoti ginčą narinėti arbitraže tuo pačiu reiškia sutikimą atsisakyti imuniteto Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Iš šių Jungtinių Amerikos Valstijų teismų sprendimų, matyti, jog *exequatur* (angl. *let it be executed*, liet. *leidimas vykdyti/pripažinimas*) gali būti suteiktas, jeigu valstybė skolininkė yra Niujorko konvencijos šalimi arba bet kokios kitos konvencijos, kuri riboja atsisakymą pripažinti arbitražo teismo sprendimą, šalimi. Jeigu valstybė, kurios nenaudai buvo priimtas arbitražo

⁹² C. Annacker, T. Greig. State Immunity and Arbitration // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2004, No 2 (Vol. 15). P. 71-72.

⁹³ 21 July 2000 judgment of United States Court of Appeals in case *S & Davis International Inc. v. Republic of Yemen* No 99-10880.

⁹⁴ (US) Foreign sovereign immunities act, Articles 1605(a)(6)(B), § 1605(a)(2).

⁹⁵ K. M. Meessen. State Immunity in the Arbitral Process // editor/ Horn N. Arbitrating Foreign Investment Disputes. – Netherlands: Kluwer Law International, 2004. Vol. 19. P. 394.

⁹⁶ 2 July 1999 judgment of United States Court of Appeals in case *Creighton Ltd. v. Government of the State of Qatar* No 98-7063.

teismo sprendimas, vis dėlto nėra prisijungusi prie šios konvencijos, tuomet valstybės, kuriose siekiama sprendimo įgyvendinimo, gali pasirinkti leisti ar uždrausti arbitražo teismo sprendimo vykdymą.

Tačiau išanalizavus kitų valstybių teismų praktiką tenka pripažinti, kad egzistuoja ir tokių teismų sprendimų, kurie yra visiškai priešingi aukščiau nurodytoms išvadoms.

Toje pačioje *Creighton Ltd. v. State of Qatar*⁹⁷ byloje Prancūzijos teismai nusprendė, kad arbitražinis susitarimas gali būti traktuojamas kaip imuniteto nuo vykdymo atsisakymas, priklausomai nuo arbitražinio susitarimo formuluotės. *Creighton Ltd. v. State of Qatar* byloje, kaip jau minėta, šalys susitarė 1982 metais pastatyti ligoninę. Ginčas tarp šalių kilo tuomet, kai 1986 metais sutartis buvo nutraukta. 1987 metais *Creighton Ltd.* pradėjo arbitražo procedūrą pagal 1988 m. Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo taisykles prieš Kataro valstybę dėl neteisėto sutarties nutrakimo (arbitražo vieta buvo Paryžius). *Creighton Ltd.* laimėjo arbitražą ir arbitražo sprendimas buvo priimtas šios įmonės naudai. Taigi, *Creighton Ltd.* pradėjo siekti arbitražo sprendimo vykdymo Prancūzijos teismuose, tačiau pirmosios instancijos teismas šio prašymo netenkino. Apeliacinės procedūros metu teismas laikė, kad Kataro valstybė negali remtis savo imunitetu nuo arbitražo sprendimo vykdymo. Teismas šio teiginio pagrindu nurodė Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo taisyklių (1988 metų redakcija) 24 straipsnį⁹⁸, kuris nustato, kad sutikdamos savo ginčą perduoti nagrinėti arbitražui šalys tuo pačiu susitaria įvykdyti iš procedūros išplaukiantį sprendimą be jokio atidėliojimo. Būtent ši formuluotė buvo laikoma atsisakymu nuo imuniteto.

Sprendimas *Creighton Ltd.* byloje susilaukė įvairių vertinimų. Kol vieni teigė, kad Prancūzijos kasacinio teismo sprendimas yra „didžiulis žingsnis, užtikrinant, teismo sprendimų prieš valstybes vykdytinumą Prancūzijoje“⁹⁹, kiti teigė, kad jis „neįtikinamas ir dirbtinai pritemptas“¹⁰⁰. Tačiau neigti šio sprendimo įtakos tarptautinių arbitražų, kurių viena šalis valstybė, vystimuisi negalime. Savaiminis imuniteto atsisakymas, kurį, pagal Prancūzijos kasacinį teismą, sąlygojo tai, kad valstybė sudarė Tarptautinių prekybos rūmų siūlomą arbitražinį susitarimą, turi aiškią praktinę reikšmę, valstybių siekiui perduoti ginčą spręsti Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo teismui.

⁹⁷ A. Tweeddale, K. Tweeddale. *Arbitration of Commercial Disputes*. International and English Law and Practice. P. 136.

⁹⁸ International Chamber of Commerce, Rules of Conciliation and Arbitration in force as from January 1, 1988 until December 31, 1997 // <http://www.jus.uio.no/lm/icc.conciliation.arbitration.rules.1988/doc>; prisijungimo laikas 2006 m. gruodžio 3 d. Article 24

⁹⁹ E. Gaillard, J. Edelstein. *Waiving State Immunity from Execution in France: An Update* // *New York Law Journal*. 2000, No 3. P. 50.

¹⁰⁰ N. Mayer-Febre. *Enforcement of Arbitral Awards against Sovereign States, A New Milestone: Signing ICC Arbitration Clause Entails Waiver of Immunity from Execution held French Court of Cassation in Creighton v. Catar* // *Mealey's International Arbitration Report*. 2000, No 48. P. 50.

Taigi šioje byloje iškelti klausimai gali turėti labai didelės įtakos kitoms arbitražo byloms, kadangi ne vienos arbitražo taisyklės nustato normą panašią į Prancūzijos Kasacinio teismo cituotą Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo taisyklių nuostatą dėl arbitražo sprendimo baigtinumo apimant, tačiau neapsiribojant LCIA (Londono Tarptautinio Arbitražo Teismo) arbitražo taisyklėmis (angl. *LCIA arbitration rules*)¹⁰¹, Jungtinių Tautų Organizacijos Komisijos nustatytose arbitražo taisyklėse dėl Tarptautinės Prekybos Teisės (UNCITRAL)¹⁰² su viena žymia išimtimi, 1965 m. ICSID konvencija, kurios nuostatos dėl valstybių imuniteto taikymo bus detaliau aptartos žemiau.

Libyan American Oil Co. v. Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya byla yra viena iš tų bylų, kurios sulaukė didelio teisės doktrinos atstovų dėmesio dėl skirtingų teisinių pasekmių, kilusių siekiant pripažinti ir įvykdyti arbitražo sprendimą keliose valstybėse. *Libyan American Oil Co. v. Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya*¹⁰³ byloje *Libyan American Oil Co* (toliau – LIAMCO) siekė jai palankaus arbitražo sprendimo įvykdymo iš Libijos Arabų Socialistinės Liaudies Džamahirijos (toliau - Libijos) turto, esančio keturiose valstybėse - Prancūzijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Šveicarijoje ir Švedijoje. Prancūzijoje arbitražo sprendimas buvo įvykdytas, tiesa, sprendžiant klausimą dėl Libijos lėšų, esančių Paryžiaus bankuose, buvo nuspręsta, kad šios lėšos yra neliečiamos būtent remiantis imuniteto nuo arbitražo sprendimo vykdymo doktrina¹⁰⁴ (teismas išrinko trijų nepriklausomų asmenų komitetą, kuris patvirtino, kad lėšos sąskaitoje yra naudojamos viešais, o ne privatiniais tikslais)¹⁰⁵. Jungtinėse Amerikos Valstijose Kolumbijos valstijos teismas nusprendė, kad Libija, sutikdama spręsti savo ginčą arbitraže Šveicarijoje, atsisakė imuniteto, todėl teismas yra kompetentingas pripažinti ir vykdyti arbitražo sprendimą, nepaisant to, kad Libija yra prisijungusi prie Niujorko konvencijos (vėliau šis Jungtinių Amerikos Valstijų Kolumbijos valstijos teismo sprendimas buvo pakeistas). Šveicarijoje Federalinis Tribunolas nusprendė, kad jis neturi kompetencijos ir neleido vykdyti arbitražo sprendimo iš Libijos turto esančio Šveicarijoje. Tokį sprendimą tribunolas grindė tuo, kad ginčo dalykas neturėjo jokio ryšio su Šveicarija išskyrus tai, jog vienintelis arbitras arbitražo vieta pasirinko Ženevą, todėl ryšys su byla yra per daug silpnas tribunolo jurisdikcijai egzistuoti¹⁰⁶. Paskutinis procesas vyko Švedijoje, kur Apeliacinis Stokholmo Teismas

¹⁰¹ LCIA (London Court of International Arbitration) Arbitration Rules // <http://www.jus.uio.no/lm/lcia.arbitration.rules.1998/doc>; prisijungimo laikas 2006 m. gruodžio 3 d., Article 26 (9)

¹⁰² UNCITRAL Arbitration Rules, adopted on 15 December 1976 by the General Assembly of the United Nations, Article 32 (2).

¹⁰³ 12 April 1977 award in *Libyan American Oil Co v. Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya* // Yearbook Commercial Arbitration. 1981, Vol. VI. P. 89 – 11820.

¹⁰⁴ Imunitetas arbitražo sprendimo vykdymo procese detaliau aptariamas šio darbo 2.2.2.4. dalyje.

¹⁰⁵ G. R. Delsume. Sovereign immunity and transnational arbitration // Arbitration international. 1987, No 1 (Vol 3). P. 36.

¹⁰⁶ 19 June 1980 judgment of Federal (Supreme) Court (of Switzerland) in case *Libyan American Oil Co v. Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya* // Yearbook Commercial Arbitration. 1981, Vol. VI. P. 151 – 154.

konstatavo, kad, pasirašydama arbitražinį susitarimą, Libija atsisakė imuniteto nuo bylinėjimosi ir sprendimo vykdymo. Tačiau Švedijos teismas nepaaiškino ar vykdymas Švedijoje galimas iš bet kokio Libijos turto, ar tik iš turto, naudojamo komercinėms reikmėms¹⁰⁷.

Tiek *Libyan American Oil Co. v. Socialist People's Libyan Arab Jamahirya* byla, tiek ir aukščiau aptarta *Creighton Ltd. v. State of Qatar* byla, rodo, kad vienas ir tas pats arbitražo teismo sprendimas gali būti visiškai skirtingai traktuojamas jo pripažinimo ir vykdymo atžvilgiu skirtingose valstybėse. Iš to darytina išvada, jog taisyklių dėl valstybių imuniteto skirtumai nacionalinėse teisėse, skirtinga nacionalinių teismų praktika lemia teisinį netikrumą tarptautiniuose komerciniuose santykiuose. Privatūs asmenys, pasirašydami arbitražinį susitarimą su specialiu subjektu – valstybe, turi papildomai atsižvelgti į valstybės galimybę gintis imunitetu ir į tai, kur gali būti vykdomas būsimas teismo sprendimas. Dėl šios priežasties imuniteto taisyklių skirtumai skatina *forum shopping* t. y. jurisdikcijų pasirinkimą siekiant tiek materialios, tiek nematerialios naudos.

2.2.2.4. Valstybės imunitetas nuo arbitražo sprendimo vykdymo

Nuo to momento, kuomet arbitražo teismo sprendimas yra pripažįstamas tinkamu vykdyti, iškyla klausimas, ar privatus subjektas, kurio naudai buvo priimtas arbitražo sprendimas, gali pasiekti, kad arbitražo teismo sprendimas būtų vykdomas iš tam tikro, konkretaus turto. Taigi, šioje stadijoje turi būti sprendžiamas klausimas, ar valstybė gali pasinaudoti imunitetu nuo arbitražo teismo sprendimo vykdymo, taip apsaugodama konkretų savo turtą. Šioje srityje valstybės teisė pasinaudoti imunitetu yra mažiausiai ribojama.

Niujorko konvencijos III straipsnis nustato, kad:

*„Kiekviena Susitariančioji valstybė pripažįsta arbitražų sprendimus privalomais ir vykdo pagal tos teritorijos, kurioje prašoma pripažinti ir vykdyti šiuos sprendimus, procesines normas tolesniuose straipsniuose išdėstytomis sąlygomis.*¹⁰⁸

Taigi, arbitražo sprendimo vykdymo procedūros arbitražo teismo kompetencija nebesiekia, kitaip tariant, teisinis reglamentavimas šiuo klausimu visiškai priklauso nacionalinių teismų jurisdikcijai, kas, žinoma, lemia skirtingų imuniteto taisyklių egzistavimą skirtingose jurisdikcijose ir kas gali lemti sunkumus privačiam subjektui siekiant įgyvendinti arbitražo teismo sprendimą.¹⁰⁹

¹⁰⁷ 18 June 1981 Judgment of Svea Court of Appeal in case *Libyan American Oil Co v. Socialist People's Libyan Arab Jamahirya* // Yearbook Commercial Arbitration.1982, Vol. VII. P. 359 – 362.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. I-760 „Dėl 1958 metų Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo“, III straipsnis.

¹⁰⁹ Hazel Fox Q .C. State immunity and Enforcement of Arbitral Awards: Do We Need an UNCITRAL Model Law Mark II for Execution Against State Property? // Arbitration International. 1996, No 1 (Vol 12). P. 90.

JTO Valstybių imuniteto konvencija, kaip minėta, nereglamentuoja galimybės remtis imunitetu, pripažįstant arbitražo teismo sprendimą, tačiau šios konvencijos 19 straipsnis nustato valstybės imuniteto taisykles arbitražo teismo sprendimo vykdymo metu:

„19 straipsnis. Valstybės imunitetas nuo suvaržymų, galimų po sprendimo priėmimo. Jokie, po sprendimo priėmimo galimi suvaržymai valstybės turtui, tokie, kaip areštas, sulaikymas ar įvykdymas negalimi, kiek tai susiję su teismo procesu kitoje valstybėje, išskyrus jeigu:

(a) Valstybė aiškiai išreiškė savo sutikimą nurodytiems suvaržymams atlikti:

(i) tarptautine sutartimi;

(ii) arbitražine išlyga rašytinėje sutartyje; arba

(iii) deklaracija išreikšta teisme ar rašytiniuose pranešimuose (susirašinėjime) po to kai tarp šalių iškilo ginčas; arba

(b) Valstybė paskyrė ar pažymėjo turtą, kuris yra proceso objektas, ieškinio patenkinimui; arba

(c) Nustatyta, kad turtas yra valstybės specialiai naudojamas ar skirtas naudoti kitiems nei vyriausybės nekomerciniams tikslams ir teismo vietos valstybėje yra nustatyta, kad suvaržymai, kurie galimi po sprendimo priėmimo, gali būti taikomi turtui, kuris susijęs su subjektu, prieš kurį buvo nukreiptas procesas“¹¹⁰.

Žinoma, kalbant apie JTO Valstybės imuniteto konvenciją visuomet kyla jos, kaip teisės šaltinio statuso klausimas, kuris ypač svarbus, kuomet valstybės imuniteto klausimas yra labai fragmentiškai reglamentuotas pozityviojoje teisėje. Autoriai teigia, kad ši konvencija atspindi tarptautinės bendruomenės konsensumą imuniteto klausimais bei susiformavusius papročius. Kita vertus šios konvencijos preambuleje nurodoma, kad ja siekiama prisidėti prie tarptautinės teisės harmonizavimo ir kodifikavimo. Taigi, nors šios konvencijos nuostatų automatiškai negalime laikyti tarptautiniais papročiais, tačiau vis dėlto iš šios konvencijos matome, kad valstybės galimybės taikyti imunitetą nuo arbitražo teismo sprendimo vykdymo yra plačios.

Dalis nacionalinių teisės aktų taip pat patvirtina JTO Valstybių imuniteto konvencijoje numatytas išimtis, kuomet valstybė negali remtis imunitetu nuo arbitražo teismo sprendimo vykdymo. Jungtinių Amerikos Valstijų Užsienio suvereno imuniteto įstatymas¹¹¹ numato, kad areštas vykdymo procese ar vykdymo veiksmai turtui gali būti atliekami, jeigu turtas yra ar buvo naudojamas komercinei veiklai vykdyti, dėl ko ir buvo pareikštas ieškiny. Jungtinės

¹¹⁰ Jungtinių Tautų Konvencija dėl valstybių jurisdikcinio imuniteto ir jų turto patvirtinta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija A 59/49, 17 straipsnis, 19 straipsnis. Vertimas į lietuvių kalbą atliktas autorės.

¹¹¹ (US) Foreign sovereign immunities act, Article 1610 (a).

Karalystės Valstybės imuniteto aktas¹¹² nustato, jog vykdymas galimas iš tokio valstybės turto, kuris yra naudojamas ar kuris yra skirtas naudoti komerciniams tikslams. Kanados Valstybės imuniteto akte taip pat numatytos panašios nuostatos¹¹³.

Tiek Jungtinės Karalystės Valstybės imuniteto aktas, tiek Jungtinių Amerikos Valstijų Užsienio suvereno imuniteto įstatymas nustato specialias normas dėl lėšų, esančių valstybių centriniuose valstybių bankuose teisinio režimo. Jungtinės Karalystės Valstybės imuniteto akte nurodoma¹¹⁴, kad valstybės centrinio banko turtas ar turtas priklausantis kitai kompetentingai finansų institucijai, nėra laikomas naudojamu ar skirtu naudoti komerciniams tikslams. Jungtinių Amerikos Valstijų Užsienio suvereno imuniteto įstatymas taip pat nustato¹¹⁵, kad užsienio valstybės turtas yra neliečiamas (negali būti areštuojamas ir pan.), jeigu šis turtas priklauso centriniam užsienio valstybės bankui ar kitai kompetentingai finansų institucijai.

Analizuojant nacionalinių teismų praktiką, susijusią su valstybės imunitetu, vykdant arbitražo teismo sprendimą, matyti, kad daugiausia komentarų teisės doktrinoje sulaukė *Eurodif Corp. v. Islamic Republic of Iran*¹¹⁶ byla. Ginčas šioje byloje kilo, kai Irano Islamo Respublika atsisakė dalyvauti atominio kuro sodrinimo programoje, pagal kurią ji buvo įsipareigojusi statyti reaktorių Prancūzijoje. Tuomet *Eurodif Corp.* pradėjo procesą arbitraže, kuriame Paryžiaus Tarptautinių prekybos rūmų arbitražas areštavo Irano Islamo Respublikos turtą, kuris Irano Islamo Respublikos buvo suteiktas Prancūzijos atominės energetikos komisariatui kaip paskola (skirta atominio reaktoriaus statybai). Toks areštas buvo panaikintas Prancūzijos apeliacinio teismo sprendimu, tačiau vėl gražintas Prancūzijos kasacinio teismo, kuris sprendime išreiškė Prancūzijos požiūrį į valstybės galimybę remtis imunitetu vykdant arbitražo teismo sprendimą. Prancūzijos kasacinis teismas pažymėjo, kad valstybė negali remtis imunitetu tuo atveju, kai ginčas kyla dėl turto, kurį valstybė paskyrė ekonomėms ir komercinėms reikmėms, reglamentuojamoms privatinės teisės normų ir kai ginčas yra susijęs su šiomis lėšomis. Taigi, darytina išvada kad arbitražinis susitarimas yra pats savaime numanomas imuniteto nuo arbitražo teismo sprendimo vykdymo atsisakymas¹¹⁷.

Apžvelgus teisės šaltinius, reglamentuojančius valstybės imuniteto taikymą arbitražo sprendimo vykdymo procese matyti, kad šioje stadijoje (kitai nei sprendžiant valstybės imuniteto jurisdikcijai klausimą) arbitražinis susitarimas nereiškia savaiminio atsisakymo nuo

¹¹² (UK) State Immunity Act.

¹¹³ 20 July 1878 Canada State Immunity Act, Article 11.

¹¹⁴ (UK) State Immunity Act, Section 14 (4).

¹¹⁵ (US) Foreign sovereign immunities act, Article 1611 (b) (1).

¹¹⁶ 14 March 1984 judgment of Supreme Court of France in case *Eurodif Corp. v. Islamic Republic of Iran*. 1984, 23 ILM 1062.

¹¹⁷ *Ibid.*

imuniteto, nors, kita vertus, reglamentavimas nėra toks, kuris neleistų atsisakyti imuniteto vykdymui. Šiek tiek skirtingas ir teisės doktrinoje susilaukiantis skirtingų vertinimų yra Konvencijos dėl valstybių ir kitų valstybių fizinių bei juridinių asmenų investicinių ginčų sprendimo (ICSID konvencijoje) numatytas imuniteto vykdymui reglamentavimas. Todėl atskirai aptarsime atitinkamas ICSID nuostatas išsamiau.

ICSID konvencija 54 straipsniu įpareigoja kiekvieną susitariančią valstybę pripažinti ir vykdyti ICSID arbitražo sprendimuose nustatytas turtines prievoles taip, kaip ji užtikrina savo teismų galutinių sprendimų vykdymą¹¹⁸. Tačiau jau 55 ICSID konvencijos straipsnyje nurodoma, kad ši pareiga nereikalauja valstybių panaikinti savo nacionalinių įstatymų dėl valstybės imuniteto¹¹⁹, todėl vis dar gali kilti sunkumų norint įvykdyti ICSID arbitražo sprendimą prieš valstybę teisme tais atvejais, kai įstatymas suteikia užsienio subjektui platų imunitetą nuo vykdymo. Taigi nors šis klausimas nebuvo išspręstas ICSID konvencijoje taip kaip imuniteto nuo jurisdikcijos klausimas, tai nereiškia, kad asmuo, kurio naudai yra priimtas ICSID sprendimas negali rasti šioje konvencijoje didesnės apsaugos nuo valstybių imuniteto nei pagal kitų arbitražų taisykles. Taigi, jeigu Susitariančioji valstybė pasiremtų savo imunitetu nuo vykdymo savo teismuose ar kitos valstybės teismuose, tai reikštų, kad ji pažeistų savo įsipareigojimą nepažeisti arbitražo sprendimo, kuris yra privalomas ir negali būti skundžiamas¹²⁰. Tokiu atveju valstybei gali būti taikomos įvairios sankcijos. Pirmiausia, sprendimo nesilaikymas įgalintų susitariančią valstybę, kurios piliečio naudai buvo priimtas sprendimas, suteikti savo piliečiui diplomatinę gynybą ir jo naudai paduoti tarptautinį ieškinį. Pagal ICSID konvencijos 27 (1) straipsnį diplomatinės gynybos suteikimo galimybė yra sustabdoma nuo susitarimo perduoti ginčą arbitražui momento. Tačiau šis straipsnis taip pat nustato, kad diplomatinės gynybos suteikimas yra galimas, kai kita susitariančioji valstybė nesilaikė ir nevykdė dėl ginčo priimto sprendimo. Be to, jeigu sprendimo nesilaikymas iškeltų klausimą dėl ICSID konvencijos taikymo ir aiškinimo, tuomet susitariančioji valstybė, kurios pilietis yra įtrauktas į ginčą, galėtų perduoti šį klausimą svarstyti Tarptautiniam Teisingumo Teismui, nebent šalys būtų susitarusios dėl kito sprendimo būdo (pvz. arbitražu).

Valstybė, atsisakydama vykdyti ICSID arbitražo sprendimą gali priversti suabejoti savo patikimumu tarptautinėje arenoje. Ši rizika veikia valstybių elgesį, kadangi valstybės įvaizdis yra labai svarbus ne tik politiniu aspektu, bet ir ekonominiu – t. y. pritraukiant naujas investicijas.

¹¹⁸ J. Collier, V. Lowe. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. 3 priedas – ICSID konvencija, 54 straipsnis. P. 381-382.

¹¹⁹ ICSID konvencijos 55 straipsnis nustato: *“Jokia 54 straipsnio nuostata nepažeidžia bet kurioje Susitariančioje Valstybėje galiojančių teisės normų dėl tos ar bet kurio kitos valstybės imuniteto nuo teismų sprendimų vykdymo.”*

¹²⁰ J. Collier, V. Lowe. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. 3 priedas – ICSID konvencija, 53 straipsnis. P. 381.

Taigi, nepaisant fakto, kad ICSID konvencija nmodifikuoja valstybių imuniteto nuo sprendimo vykdymo taisyklių, tačiau ji aiškiai įveda naujas taisykles, kurios rodo siekį riboti galimybę remtis valstybės imunitetu, taip užtikrinant arbitražo teismų sprendimų realų įvykdymą.

Apibendrinant valstybių galimybę remtis imunitetu arbitraže, paminėtina, kad šis institutas vis dėlto stabdo arbitražo procedūros populiarumą bei kenkia jo veiksmingumui. Sunku būtų paneigti, jog privatūs asmenys žinodami, kad po galimai ilgo ir brangaus proceso arbitraže, vėliau negalėdami pasiekti jiems palankaus sprendimo įvykdymo, ilgainiui pradėtų vengti šios procedūros. Todėl teigiamai vertintina teismų ir arbitražų praktikoje, bei kai kuriuose tarptautiniuose dokumentuose suformuota taisyklė, kad arbitražinis susitarimas pats savaime implikuoja imuniteto nuo jurisdikcijos atsisakymą. Tačiau, kaip matyti iš nagrinėtų bylų ir kitų teisės aktų analizės, kur kas sudėtingesnė situacija imuniteto nuo arbitražo sprendimo vykdymo taikymo srityje. Panašu, kad ICSID konvencijos pateiktas modelis yra labiau apsaugotas nuo valstybių galimybės remtis imunitetu vykdant sprendimą, tačiau arbitražų praktika primena, kad arbitraže priimtas palankus sprendimas gali ir likti satisfakcijos lygmenyje, nepaisant praleisto laiko ir skirtų lėšų. Todėl, šiuo metu, kai universalių taisyklių šiuo klausimu nėra suformuota, siūlytina šalims, pasirašančioms arbitražinius susitarimus su valstybėmis, sutartyse aiškiai nustatyti, kad valstybė atsisako remtis imunitetu nuo arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir vykdymo, taip išvengiant problemų kilus ginčui.

2.3. Kiti proceso tarptautiniame komerciniame arbitraže ypatumai, kai viena ginčo šalių – valstybė

Kaip jau ne kartą minėta šiame darbe, teisės doktrinos atstovai sutaria¹²¹, kad arbitražo procesas, kuomet viena iš šalių yra valstybė, yra ypatingas dėl valstybės, kaip subjekto, ypatumų. Daugiausia problemų sukeliantys ir aktualiausi ypatumai tokiaime procese - t. y. valstybės sampratos problematika, valstybės galimybės naudotis imunitetu įvairiose arbitražo proceso stadijose bei atvejai, kai arbitražiniu susitarimu įpareigojama šalis nesudariusi arbitražinio susitarimo – jau aptarti. Tačiau, be abejonės, tai ne visi bruožai, kurie lemia arbitražo proceso ypatumus, kai viena ginčo šalių valstybė. Autoriai tokių bruožų išskiria ištis nemažai – nuo dvylikos iki dvidešimties. Toliau aptartini pagrindiniai teisės doktrinos atstovų išskiriami bruožai bei jų problematika ir pasekmės, tačiau, dėl šio darbo ribotos apimties, itin detaliam jį neanalizuojami.

¹²¹ Pvz. M. Blessing. State Arbitration: Predictably Unpredictable Solutions?. P. 435 taip pat R. Boivin. International Arbitration with States: An Overview of the Risks, P. 285-286 bei B. Leon, J. Terry. Special Considerations When a State Is a Party to International Arbitration // *Dispute Resolution Journal*. 2006 No 1 (Vol. 61). P. 1-9.

Kaip vieną iš didžiausių grėsmių, kuomet ginčo šalis yra valstybė, autoriai nurodo tai, kad valstybės teismų sistema gali būti priklausoma, t. y. šališka, o tai gali daug dažniau atsitikti ir atsitinka, kuomet viena iš ginčo šalių yra valstybė¹²². Teismai gali pasinaudoti įvairiomis priemonėmis, kurios vienaip ar kitaip gali iškreipti arbitražo teismo procesą ir jeigu ne įtakoti jo rezultata, tai bent jau vilkinti procesą.

Vienas iš plačiau diskutuojamų būdų, kaip teismas gali įtakoti arbitražo sprendimą, yra galimybė teisme pripažinti, kad arbitražinis susitarimas yra neteisėtas ir negalioja arba ginčas nearbitruotinas. Tokiu atveju teismai gali panaikinti arbitražo priimtą sprendimą. Tuomet pagal Niujorko konvencijos V straipsnio e) punktą kyla privačiam subjektui nepalankios teisinės pasekmės, kadangi Niujorko konvencija nustato:

„1. Arbitražo sprendimą pripažinti ar vykdyti gali būti atsisakyta kai prašo ta pusė, prieš kurią jis nukreiptas, tik tada, jei ši pusė pateikia tos vietos, kur prašoma pripažinti ir vykdyti, kompetentingoms valdžios institucijoms įrodymą, kad: <...>

e) sprendimas pusėms dar nebuvo galutinis arba jo vykdymą panaikino ar sustabdė tos šalies, kurioje jis buvo padarytas, arba tos šalies, kurios įstatymai taikomi, kompetentinga valdžios institucija“¹²³.

Tačiau ir tokiu atveju privačiam subjektui lieka galimybė pripažinti ir įvykdyti arbitražo teismo sprendimą užsienio valstybėje. Tokia galimybė matyti analizuojant Prancūzijos ir Jungtinių Amerikos valstijų teismų praktiką taikant Niujorko konvencijos V ir VII straipsnius. Pirmą kartą, būtent remdamasis Niujorko konvencijos VII straipsniu ir Prancūzijos civilinio proceso kodeksu, Prancūzijos kasacinis teismas byloje *Pabalk Ticaret Limited Sirketi v. Norsolor S.A.*¹²⁴ konstatavo, kad Austrijos arbitražo teismo sprendimas panaikintas Austrijos teismo, gali būti pripažintas Prancūzijoje. Tokia Prancūzijos teismo pozicija buvo patvirtinta ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisme byloje *Chromalloy Aeroservices Inc. v. Arab Republic of Egypt*¹²⁵, kuri buvo plačiai komentuojama teisės teoretikų ir kuri laikoma pavyzdine byla sprendžiant situaciją, kuomet yra prašoma pripažinti arbitražo sprendimą, kuris kitoje valstybėje buvo panaikintas. Tačiau šis teismo sprendimas susilaukė ir kritikos teigiant, kad tokie sprendimai yra nulemti tendencingo pragmatizmo, kuris iškreipia stabilumą ir daro Niujorko konvencijos nustatytą sistemą chaotiška¹²⁶. Po teismo sprendimo *Chromalloy Aeroservices Inc. v. Arab Republic of*

¹²² B. Leon, J. Terry. Special Considerations When a State Is a Party to International Arbitration. P. 6.

¹²³ Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. I-760 „Dėl 1958 metų Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo“, V straipsnis.

¹²⁴ 9 October 1984 award of Cour de Cassation of France (Supreme Court, First Civil Chamber) in case *Pabalk Ticaret Limited Sirketi v. Norsolor S.A.*

¹²⁵ 31 July 1996 award of United States District Court (District of Columbia) in case *Chromalloy Aeroservices Inc. v. Arab Republic of Egypt* No. 94-2339.

¹²⁶ Ph. Wahl. Enforcement of Foreign Arbitral Awards Set Aside in their Country of Origin - The Chromalloy Case Revisited // Journal of International Arbitration. 1999, No 4 (Vol. 16). P. 131.

Egypt byloje, Jungtinių Amerikos Valstijų teismai poroje kitų bylų priėjo kitos pozicijos. Taigi, matyti, kad teismų praktika šiuo klausimu dar nenusistovėjusi, tačiau manytume, kad reikėtų pritarti požiūriui, jog plečiamas Niujorko konvencijos aiškinimas geriau tenkintų privačių šalių lūkesčius ir padėtų bent tam tikrais atvejais išvengti neigiamų teismo, esančio arbitražo vietos valstybėje, šališkumo pasekmių.

Dar vienas bruožas, lemiantis arbitražo proceso išskirtinumą, kai viena ginčo šalių valstybė – tai privačių subjektų ir valstybės atskaitingumo skirtumai. Jeigu privatus subjektas atskaitingas savo steigėjams ir akcininkams (tam tikrais atvejais ir darbuotojams), tai tuo tarpu valstybė yra atskaitinga savo elektoratui, taip pat ji tenkina politinių partijų bei jų rėmėjų interesus, taip pat tokiu atveju vyriausybė atsižvelgia ir į nevyriausybinų organizacijų interesus bei jaučia žiniasklaidos kontrolę. Šios interesų grupės savo rankose laiko politinius svetus, kuriais gali vienaip ar kitaip paveikti valstybės poziciją arbitražo procese. Būtent dėl šios priežasties dažnai susiduria arbitražo proceso konfidencialumas (kuris užtikrinamas, kai arbitraže dalyvauja privatūs subjektai) ir poreikis skaidrių valstybės sprendimų, kurių lemia minėtas valstybės atskaitingumas specialiams subjektams. Jeigu procesas konfidencialus, tuomet jis dažnai sutinkamas gana skeptiškai, ką galėtų iliustruoti toks komentaras spaudoje dėl investicinio arbitražo NAFTA sutarties rėmuose: „*Jų susitikimai slapti. Jų nariai dažnai nežinomi. Sprendimas, kurį jie pasiekia, neturi būti visiškai atskleistas. Būdas, kurį naudoja dalis tarptautinių tribunolų, sprendžiančių ginčus tarp investitorių ir užsienio valstybių, gali lemti nacionalinių įstatymų ignoravimą ir aplinkosauginių nuostatų pakeitimą. Ir visa tai vardan užsienio investitorių apsaugos pagal NAFTA sutartį*“¹²⁷.

Tam, kad būtų išvengta tokios kritikos, kai kurios šalys siekia itin didelio skaidrumo proceso metu, šio siekio išraiškos pavyzdžiu laikytinas leidimas nevyriausybinėms organizacijoms teikti *amicus curiae* arbitražui pagal NAFTA sutarti *Methanex v. Jungtinės Amerikos Valstijos* byloje¹²⁸.

Privatus subjektas sprenddamas ginčą arbitraže, kai kita šalis valstybė taip pat turėtų atkreipti dėmesį į tai, kad valstybės interesai dažnai yra ne tik komerciniai. Todėl toks arbitražo procesas (kitaip nei arbitražo procesas tarp privačių subjektų) dažnai negali būti išsprendžiamas vien finansinėmis priemonėmis. Valstybė gali elgtis arbitraže taip, kaip reikalinga tam tikriems politiniams interesams patenkinti ir reikiamai politinei programai įvykdyti, tam, kad būtų galima likti valdžioje. Tai jokių būdu nereiškia, kad valstybė arbitraže neturi finansinių interesų, tačiau reikia įvertinti ir tai, kad be jų dažnai svarbesniais tampa politiniai interesai.

¹²⁷ B. Leon, J. Terry. Special Considerations When a State Is a Party to International Arbitration, P. 5.

¹²⁸ *Ibid.*

III. LIETUVOS RESPUBLIKA KAIP GINČO ŠALIS TARPTAUTINIAME KOMERCINIAME ARBITRAŽE

Lietuvos Respublika taip pat yra aktyvi komercinių santykių dalyvė. Lietuvos aktyvų dalyvavimą sandoriuose lemia daugelis faktorių – pvz., po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje, turtas iš valstybės monopolio turėjo būti perduodamas į privačias rankas, tam buvo įsteigta valstybės įmonė Valstybės turto fondas, o pavyzdinėje privatizavimo sutartyje numatyta, kad ginčai kylantys iš privatizavimo sutarties sprendžiami arbitraže¹²⁹. Taip pat Lietuvos dalyvavimą komerciniuose santykiuose lemia siekis pritraukti kuo daugiau investicijų – Lietuva yra sudariusi 43 dvišales investicijų skatinimo sutartis, pagal kurias kylantys ginčai turi būti sprendžiami arbitraže, taip pat Lietuva yra ICSID konvencijos narė¹³⁰. Be to, valstybės suaktyvėjimą lemia ir kiti procesai, tokie kaip įstojimas į Europos Sąjungą, siekis kelti ekonomikos lygį iki Europos Sąjungos standartų.

Taigi, matyti, jog egzistuoja tam tikri faktoriai, skatinantys Lietuvai dalyvauti komerciniuose santykiuose. Atitinkamai kyla klausimas – kokia Lietuvos Respublikos, kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže, patirtis? Su kokiomis problemomis susidūrė Lietuva ir privatus subjektai, sprenddami ginčus arbitraže? Siekiant atsakyti į šiuos klausimus reikalinga nustatyti atvejus, kuomet Lietuva buvo ginčo šalimi tarptautiniame komerciniame arbitraže, taip pat trumpai apžvelgti tų atvejų turinį ir rezultatus.

Kadangi vienas iš visuotinai pripažintų arbitražo privalumų yra proceso konfidencialumas, todėl yra sunku nustatyti, kiek kartų Lietuva buvo ginčo šalimi tarptautiniame komerciniame arbitraže. Be to, valstybė teisminiuose ir arbitražo procesuose yra atstovaujama Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymo¹³¹ pagrindu, pagal kurį valstybė gali būti atstovaujama, nesuteikiant institucijai atskiro įgaliojimo.

Vis dėlto apžvelgus Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimus, kuriais įgaliojama atstovauti valstybę arbitražo teismuose bei pranešimus žiniasklaidoje (kurie patvirtina, kad procesai, kurių viena šalis - valstybė yra plačiai aptarinėjami) teigtina, kad Lietuvos Respublika

¹²⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. gruodžio 31 d. nutarimas Nr. 1502 “Dėl Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo viešo konkurso būdu nuostatų patvirtinimo” // Valstybės žinios. 1998, Nr. 3-54, 2 priedas, 10 pavyzdinės sutarties straipsnis.

¹³⁰ Konvencija dėl valstybių ir kitų valstybių fizinių bei juridinių asmenų investicinių ginčų sprendimo.

¹³¹ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2228 (Įstatymo pavadinimas galioja nuo 2005 m. spalio 27 d.; pavadinimo pakeitimo pagrindas - Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 2005, Nr. 127-4532).

bent keturis kartus tapo ginčo šalimi tarptautiniame komerciniame arbitraže. Deja, tik vienas iš procesų šiuo metu yra besibaigiantis, visi likusieji procesai yra dar tik įpusėję ar tik prasidėję, todėl aptarsime turbūt didžiausio susidomėjimo susilaukusį procesą Tarptautinių prekybos rūmų arbitražo teisme Kopenhagoje, kuriame ieškinį pareiškė Svenska Petroleum Exploration AB atsakovais patraukdama Lietuvos Respubliką ir AB „Geonafta“.

Ginčas kilo dėl bendros įmonės steigimo sutarties, kurią sudarė Svenska Petroleum Exploration AB ir Valstybinė Gargždų geologijos įmonė steigiant bendrą Lietuvos – Švedijos įmonę UAB „Genčių nafta“. Sutartis taip pat buvo pasirašyta Lietuvos Respublikos Vyriausybės nurodant, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtina šią sutartį ir prisiima išpareigojimus, kaip sutarties signataras. Ginčas kilo dėl steigimo sutarties 41 straipsnio, kuris numatė, kad po sutarties įsigaliojimo Svenska Petroleum Exploration AB atliks Kretingos ir Nausodžio naftos telkinių eksploatavimo galimybių tyrimus ir jei šie tyrimai parodys, kad tuos telkinius galima eksploatuoti, tuomet šalys pradės vykdyti telkinių paruošimo eksploatacijai darbus pagal atskirą susitarimą. Svenska Petroleum Exploration AB padavė ieškinį arbitražo teismui (atsakovais patraukta tiek Lietuvos Respublikos Vyriausybė, tiek Valstybinė Gargždų geologijos įmonė, kuri buvo privatizuota ir tapo AB „Geonafta“) po to, kai šalys nesusitarė dėl Kretingos ir Nausodžio naftos telkinių eksploatavimo ir kai Valstybinė Gargždų geologijos įmonė dar nuo 1992 m. turėdama licenziją eksploatuoti šiuos naftos telkinius, tęsė šį eksploatavimą, atskirai nuo Svenska Petroleum Exploration AB.

Arbitražo teismas priėmė sprendimą šioje byloje, pripažindamas Lietuvos Respublikos Vyriausybę kartu su AB „Geonafta“ pažeidus AB „Genčių nafta“ steigimo sutartį ir įpareigodamas atsakovus sumokėti 12,579,000 USD bei delspinigius. Procesas dėl sprendimo pripažinimo ir vykdymo pradėtas Lietuvoje bei Vokietijoje. 2005 m. lapkričio 4 d. Anglijos komercinis teismas paskelbė sprendimą, kuriuo atsisakė leisti Vyriausybei remtis imunitetu nuo jurisdikcijos šioje byloje, nusprendęs, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė buvo arbitražinės išlygos šalimi. Be to, Lietuvos Respublikoje arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir vykdymo procesas buvo sustabdytas, o dar vėliau Lietuvos Respublikos apeliacinis teismas pripažino tam tikras UAB „Genčių nafta“ steigimo sutarties nuostatas negaliojančiomis tame tarpe pripažindamas, kad steigimo sutartyje numatyta arbitražinė išlyga negalioja Lietuvos Respublikos Vyriausybės atžvilgiu, bei negalioja kiek tai susiję su ginčais tarp steigėjų dėl Lietuvos Respublikos žemės gelmių tyrimo, naudojimo ir apsaugos¹³².

Ši byla iškėlė daugybę klausimų ir problemų būdingų arbitražui, kurio viena šalis valstybė. Analizuojant arbitražo teismo jurisdikcijos ir Vyriausybės procesinės padėties

¹³² 2006 m. kovo 20 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. AB „Geonafta“ v. Svenska Petroleum Exploration AB Nr. 2A-130/2006.

klausimus, reikėjo nustatyti ar Lietuvos Respublikos Vyriausybė yra arbitražinio susitarimo šalimi. Taip pat reikėjo išspręsti ginčo arbitruotinumo klausimą, o vėliau ir galimybę taikyti imunitetą.

Turbūt įdomiausias klausimas šioje byloje buvo svarstomas nustatant, ar Lietuvos Respublika buvo arbitražinės išlygos šalimi. Iš Anglijos teismo sprendimo galime spręsti, kad arbitražo teismas, nustatydamas, kad valstybė vis dėl to buvo arbitražinės išlygos šalimi, rėmėsi tuo, jog valstybė pasirašydama bendros įmonės steigimo sutartį (nepaisant to, kad ji nebuvo įmonės steigėja) tuo pačiu tapo arbitražinės išlygos šalimi¹³³. Iš turimos informacijos panašu, kad Arbitražo teismas rėmėsi visiškai priešinga prezumpcija, nei turėtų. Neegzistuoja ginčas nei teisės teorijoje, nei praktikoje, kad pagrindinė arbitražinės išlygos galiojimo sąlyga yra šalių valia, be to, arbitražinio susitarimo atskirumo doktrinos pagrindinis teiginys yra tas, kad arbitražinis susitarimas yra atskira sutartis. Todėl pagrindinės sutarties negaliojimas nelemia arbitražinio susitarimo negaliojimo, taip pat sutartį pasirašiusios šalys nereiškia arbitražinio susitarimo šalių. Šiuo klausimu pasisakė ir Anglijos komercinis teismas, kuris priėjo išvados jog remiantis Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtintomis sutarties aiškinimo taisyklėmis bei remiantis šalių ikisutartiniais santykiais, galima daryti išvadą, jog valstybė buvo arbitražinio susitarimo šalimi. Teismas pažymėjo, kad, remiantis sutarčių aiškinimo taisyklėmis, pagal Anglijos teisę, jis būtų priėjęs priešingos nuomonės. Iš Anglijos teismo sprendimo vis dėlto panašu, kad teismas nuvertino lingvistinį sutarties aiškinimą, kuris taip pat yra pirminis šaltinis išreiškiantis šalių valią. Taip pat lyginant šį teismo sprendimą su jau nagrinėtais sprendimais *Yashlar* ir *Bridas* bylose matyti didelis skirtumas su koku detalumu ir kruopštumu buvo nagrinėjamos šios bylos ir kaip buvo taikomos teisės normos ir principai, leidžiantys pripažinti sutarties nepasirašiusią šalį įpareigota.

Šioje byloje teismų pozicijos dėl ginčo arbitruotinumo klausimo taip pat išsiskyrė - arbitražo teismas ir Anglijos komercinis teismas nusprendė, jog valstybė dalyvavo komerciniuose santykiuose, tiksliau nurodė, kad kadangi reikalavimas buvo dėl žalos atlyginimo, ginčas yra arbitruotinas nepaisant to, kad pagal Lietuvos teisę ginčai, kylantys iš administracinių teisinių santykių, negali būti sprendžiami arbitraže. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos apeliacinis teismas pripažino, jog bendros įmonės steigimo sutartyje buvo reglamentuoti viešosios teisės reguliuojami santykiai. Reikia tikėtis, kad šis klausimas pasieks ir Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą, kuris iš esmės išspręs kilusius klausimus ir dar aiškiau nustatys komercinių ir kitokių santykių atskyrimo principus.

¹³³ 4 November 2005 decision of the High Court of Justice Queen's Bench Division commercial court in the case *Svenska Petroleum Exploration AB v. Government of the Republic of Lithuania, AB Geonafta* No 2004 Folio 272 ([2005] EWHC 2437 (Comm)); bylos tekstas prieinamas http://www.hmcourts-service.gov.uk/judgmentsfiles/j3497/svenska_v_lithuania_1105.htm; prisijungimo laikas 2006 m. gruodžio 7 d.

Kaip gynybos priemonę Anglijos komerciniame teisme valstybė naudojo imunitetą arbitražo teismo sprendimo vykdymui. Anglijos komercinis teismas nusprendė, kad valstybė atsisakė savo imuniteto bendros įmonės steigimo sutarties 35 straipsniu, kuris numatė, jog Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir Valstybinė Gargždų geologijos įmonė neatšaukiamai atsisako teisės į imunitetą. Tačiau teismas taip pat pripažino, kad toks bendras imuniteto atsisakymas dar nereiškia, kad valstybė išreiškė valią atsisakyti imuniteto nuo Anglijos teismų jurisdikcijos. Tačiau teismas pripažino, kad valstybė atsisakė imuniteto nuo arbitražo teismo sprendimo vykdymo, kadangi valstybė dalyvavo komerciniuose santykiuose, dėl kurių ir kilo ginčas.

Ši byla sulaukė ir teisės teoretikų dėmesio¹³⁴, kurių nuomone Anglijos teismo sprendimas riboti galimybę remtis imunitetu yra palankus ir vertintinas teigiamai privačių subjektų atžvilgiu. Tačiau tenka pripažinti, kad teismo argumentai dėl santykių pobūdžio, arbitražinės išlygos šalių yra abejotini, kadangi iš esmės teismas pripažino, jog taikydamas Anglijos teisę jis būtų priėjęs priešingos nuomonės dėl valstybės, kaip arbitražinės išlygos šalies, tačiau manytina, kad aiškinimo taisyklės pagal Lietuvos teisę, taip pat pripažįsta, jog pirmiausia šalių valios išraišką galime matyti būtent lingvistiškai aiškindami sutartį.

Dar viena byla, kurioje Lietuvos Respublika tapo ginčo šalimi tarptautiniame komerciniame arbitraže taip pat yra susijusi su AB „Geonafta“. Ginčas kilo ieškovui – UAB „Naftos gavyba“ pateikus ieškinį Tarptautinių prekybos rūmų arbitraže atsakovams – Lietuvos Respublikai ir valstybės įmonei Valstybės turto fondas dėl privatizavimo sandorio, kuriuo UAB „Naftos gavyba“ perėmė dalį AB „Geonafta“ akcijų¹³⁵. Kaip teigiama žiniasklaidoje, ieškinys kilo dėl privatizavimo sutarties nuostatos, kurioje buvo nurodyta, kad privatizuojama bendrovė nėra jokio teismo proceso dalyvė, ir nei valstybės institucijos, nei kiti asmenys nėra pareiškę jai finansinių pretenzijų. Vėliau UAB „Naftos gavybos“ teigimu, paaiškėjo, jog AB „Geonafta“ ieškinį Kopenhagos arbitraže pateikė Svenska Petroleum Exploration AB (byla aptarta aukščiau). Dėl informacijos neatskleidimo UAB „Naftos gavyba“ reikalauja priteisti AB „Geonafta“ nuostolius (daugiau kaip 13,6 milijonų litų), kuriuos bendrovė patyrė bylinėdamasi Kopenhagos tarptautiniame komerciniame arbitraže¹³⁶.

Deja, šis ginčas dar nėra išnagrinėtas, todėl sunku pasakyti kokie esminiai klausimai iškilūs šiame procese, tačiau matyti, kad atsakovais šioje byloje patraukti Lietuvos Respublika ir

¹³⁴ H. Seriki, M. Beeley. State Immunity and Arbitration: Svenska Petroleum Exploration AB v. Government of the Republic of Lithuania and AB Geonafta // *International Arbitration Law Review*. 2006, No 2. P. 37-39.

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. rugsėjo 15 d. nutarimas Nr. 1019 “Dėl įgaliojimų suteikimo” // Valstybės žinios. 2005, Nr. 112-4107.

¹³⁶ Šios informacijos šaltinis yra pranešimas spaudoje, paremtas ieškovo atstovų komentarais - 2005 rugpjūčio 30 d. straipsnis „Geonaftos“ byloje Vyriausybei iškeltas 13,6 mln. litų tarptautinis ieškinys“ // <http://www.biznews.lt/?psl=naujiena&id=4290>; prisijungimo laikas: 2006 m. gruodžio 15 d.

valstybės įmonė Valstybės turto fondas, taigi greičiausiai teks spręsti klausimą dėl arbitražo jurisdikcijos, o nusprendus, kad valstybė ir Valstybės turto fondas laikytini atsakingais dėl pažeidimo, greičiausiai vėl iškils imuniteto klausimas.

Lietuvos Respublika ir toliau spręs ginčus tarptautiniame komerciniame arbitraže – pagal 2006 m. gruodžio 6 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą¹³⁷ Teisingumo ministerija įgaliota atstovauti Lietuvos Respublikos Vyriausybei ginče su Kaliningrado srities Vyriausybe, kilusiame iš investicinės sutarties dėl Lietuvos Respublikos institucijų veiksmų Kaliningrado Vyriausybei priklausančio pastato, esančio Vilniuje atžvilgiu, kuris bus nagrinėjamas pagal Tarptautinių prekybos rėmų arbitražo taisykles. Taip pat pagal 2005 m. birželio 15 d.¹³⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą, Lietuvos Respublika dalyvaus kaip ginčo šalis nagrinėjant ginčą Tarptautiniame investicinių ginčų sprendimo centre pagal Norvegijos Karalystėje registruotos įmonės „Parkierings-Compagniet A/S“ ieškinį dėl šios įmonės investicijų į Vilniaus miesto viešojo automobilių statymo infrastruktūrą.

¹³⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 6 d. nutarimas Nr. 1218 „Dėl įgaliojimų suteikimo“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 134-5088.

¹³⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 655 “Dėl įgaliojimų suteikimo” // Valstybės žinios. 2005, Nr. 76-2758.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Magistro baigiamajame darbe iškelta hipotezė pasitvirtino – valstybės, kaip ypatingo juridinio asmens, ypatumai, lemia proceso tarptautiniame komerciniame arbitraže ypatumus, todėl privatūs subjektai, sudarydami arbitražinį susitarimą su valstybe, jame turi nustatyti specialias sąlygas. Ypač svarbu, pasirašant arbitražinį susitarimą su valstybe aptarti valstybės imuniteto taikymo galimybes bei nurodyti, subjektus, kurie, šalių manymu, yra įpareigoti arbitražiniu susitarimu.

Po magistro baigiamajame darbe atliktos analizės daromos šios išvados bei pateikiami šie siūlymai:

1. Atsižvelgiant į doktrinoje nurodomus arbitražo bruožus manytina, kad ir pozityviojoje teisėje nustatytos sąvokos turėtų apimti pagrindinius arbitražo požymius. Kadangi teisės doktrinoje kaip pagrindinis arbitražo bruožas yra nurodomas arbitražo priimtas sprendimas, kuris yra privalomas šalims, be to, šis bruožas skiria šį alternatyvų ginčų nagrinėjimo būdą nuo kitų, siūlytina šį bruožą įtraukti ir į Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatyme pateiktą arbitražo sąvoką, nurodant, kad arbitražas tai - ginčo sprendimo būdas, kai fiziniai ar juridiniai asmenys, remdamiesi savo susitarimu, tarpusavio ginčui spręsti kreipiasi ar įsipareigoja kreiptis ne į valstybės teismą, o į jų susitarimu pasirinktą arba įstatymo nustatyta tvarka paskirtą trečiąją asmenį ar asmenis, kurie priima sprendimą, kuris yra privalomas ginčo šalims.
2. Norint atsakyti, ar arbitražinį susitarimą sudaręs subjektas yra valstybinis subjektas galintis naudotis teisėmis, kurias turi valstybė, siūlytina vadovautis mišrios teorijos pateikiamais kriterijais, t. y. pirmiausia, naudojamas struktūrinės teorijos siūlomas kriterijus pagal kurį įvertinami tarp valstybės ir atitinkamo subjekto susiklostę santykiai tam, kad būtų galima nustatyti, ar egzistuoja glaudus ryšys tarp šių subjektų. Jeigu į struktūrinės teorijos užduotą klausimą atsakoma teigiamai t. y. nustatomas ryšys tarp valstybės ir subjekto, tuomet taikomas funkcinės teorijos kriterijus, nustatant ar ginčijamas veiksmas subjekto buvo atliktas vykdant valdingus įgaliojimus (*jure imperii*). Tokiu būdu nustatant valstybinio subjekto statusą, valstybės sąvoka netaptų per daug plačia ir valstybinių subjektų nustatymas būtų aiškesnis bei labiau nuspėjamas.
3. Išanalizavus atitinkamas teorijas ir kitus teisės šaltinius darytina išvada, kad valstybė, net ir nesudariusi arbitražinės sutarties, gali būti laikoma įpareigota tokia arbitražine sutartimi. Aktuali teismų praktikos analizė rodo, kad pirmasis klausimas sprendžiant ar valstybė yra

sutarties ir arbitražinio susitarimo šalimi yra - ar šalys ketino sutartimi įpareigoti valstybę. Tuomet analizuojami privataus subjekto ir pačios valstybės subjektyvūs ketinimai. Objektyvūs faktoriai gali tik patvirtinti arba paneigti ketinimus, kitaip tariant vien objektyvūs kriterijai nelemtų valstybės atsakomybės, jei nebūtų subjektyvaus ketinimo. Jeigu ketinimai nėra nustatomi, tuomet valstybė nelaikytina sutarties šalimi. Siekiant išvengti įpareigojimų sukūrimo trečiajai šaliai bei iš to kylančių procesinių bei materialinių problemų arbitražo procese, siūlytina, sudarant arbitražinį susitarimą su valstybe ar valstybiniu subjektu, sutartyje numatyti specialią sąlygą, išreiškiančią šalių valią dėl arbitražinio susitarimu įpareigojamų subjektų.

4. Valstybė skiriasi nuo kitų subjektų, sudarančių arbitražinį susitarimą, tuo, kad ji gali naudotis imunitetu. Tačiau šis institutas vertintinas kaip stabdantis arbitražo procedūros populiarumą. Todėl teigiamai vertintina teismų ir arbitražų praktikoje bei kai kuriuose tarptautiniuose dokumentuose suformuota taisyklė, kad arbitražinis susitarimas pats savaime implikuoja imuniteto nuo jurisdikcijos atsisakymą. Tačiau, arbitražo teismų ir nacionalinių teismų praktika primena, kad arbitraže priimtas palankus sprendimas gali ir likti satisfakcijos lygmenyje dėl valstybės galimybės gintis imunitetu nuo arbitražo teismo sprendimo pripažinimo ir/ar vykdymo. Todėl, šiuo metu, kai universalių taisyklių šiuo klausimu nėra suformuota, siūlytina šalims pasirašančioms arbitražinius susitarimus su valstybėmis papildyti juos, valstybės atsisakymu nuo imuniteto.
5. Jei viena ginčo šalių arbitraže yra valstybė, privačiam subjektui kyla grėsmė, kad valstybė gali pasinaudoti šališka savo teismų sistema ir taip užkirsti kelią arbitražo teismo sprendimo vykdymui. Todėl reikėtų pritarti plečiamam Niujorko konvencijos aiškinimui, pagal kurį atsisakymas pripažinti ir vykdyti arbitražo teismo sprendimą arbitražo vietos valstybėje, neužkerta kelio arbitražo teismo sprendimo pripažinimui ir vykdymui užsienio valstybėje.
6. Jeigu viena ginčo šalių tarptautiniame komerciniame arbitraže yra valstybė, arbitražo procesui būdingas didesnis viešumas bei valstybės siekis procese patenkinti ne tik ekonominius bet ir politinius interesus.
7. Vertinant Lietuvos Respublikos, kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže patirtį, galima teigti, kad Lietuva bei privačios šalys ginčiuose su Lietuva susiduria su tokiais pačiomis problemomis, kaip ir kitos valstybės: galimybe ginčyti teismo jurisdikciją, imuniteto klausimais ir pan. Lietuvos Respublika ir šiuo metu yra keletu procesų tarptautiniuose komerciniuose arbitražuose dalyvė, taip pat aktualūs arbitražo teisės klausimai sprendžiami Lietuvos Respublikos teismuose.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Teisės aktai

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 93-1809.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 39-961.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. gruodžio 31 d. nutarimas Nr. 1502 “Dėl Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo viešo konkurso būdu nuostatų patvirtinimo” // Valstybės žinios. 1998, Nr. 3-54.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 655 “Dėl įgaliojimų suteikimo” // Valstybės žinios. 2005, Nr. 76-2758.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. rugsėjo 15 d. nutarimas Nr. 1019 “Dėl įgaliojimų suteikimo” // Valstybės žinios. 2005, Nr. 112-4107.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 6 d. nutarimas Nr. 1218 „Dėl įgaliojimų suteikimo“ // Valstybės žinios. 2006, Nr. 134-5088.
10. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2228 (Įstatymo pavadinimas galioja nuo 2005 m. spalio 27 d.; pavadinimo pakeitimo pagrindas – Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 2005, Nr. 127-4532).

Lietuvos Respublikos ratifikuotos tarptautinės sutartys

11. 1947 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl specializuotų agentūrų privilegijų ir imunitetų // Valstybės žinios. 1999, Nr. 83-2458.
12. 1961 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių // Valstybės žinios. 1999, Nr. 83-2455.
13. 1963 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Vienos konvencija dėl konsulinių santykių // Valstybės žinios. 1999, Nr. 83-2456.
14. Europos Tarybos privilegijų ir imunitetų pagrindinis susitarimas ir jo Pirmasis ir Šeštasis protokolai // Valstybės žinios. 1998, Nr. 59.

15. Konvencija dėl valstybių ir kitų valstybių fizinių bei juridinių asmenų investicinių ginčų sprendimo // Valstybės žinios. 2002, Nr. 115-5137.
16. Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. I-760 „Dėl 1958 metų Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 1995, Nr. 10-208.
17. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios. 2002, Nr. 13-480.

Kiti tarptautiniai dokumentai

18. 1972 m. Europos konvencija dėl valstybės imuniteto: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/074.htm>; prisijungimo laikas: 2006 m. rugsėjo 23 d.
19. Jungtinių Tautų Konvencija dėl valstybių jurisdikcinio imuniteto ir jų turto, patvirtinta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija A 59/49: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/4_1_2004.pdf; prisijungimo laikas 2006 m. rugsėjo 26 d.

Užsienio valstybių teisės aktai:

23. 20 July 1878 Canada State Immunity Act // <http://www.canlii.org/ca/sta/s-18/>; prisijungimo laikas: 2006 m. gruodžio 4 d.
24. 20 July 1978 (UK) State Immunity Act // 1978, 17 ILM 1123.
25. 21 October 1976 (US) Foreign Sovereign Immunities Act // 1976, 15 ILM 1388.

II. Kiti oficialūs dokumentai

26. 1998 m., 1999 m., 2000 m., 2001 m., 2002 m., 2003 m., 2004 m., 2005 m. ir 2006 m. ICSID metiniai pranešimai // <http://www.worldbank.org/icsid/pubs/1998ar/main.htm>; prisijungimo laikas: 2006 m. lapkričio 17 d.
27. 2001 Statistical Report // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2002, No. 1 (Vol. 13).
28. 2002 Statistical Report // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2003, No. 1 (Vol. 14).
29. 2003 Statistical Report // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2004, No. 1 (Vol. 15).
30. 2004 Statistical Report // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2005, No. 1 (Vol. 16).

31. 2005 Statistical Report // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2006, No. 1 (Vol. 17).
32. ICC Amicable Dispute Resolution (ADR) Rules, came into effect on 1 July 2001. // http://www.iccwbo.org/index_adr.asp#rules; prisijungimo laikas: 2006 m. gruodžio 3 d.
33. ICC Rules of Arbitration, came into effect on 1 January 1998 // <http://www.iccwbo.org/court/english/arbitration/rules.asp>; prisijungimo laikas: 2004 m. kovo 15 d
34. International Chamber of Commerce Rules of Conciliation and Arbitration in force as from January 1, 1988 until December 31, 1997 // <http://www.jus.uio.no/lm/icc.conciliation.arbitration.rules.1988/doc>; prisijungimo laikas 2006 m. gruodžio 3 d.
35. LCIA (London Court of International Arbitration) Arbitration Rules // <http://www.jus.uio.no/lm/lcia.arbitration.rules.1998/doc>; prisijungimo laikas 2006 m. gruodžio 3 d.
36. UNCITRAL Arbitration Rules, adopted on 15 December 1976 by the General Assembly of the United Nations // <http://www.jus.uio.no/lm/un.arbitration.rules.1976/>; prisijungimo laikas: 2006 m. gruodžio 3 d.
37. UNCITRAL Model Law On International Commercial Arbitration, adopted on 21 June 1985 by the International Trade Law Commission of the United Nations // <http://www.jus.uio.no/lm/un.arbitration.model.law.1985/>; prisijungimo laikas: 2006 m. gruodžio 5 d.
38. Vilniaus komercinio arbitražo teismo Arbitražo procedūros reglamentas, patvirtintas 2003 m. gruodžio 8 d. valdybos nutarimu // <http://www.arbitrazas.lt/index.php?handler=lt.ar.reglamentas>; prisijungimo laikas: 2006 m. lapkričio 6 d.
39. Vilniaus komercinio arbitražo teismo Tarpininkavimo ir taikinimo procedūros reglamentas, patvirtintas 2003 m. gruodžio 8 d. valdybos nutarimu // <http://www.arbitrazas.lt/index.php?handler=lt.tarpininkavimas>; prisijungimo laikas: 2006 m. lapkričio 6 d.

III. Teismų ir arbitražų praktika

Lietuvos Respublikos teismų nutartys ir nutarimai

40. 1998 m. sausio 5 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis c. b. *V. Stukonis v. JAV ambasada* Nr. 3K-1/1998 (aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimu Nr. 5).
41. 2000 m. spalio 31 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis c. b. *P. M. v. J. A., Marijampolės apskrities viršininko administracija, Marijampolės rajono valdyba, Žemės ir kito nekilnojamojo turto registro ir kadastro valdyba* Nr. 3K-7-989/ 2000.

42. 2000 m. spalio 4 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis c. b. *Rusijos UAB „Nord-K“ v. Lietuvos Respublikos Vyriausybė* Nr. 3K-3-926.
43. 2000 m. gruodžio 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjo senato nutarimu Nr. 28 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas, apibendrinimo apžvalga.
44. 2001 m. birželio 25 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis c. b. *A. Cudak v. Lenkijos Respublikos ambasada* Nr. 3K-3-203/2001.
45. 2003 m. gegužės 7 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis c. b. *Norvegijos įmonė Vilnius Property AS v. Rusijos Federacija* Nr. 3K-3-556/2003.
46. 2006 m. kovo 20 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis c. b. *AB „Geonafta” v. Svenska Petroleum Exploration AB* Nr. 2A-130/2006.

Užsienio šalių teismų sprendimai:

47. 1 August 1960 Judgment of the United States Court of Appeal, Second Circuit in case *Fisser v. International bank* No 282 F. 2d 231, 233.
48. 14 March 1984 judgment of Supreme Court of France in case *Eurodif Corp. v. Islamic Republic of Iran*. 1984, 23 ILM 1062.
49. 18 June 1981 judgment of Svea Court of Appeal in case *Libyan American Oil Co v. Socialist People's Libyan Arab Jamahiryia* // Yearbook Commercial Arbitration. 1982, Vol. VII.
50. 19 June 1980 judgment of Federal (Supreme) Court (of Switzerland) in case *Libyan American Oil Co v. Socialist People's Libyan Arab Jamahiryia* // Yearbook Commercial Arbitration. 1981, Vol. VI.
51. 2 July 1999 judgment of United States Court of Appeals in case *Creighton Ltd. v. Government of the State of Qatar* No 98-7063.
52. 21 July 2000 judgment of United States Court of Appeals in case *S & Davis International Inc. v. Republic of Yemen* No 99-10880.
53. 23 January 1978 judgment of the United States District Court, in case *Alexander S. Yessenin-Volpin v. Novosti Press Agency, Tass Agency and the Daily World Novosti Press* No 77 Civ. 639 (CHT).
54. 30 September 2001 judgment of the United States District Court for the Southern District of Texas in case *Bridas S.A.P.I.C., Bridas Energy International, Ltd., Intercontinental Oil & Gas Ventures, Ltd., and Bridas Corporation v. Government of Turkmenistan, state concern Turkmenefit*, No H-99-CV-2171.

55. 31 July 1996 award of United States District Court (District of Columbia) in case *Chromalloy Aeroservices Inc. v. Arab Republic of Egypt* No 94-2339.
56. 4 November 2005 decision of the High Court of Justice Queen's Bench Division commercial court in the case *Svenska Petroleum Exploration AB v. Government of the Republic of Lithuania, AB Geonafta*, No 2004 Folio 272 ([2005] EWHC 2437 (Comm)).
57. 9 October 1984 award of Cour de Cassation of France (Supreme Court, First Civil Chamber) in case *Pabalk Ticaret Limited Sirketi v. Norsolor S.A.*
58. United States court of Appeals judgment in case *Bridas S.A.P.I.C. Bridas Energy International, Ltd.; Intercontinental Oil & Gas Ventures, Ltd.; and Bridas Corporation v. Government of Turkmenistan, state concern Turkmenefit*, No 02-20929.

Arbitražo teismų sprendimai:

59. 12 April 1977 award in *Libyan American Oil Co v. Socialist People's Libyan Arab Jamahirya* // Yearbook Commercial Arbitration. 1981, Vol. VI
60. 16 February 1983, ICC award in case *SPP v. Arab Republic of Egypt General Company for Tourism and Hotels* No 3493.
61. 2 September 2000 ICC Court of International Arbitration third partial award in case *Bridas S.A.P.I.C. v. Government of Turkmenistan*, No 9058/FMS/KGA.
62. 21 April 2006 judgment of the United States Court of Appeal for the fifth circuit in case *Bridas S.A.P.I.C., Bridas Energy International Ltd. and intercontinental Oil and Gas ventures v. Government of Turkmenistan and Concern Balkannebitgazsenagat*, No 04-20842.
63. 21 October 1999 ICC Court of International Arbitration second partial award in case *Bridas S.A.P.I.C., Bridas Energy International Ltd. and intercontinental Oil and Gas ventures v. Government of Turkmenistan and Concern Balkannebitgazsenagat*.
64. 25 June 1999 ICC Court of International Arbitration first partial award in case *Bridas S.A.P.I.C., Bridas Energy International Ltd. and intercontinental Oil and Gas ventures v. Government of Turkmenistan and Concern Balkannebitgazsenagat* No 9058.
65. 26 January 2001 ICC Court of International Arbitration final award in case *Bridas S.A.P.I.C. v. Government of Turkmenistan*, No 9058/FMS/KGA.
66. 8 June 1999, ICC award in case *Joint venture Yashlar and Bridas S.A.P.I.C. v. Government of Turkmenistan*, No 9151.
67. *Westland Helicopters Ltd. v. UAE Saudi Arabia, Qatar, ABH and Arab Organization for industrialization*. 1984, 23 ILM 1071.

IV. Specialioji literatūra

68. 2005 rugpjūčio 30 d. straipsnis „Geonaftos“ byloje Vyriausybei iškeltas 13,6 mln. litų tarptautinis ieškinys“ // <http://www.biznews.lt/?psl=naujiena&id=4290>; prisijungimo laikas: 2006 m. gruodžio 15 d.
69. A. Redfern, M. Hunter. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. – London: Sweet and Maxwell, 1991.
70. A. Tweeddale, K. Tweeddale. *Arbitration of Commercial Disputes. International and English Law and Practice*. – New York: Oxford University Press, 2005.
71. Armalytė O., Pažūsis L. *Anglų – lietuvių kalbų teisės žodynas*. – Vilnius: Alma littera, 1998.
72. C. H. Schrauer. *State Immunity: Some Recent Developments*. – Grotius Cambridge, 1988.
73. C. H. Schreuer. *The ICSID Convention: A Commentary*. – United Kingdom: Cambridge University Press, 2001.
74. Dominas G., Mikelėnas V. *Tarptautinis komercinis arbitražas*. – Vilnius: Justitia, 1995.
75. Gavorskaitė S. *Arbitražo procedūros: magistro baigiamasis darbas*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2003.
76. J. Collier, V. Lowe. *Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros*. – Vilnius: Eugrimas, 2002.
77. Kuzavinis K. *Lotynų – Lietuvių kalbų žodynas*. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
78. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. – Vilnius: Justitia, 2003.
79. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. *Civilinio proceso teisė*. – Vilnius: Justitia, 2005. T2.
80. Mikelėnas V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. – Vilnius: Justitia, 1995.
81. Mikelėnas V. *Tarptautinės privatinės teisės įvadas*. – Vilnius: Justitia, 2001.
82. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. – Vilnius: Justitia, 1999.
83. N. Horn. *Arbitrating Foreign Investment Disputes*. – Netherlands: Kluwer Law International, 2004. Vol. 19.
84. R. J. Weintraub. *International Litigation and Arbitration, Practice and Planning*. – United States of America: Carolina Academic Press, 2001.
85. Šatas J. *Arbitražas tarptautinėje komercijoje*. – Kaunas: Technologija, 1998.
86. Tamulygienė G. *Alternatyvūs ginčo sprendimo būdai: Lietuvos ir užsienio šalių patirtis: magistro baigiamasis darbas*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.

87. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimo metodologija. - Vilnius: LTU, 2003.
88. Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Žodynas, 2001.

Moksliniai straipsniai

89. B. Leon, J. Terry. Special Considerations When a State Is a Party to International Arbitration // *Dispute Resolution Journal*. 2006, No 1 (Vol. 61).
90. C. Annacker, T. Greig. State Immunity and Arbitration // *ICC International Court of Arbitration Bulletin*. 2004, No 2 (Vol. 15).
91. C. T. Ebenroth, T. J. Dillon Jr. Arbitration Clauses in International Financial Agreements – Circumventing the Act of State Doctrine // *Journal of International Arbitration*. 1993, No 2 (Vol. 10).
92. D. Chamlongrasdr. Defining a State for the purposes of immunity and liability of a State and its entities // *European Business Law Review*. 2005, No 5.
93. D. E. Williams. Binding Non-signatories to Arbitration Agreements // *Franchise Law Journal*. 2006, No 4 (Vol. 25).
94. E. Gaillard, J. Edelstein. Waiving State Immunity from Execution in France: An Update // *New York Law Journal*. 2000, No 3.
95. G. R. Delaume. Sovereign immunity and transnational arbitration // *Arbitration International*. 1987, No 1 (Vol. 3).
96. G. Rosenberg. State as Party to Arbitration // *Arbitration International*. 2004, No 4 (Vol. 20).
97. Gineitis A. Laivo vėliavos kolizinio principo taikymas krovinio vežimo jūra sutartinėms prievolėms // *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 33(25).
98. H. Seriki, M. Beeley. State Immunity and Arbitration: Svenska Petroleum Exploration AB v. Government of the Republic of Lithuania and AB Geonafta // *International Arbitration Law Review*. 2006, No 2.
99. Hazel Fox Q. C. State immunity and Enforcement of Arbitral Awards: Do We Need an UNCITRAL Model Law Mark II for Execution Against State Property? // *Arbitration International*. 1996, No 1 (Vol. 12).
100. Y. Derains. Sovereign immunity and financial obligations // *Business law international*. 2000, No 3.
101. J. Gillis Wetter. Pleas of Sovereign Immunity and Act of Sovereignty before International Arbitral Tribunals // *Journal of International Arbitration*. 1985, No 1 (Vol. 2).
102. J. M. Hosking. Non-signatories and International Arbitration in the United States: the Quest of Consent // *Arbitration International*. 2004, No 3 (Vol. 20).

103. K. M. Meessen. State Immunity in the Arbitral Process // editor/ Horn N. Arbitrating Foreign Investment Disputes. – Netherlands: Kluwer Law International, 2004. Vol. 19.
104. M. Blessing. State Arbitration: Predictably Unpredictable Solutions? // Journal of International Arbitration. 2006, No 6 (Vol. 22).
105. Mikelėnas V. Arbitražo proceso klausimai remiantis Lietuvos teismų praktika // Justitia. 2006, Nr. 2 (60).
106. N. Mayer-Febre. Enforcement of Arbitral Awards against Sovereign States, A New Milestone: Signing ICC Arbitration Clause Entails Waiver of Immunity from Execution held French Court of Cassation in Creighton v. Catar // Mealey's International Arbitration Report. 2000, No 48.
107. Ph. Wahl. Enforcement of Foreign Arbitral Awards Set Aside in their Country of Origin - The Chromalloy Case Revisited // Journal of International Arbitration. 1999, No 4 (Vol. 16).
108. R. Boivin. International Arbitration with States: An Overview of the Risks // Journal of International Arbitration. 2002, No 4 (Vol. 19).
109. R. J. Oparil. Waiver of Sovereign Immunity in the United States and Great Britain by a Arbitration Agreement // Journal of International Arbitration. 1986, No 4.
110. Selelionytė S. Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas // Jurisprudencija. 2004, Nr. 59 (51).
111. T. G. Nelson. BRIDAS v. Government of Turkmenistan: US Courts Uphold an Arbitrator's Power to Hold a Foreign Sovereign Liable for the Acts of its State-Owned Enterprises // Arbitration Association bulletin. 2006, No 3.

IV. Pagrindinės interneto svetainės ir elektroniniai katalogai

112. www.ejil.org – European Journal of International Law.
113. www.heinonline.com/hol - Heinonline elektroninis katalogas.
114. www.westlaw.com – Westlaw elektroninis katalogas.
115. <http://www.kluwerarbitration.com/arbitration/arb/default.asp> - Kluwer Law Arbitration elektroninis katalogas.
116. www.worldbank.org/icsid – ICSID interneto svetainė.
117. <http://www.vlkk.lt/> - Valstybinės lietuvių kalbos komisijos svetainė.

SANTRAUKA

VALSTYBĖ KAIP GINČO ŠALIS TARPTAUTINIAME KOMERCINIAME ARBITRAŽE

Pagrindinės sąvokos: tarptautinis komercinis arbitražas, arbitražinis susitarimas, arbitražo teismas, valstybė, valstybinis subjektas, valstybės imunitetas.

Santraukos turinys. Šiame magistro baigiamajame darbe analizuojamos valstybės kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže lemiamos teorinės ir praktinės problemos tiriant tarptautinio komercinio arbitražo, arbitražo šalių bei valstybės kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže sampratas. Taip pat analizuojamas galimas įpareigojimų sukūrimas, arbitražinio susitarimo nesudariusioms šalims, valstybės imuniteto tarptautiniame komerciniame arbitraže klausimai bei kiti arbitražo proceso, kuomet viena ginčo šalių - valstybė - ypatumai. Be to, paskutinėje šio magistro baigiamojo darbo dalyje analizuojama Lietuvos Respublikos, kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže, patirtis.

Santrauka. Šiame magistro baigiamajame darbe, pirmiausia, yra analizuojamos tarptautinio komercinio arbitražo, arbitražo šalių bei valstybės kaip ginčo šalies tarptautiniame komerciniame arbitraže sampratos. Tarptautinio komercinio arbitražo sampratos analizė parodo, kad, autorės nuomone, reikėtų tikslinti tarptautinio komercinio arbitražo sampratą, pateiktą Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatyme. Taip pat darytina išvada, kad valstybės sampratos turinio problema egzistuoja tiek moksliniu, tiek praktiniu lygiu. Kadangi šiuo klausimu praktika nėra nusistovėjusi, todėl, išanalizavus pagrindines teorijas, siūlytina taikyti mišrios valstybės sampratos teoriją. Taip pat šiame magistro baigiamajame darbe analizuojama įpareigojimų sukūrimo, arbitražinio susitarimo nesudariusioms šalims, galimybė bei valstybės imuniteto tarptautiniame komerciniame arbitraže klausimai. Šie institutai sukelia nemažai praktinių problemų, kadangi vienu atveju iškyla grėsmė, kad arbitražinio susitarimo nesudariusi šalis bus juo įpareigota, o antruoju atveju atsiranda galimybė, jog arbitražo teismo sprendimo nebus galima pripažinti ir/ar įvykdyti. Abi šias problemas siūlytina spręsti įtraukiant specialias sąlygas į sutartį, kuria sudaromas arbitražinis susitarimas su valstybe – t. y. siūlytina sutartyje šalims aiškiai apsibrėžti kokie subjektai yra įpareigojami arbitražiniu susitarimu bei atskirai aptarti valstybės imuniteto taikymo galimumą/negalimumą. Taip pat šiame darbe analizuojama ir daugiau procesinių ir materialinių teisinių bei politinių ypatumų, kuomet ginčas tarptautiniame komerciniame arbitraže vyksta su valstybe. Pripažintina ir tai, kad Lietuvos Respublika, taip pat dalyvauja kaip ginčo šalis tarptautiniame komerciniame arbitraže, be to, ir jai tenka, tikėtina ir teks, susidurti su magistro darbe aptartomis problemomis.

SUMMARY

STATE AS A PARTY TO A DISPUTE IN INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION

Keywords: international commercial arbitration, arbitration agreement, arbitral tribunal, state, state entity, state immunity.

Content of the summary. In this master thesis the practical and theoretical problems regarding a state as a party to a dispute in international commercial arbitration are analyzed including the research of the concepts of international commercial arbitration, parties of the arbitration and a state as a party to a dispute in international commercial arbitration. Also the possibility to bind the non-signatories to arbitration agreement, questions of the immunity of a state in international commercial arbitration and other peculiarities of the arbitration procedure when one of the parties to a dispute is a state are analysed. Besides in the last part of this master thesis the practice of the Republic of Lithuania as a party to a dispute in international commercial arbitration is analysed.

Summary. Firstly, in this master thesis the concepts of international commercial arbitration, parties of the arbitration and a state as a party to a dispute in international commercial arbitration are analysed. The analysis of the concept of international commercial arbitration shows that in author's opinion the concept of international commercial arbitration determined in the Law of Commercial Arbitration of the Republic of Lithuania should be revised. Also the conclusion should be done that the problem of the content of the 'state' concept is existing in both – practical and theoretical levels. As the practice regarding this question is not well-established, after the analysis of the existing theories the application of the mixed theory of the concept of the 'state' is suggested. Moreover in this master thesis the possibility to bind the non-signatories to arbitration agreement and questions of the immunity of a state in international commercial arbitration are analysed. Those institutes are raising a number of practical problems as on the one hand the threat to bind the non-signatory of the arbitration agreement arises and on another hand the possibility that the award of the arbitral tribunal will not be recognized and/or enforced exists. It is suggested to solve both problems by including special terms into the agreement by which the arbitration agreement is concluded with a state – *i. e.* it is suggested for the parties clearly to indicate in the agreement the persons that shall be bound by the arbitration agreement and separately to establish the possibility to apply/not to apply the immunity of a state. Also in this master thesis a number of procedural and material legal and political peculiarities when a dispute in international commercial arbitration concerns the state are analysed. It should be also recognized that the Republic of Lithuania also appears as a party to a dispute in international commercial arbitration, besides, it also faces and presumably will face the problems analysed in this master thesis.

PRIEDAI

PRIEDAS Nr. 1

Lentelė Nr. 1

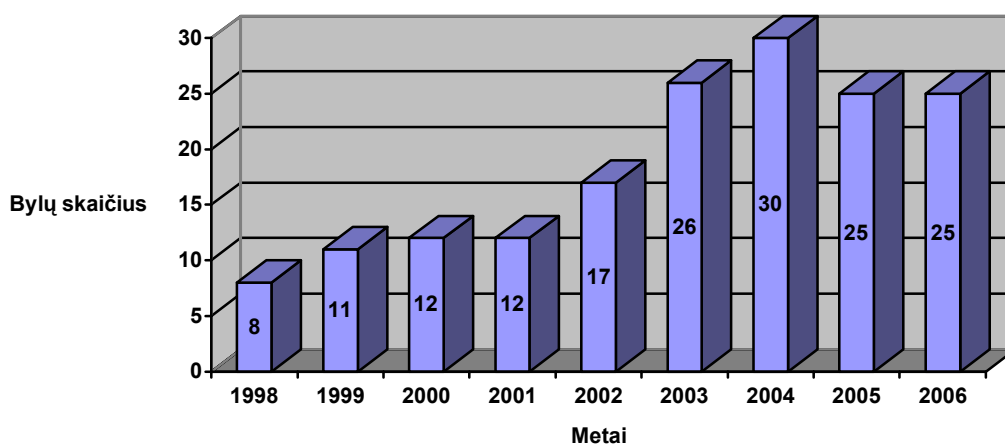
VILNIAUS KOMERCINIO ARBITRAŽO TEISMO VEIKLOS STATISTIKA¹³⁹

Nr.	Metai	Bylų skaičius		
		Iš viso	Nacionalinės bylos	Tarptautinės bylos
1.	1998	4	0	4
2.	1999	4	0	4
3.	2000	16	0	16
4.	2001	14	7	7
5.	2002	7	4	3
6.	2003	5		
7.	2004	14		
8.	2005	24		
9.	2006 ¹⁴⁰	20		
	Iš viso	108		

¹³⁹ Lentelė Nr. 1 sudaryta pagal Vilniaus komercinio arbitražo teismo sekretoriato pateiktus statistinius duomenis.

¹⁴⁰ Lentelėje Nr. 1 pateikta informacija apie 2006 metais Vilniaus komercinio arbitražo teismo gautas nagrinėti bylas apima laikotarpį nuo 2006 m. sausio mėnesio iki 2006 m. lapkričio mėnesio (imtinai).

ICSID REGISTRUOTŲ BYLŲ SKAIČIUS 1998 – 2006 M.¹⁴¹

¹⁴¹ Diagramoje Nr. 1 pateikiami duomenys pagal 1998 m., 1999 m., 2000 m., 2001 m., 2002 m., 2003 m., 2004 m., 2005 m. ir 2006 m. ICSID metinius pranešimus // <http://www.worldbank.org/icsid/pubs/1998ar/main.htm>; prisijungimo laikas: 2006 m. lapkričio 17 d. 2006 metų duomenys pateikti diagramoje Nr. 1, pagal 2006 m. ICSID metinį pranešimą, apima laikotarpį iki 2006 m. birželio 30 d.

TARPTAUTINIŲ PREKYBOS RŪMŲ ARBITRAŽO TEISMO REGISTRUOTAS BYLŲ SKAIČIUS 2001 – 2005 M., KURIŲ VIENA GINČO ŠALIS – VALSTYBĖ ARBA VALSTYBINIS SUBJEKTAS¹⁴²

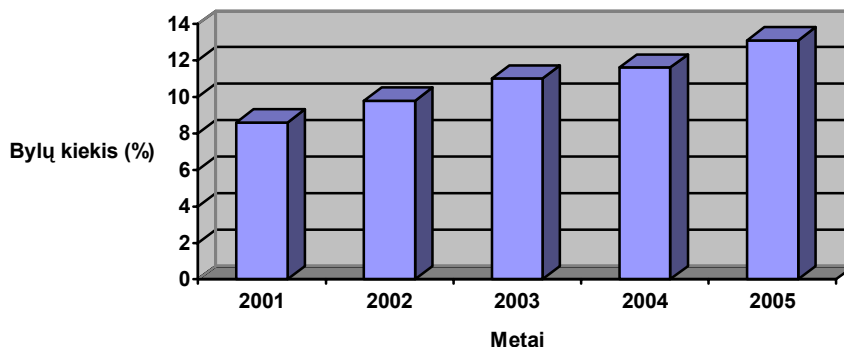
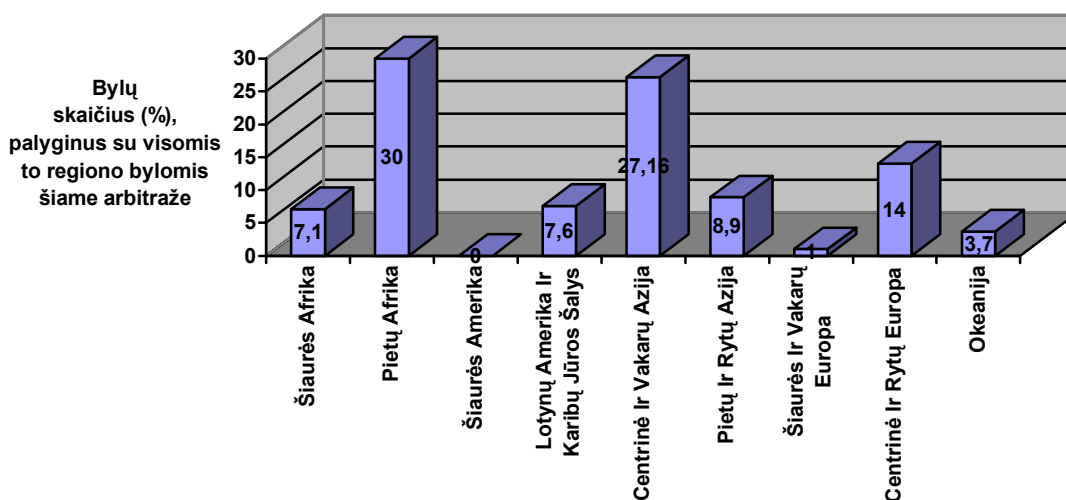

Diagrama Nr. 3

TARPTAUTINIŲ PREKYBOS RŪMŲ ARBITRAŽO TEISMO BYLŲ, KURIŲ VIENA ŠALIS YRA VALSTYBĖ ARBA VALSTYBINIS SUBJEKTAS, PASISKIRSTYMAS PAGAL REGIONUS 2005 m.¹⁴³

Darbas baigtas 2006 m. gruodžio 29 d.

Jurgita Petkutė

¹⁴² Diagramoje Nr. 2 pateikiami duomenys pagal: 2001 Statistical Report // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2002, No. 1 (Vol. 13) P. 4-16; 2002 Statistical Report // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2003, No. 1 (Vol. 14). P. 5-14; 2003 Statistical Report // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2004, No. 1 (Vol. 15) P. 7-16; 2004 Statistical Report // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2005, No. 1 (Vol. 16). P. 5-14; 2005 Statistical Report // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2006, No. 1 (Vol. 17). P. 5-15.

¹⁴³ 2005 Statistical Report // ICC International Court of Arbitration Bulletin. 2006, No. 1 (Vol. 17). P. 8.